

Bocheňski
Józef M.

UK PdF MU Brno

3201R51650

MARXISMUS – LENINISMUS

VĚDA NEBO VÍRA

Velehrad

studium

ÚK PdF KU Brno	
Ležba	UK - dle p
Pr. č. R51650	Sign- D1-3099

PROBATIONÁŘ PAVŮLA PRŮTO	
Číslo inventáře ÚK	591/95
Katedra	D

Původní německé vydání:
Marxismus-Leninismus, Wissenschaft oder Glaube
 © 1973, Bayerische Landeszentrale für politische
 Bildungsarbeit, München

České vydání:
 © 1994, Velehrad s.r.o.,
 Translation © 1994, Břetislav Horyna

ISBN 80-901614-5-6

ÚVODNÍ SLOVO K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Již zhruba 150 let obchází Evropu, ba celý svět, strašidlo komunismu. To samo o sobě by nebylo nic tak hrozného. Na pouhé strašidlo si lze poměrně snadno zvyknout. Podstatné je, že je to strašidlo vraždící.

Před budovou bývalého krajského soudu v Jihlavě byl v r. 1993 odhalen pomníček obětem komunistické diktatury, kteří zde byli popraveni v letech 1950 – 1952. Bylo jich jedenáct, z toho tři katoličtí kněží. Byli sice obviněni a odsouzeni nespravedlivě, ale odsoudil je soud. Bývalá ruská carská rodina byla i s dětmi a služebnictvem (pravděpodobně většinou proletářského původu) v r. 1918 s Leninovým souhlasem bestialně zastřelena bez soudu. Polští důstojníci, zajatí na podzim r. 1939 Rudou armádou v počtu asi 15 tisíc osob, byli surově zastřeleni v dnes již legendárním Katyňském lese u Smolenska a na jiných lokalitách. (Dodnes nejsou všechny známy!) Nešlo pouze o důstojníky z povolání, ale také o vysokoškolské učitele, kněze, lékaře, právníky, inženýry a jiné příslušníky polské inteligence, kteří museli v r. 1939 narukovat. Byli, jako elita polského národa, záměrně zavražděni příslušníky NKVD na základě rozkazu J. V. Stalina na jaře r. 1940.

Na základě těchto chmurných a varujících skutečností si přemýšlivý čtenář nutně musí položit otázku: „Jaká je oficiální filosofie, resp. ideologie politického systému, jehož vedoucí činitelé měli a mají ruce zbrcené krví svých bezmocných poddaných? Jak tuto ideologii hodnotí filozofové?“ Jednu z odpovědí najdeme právě v této publikaci.

Slavný polský dominikán, žijící ve švýcarském Fribourgu, P. prof. Dr. theol., Dr. phil. et Dr. h. c. mult. Innocenty Józef Maria Bocheński OP (nar. 1902) je mezi současnými křesťanskými mysliteli jedním z nejvýznamnějších znalců marxismu-leninismu ve světovém měřítku. Ve svých rozhlasových přednáškách, obsažených v této knize, vykládá jasným a stručným způsobem základní teze tohoto myšlenkového směru. Věcně a klidným tónem je vedena také jeho kritika marxismu-leninismu z křesťanského hlediska. Jako univerzitní učitel má prof. Bocheński velké zkušenosti v podávání filosofické látky. Jeho text je proto

srozumitelný, zajímavý a čtivý. Je to nesporně také zásluha překladatele, PhDr. B. Horyny, který zmíněné přednášky z německého jazyka převedl do svěží češtiny.

Do popředí mohou vystoupit dvě námitky: První může poukázat na to, že přednáškový cyklus, prezentovaný v knize, pochází z r. 1973 a může tedy obsahovat již zastaralé údaje. Základní teze marxismu-leninismu se však v tomto období nezměnily a proto je kniha stále aktuální. Naopak – nyní po politických změnách ve střední a východní Evropě je nesmírně zajímavé sledovat, jak autor hodnotil situaci v r. 1973.

Další námitka může spočívat v mínění, že marxismus-leninismus dnes již ztratil na významu a proto je zbytečné knihu s tímto námětem vydávat. V dnešním světě však ještě žije více než jedna miliarda lidí přímo ve státech sužovaných komunistickou diktaturou. Těmto lidem je až do nynějška vnucován marxismus-leninismus jako oficiální státní ideologie od kolébky až po rakev. S touto záležitostí máme za 42 let dostačující zkušenosti z naší vlasti! Dalších téměř tři sta milionů obyvatel žije v zatím mátožné a nejisté „demokracii“ postsovětských zemí. Většina z nich asi nemá možnost si opatřit literaturu, která by k marxismu-leninismu přistupovala kriticky. Proto i zde bude mít komunistická ideologie ještě silné pozice. I druhá námitka se tedy ukazuje jako málo závažná.

Komunismus byl sice ve mnoha státech poražen, ale stále ještě vládne na rozsáhlých teritoriích naší Země. Domnívám se, že naše znalosti hlavních zásad ideologie komunistického světa by měly být co nejsolidnější.

Je dosti překvapující, že po zhroutilí komunistického totalitního režimu u nás v r. 1989 trvalo ještě celých pět let, než v jednom z našich nakladatelství dochází k vydání knihy s kritikou marxismu-leninismu. Podceňovat protivníka se nevyplácí a bezstarostnost rozhodně není na místě. Díky za to, že jsme to dlouhé „opovážlivé spoléhání“ právě ukončili, náleží Moravskoslezské křesťanské akademii a olomouckému nakladatelství Velehrad.

V Olomouci na svátek sv. Ludmily, 16. září 1994 Milan Černý

PŘEDMLUVA

Tento přednáškový cyklus vysílal poprvé bavorský rozhlas v polovině 60.let. Vysílání se opakovalo na jaře roku 1973 a vzbudilo velký zájem. Proto vzešel z Bavorského zemského ústředí pro vzdělávací politickou práci podnět, abych přednáškové texty bez větších úprav zveřejnil.

Během doby se ale mnoho věcí změnilo. Vstoupili jsme do období uvolňování; na druhou stranu se ve srovnání s tehdejší situací na Západě mnohem víc rozšířil neo-marxismus. Obě okolnosti by mohly být dostatečným důvodem pro to, abychom si osvojovali lepší znalosti marxismu-leninismu. Politické uvolňování totiž jednoznačně vede k silnější duchovní konfrontaci. Samotní komunisté ho totiž chápou jako „formu třídního boje“, tzn. jako formu boje strany se zbytkem světa. Zatímco se politický boj – alespoň na naší části zeměkoule – zeslabuje, jeho duchovní forma bezesporu sílí.

Totéž platí i o druhém uvedeném jevu, neo-marxismu. Ten není marxismem-leninismem; v řadě základních teoretických pouček je s ním dokonce v rozporu. Protože se ale odvolává na Marxe, dochází často k tomu, že se obojí spojuje a vydává za marxismus-leninismus. Je tedy naléhavě třeba obeznamení s učením neo-marxismu doporučit.

Pokud však jde o samotný marxismus-leninismus, jeho změny za poslední období jsou malé a nepodstatné. Všechny základní teze se vyučují dál se stejným důrazem. Změnily se pouze různé jednotlivosti, týkající se politických faktů. Jednoznačné potvrzení mnou předkládané analýzy jsme zažili roku 1968 v Československu. Procesy expanze, které jsou tomuto systému imanentní ve světovém měřítku, se bez větších zábran cílevědomě odvíjejí dál. Nauka zůstala v základech stejná.

Děkuji Bavorskému zemskému ústředí pro vzdělávací politickou práci za podnět a pomoc při publikaci tohoto přednáškového cyklu, především za shrnutí jednotlivých kapitol, bibliografické údaje a za rejstřík.

J.M.Bocheňski

OBSAH

I. ÚVOD	13-21
Výzkum a bibliografie	
Ideologie, základy komunismu	
Komunismus	
a) v širším smyslu: učení o zespolečenštění výrobních prostředků	
b) v užším smyslu: ideologie v akci = stranická organizace	
Význam marxismu-leninismu	
Shrnutí	
II. MORÁLKA MARXISMU-LENINISMU	22-33
Struktura marxismu-leninismu	
Učení o dialektické jednotě teorie a praxe	
Základy komunistické morálky	
a) Humanismus	
b) Specifický humanismus	
c) Hlavní zlo	
d) Význam proletariátu	
e) Role komunistické strany	
Morálka marxismu-leninismu jako celek	
Shrnutí	
III. DĚJINY MARXISMU-LENINISMU	34-43
Nejdůležitější časové údaje	
Marxovo období	
a) materiální, hospodářské a sociální pozadí	
b) duchovní pozadí	
Leninské období	
a) jiné životní podmínky	
b) jiný kulturní okruh	
Sovětské období	
Dobové uzpůsobení leninských principů	
Shrnutí	

IV. DĚJINY OD REVOLUCE A DNEŠNÍ STAV	44-54
Vývoj v Sovětském svazu	
1. Období válečného komunismu	
2. První perioda konfliktů	
3. Mrtvá (stalinská) perioda	
4. Druhá perioda konfliktů	
a) jádro víry	
b) spekulativní nadstavba	
c) okrajové oblasti	
d) dnešní situace	
Vývoj v ostatních komunistických zemích	
Pesimisté a optimisté	
Shrnutí	
V. KRITIKA KAPITALISMU	55-64
Výchozí situace u Marxe	
1. Učení o nadhodnotě	
a) teorie pracovní hodnoty	
b) nauka o hodnotě pracovní síly	
c) nauka o nadhodnotě	
d) nauka o zisku	
2. Učení o vývoji kapitalistického hospodářství	
a) nauka o koncentraci a centralizaci	
b) teorie krizí	
c) teorie zbídačování	
Shrnutí	
VI. TŘÍDY A TŘÍDNÍ BOJ	65-75
1. Pojem třídy	
Třídy podle své povahy:	
a) hlavní třídy	
b) vedlejší třídy	
Třídy podle svého vztahu:	
a) antagonistické třídy	
b) neantagonistické třídy	
2. Třídní boj	
Třídní příslušnost	
Rozervaná společnost	

	Nauka o imperialismu a kolonialismu
	Revoluce
3. Spor mezi Sověty a Číňany	
a) převzetí moci mírovými prostředky nebo násilím	
b) spravedlivé a nespravedlivé války	
Shrnutí	
VII. Historický materialismus (HISTOMAT)	76-85
1. Základní princip	
Vědomí, nadstavba a výrobní způsob	
2. Statická analýza společnosti	
a) výrobní síly	
b) výrobní vztahy, základna	
c) právní a politická nadstavba	
d) formy společenského vědomí	
Základna a nadstavba	
Shrnutí	
VIII. DĚJINY A IDEOLOGIE	86-97
1. Dynamická analýza společnosti	
Dějiny jako eskalátor	
Optimistický evolucionismus	
Rozpor, napětí, zlom	
Sociální revoluce	
2. Učení o společenských formacích	
a) prvobytně pospolná společnost (pravěk)	
b) otrokářská společnost (starověk)	
c) feudalismus (středověk)	
d) kapitalismus (novověk)	
e) socialismus, posléze komunismus (vize budoucnosti)	
Převzetí Hegelova schématu:	
Teze (prvobytná společnost)	
Antiteze (třídní společnost)	
Syntéza (socialismus)	
Spirála dějinného vývoje	
Uskutečnění hegelovské dialektiky	

IX. DIALEKTIKA 98–109

1. Dialektický materialismus (DIAMAT)

- a) zobecnění marxistického sociálního učení (HISTOMATU)
- b) nepodstatně změněný výklad osvícenské víry
- c) spojení hegelianismu s materialismem

2. Pojem hmoty

- a) extrémní realismus
- b) ateismus
- c) umírněný materialismus

Dialektická metafyzika: monistická, evolucionistická, optimistická
Emergenční metafyzika

3. Dialektické zákony přírody (první část dialektiky)

- a) zákon souvislosti
Determinismus a náhoda
- b) zákon proměny kvantity v kvalitu
(zákon skoku)
- c) zákon rozporu (zákon jednoty a boje protikladů)
- d) zákon negace negace

Shrnutí

X. ČLOVĚK 110–120

1. „Hmota a vědomí“, učení o člověku

(druhý díl dialektiky)

- a) duše neexistuje
- b) vědomí jako produkt a funkce hmoty
- c) vědomí jako odraz hmoty
absolutní pravdy
relativní pravdy

2. Učení o stranickosti

Špatná stranickost
Dobrá stranickost

3. Negace náboženství

Komunismus je antiexistenciální
Absolutní jako ústřední hodnota

Shrnutí

XI. Strana 121–130

Učení o straně

1. Ideologie, čím a jaká má být strana
2. Strana, nositel, apoštol a ochránce ideologie
Malá elita
Vedoucí elita
Neomylná nejvyšší instance
Demokracie tam, kde vládne strana sama
3. Jiné organizace
a) transmise
b) frontové organizace

Strategie a taktika světové revoluce

1. Pravidla umění války ve službě politické akce
2. Aplikace válečného umění na revoluci
a) politika jako válka vedená jinými prostředky
b) teorie duchovní války
Perioda rozvratu
Perioda obsazení
c) učení o urychlení revoluce

Shrnutí

XII. CESTA KE KOMUNISMU 131–141

Dlouhá, těžká cesta do ráje na Zemi

Socialismus, společnost zaměřená na výkon
Komunismus, společnost nadbytku

Čtyři fáze vývoje

1. cesta k socialismu (fáze války)
lidová demokracie, nová forma přechodu
2. socialismus (přechodová fáze)
3. cesta ke komunismu (přechodová fáze)
4. komunismus (konečná fáze)

Kritéria všelidového komunismu

Shrnutí

XIII. SVĚTOVÝ NÁZOR 142–151

1. Čím marxismus-leninismus fascinuje tolik intelektuálů?

- a) vystupuje jako přísně vědecká nauka

- b) vydává se za pravý humanismus
 - c) chce ukázat praktické cesty k úspěchu
 - d) hlásá neomylnou víru
- 2. Jsou tato tvrzení marxismu-leninismu pravdivá?**
- a) marxismus-leninismus není věda
 - (1) pouhá tvrzení nezaložená na zkušenosti
 - (2) místo vědecké logiky jen spekulace
 - (3) jeho soudy nejsou revidovatelné
 - b) jeho ateistický humanismus se zaměřuje na fiktivní budoucí lidstvo
 - c) jeho materiální úspěchy nejsou dostatečný důkaz pro jeho praktické ověření
 - d) marxismus-leninismus je absolutistické dogma
- 3. Co můžeme postavit proti marxismu-leninismu?**
- a) duchovně agresivní víru
 - b) prakticky uskutečnitelný program
 - c) skutečný humanismus

Shrnutí

Odkazy na literaturu 153

Věcný a jmenný rejstřík 157

I. ÚVOD

Tento přednáškový cyklus se věnuje *marxismu-leninismu*, to znamená základům učení teorie komunismu. Toto učení dnes platí na třetině zemského povrchu za oficiální státní ideologii.

Podle ní musí žít asi miliarda lidí. Jak vidíte, jedná se tedy o předmět, který zdaleka není bezvýznamný. Dnešní přednáška nás uvede do celého cyklu. Bude účelné zprvu uvést ke *studiu* tohoto ohromného – protože on je ohromný – předmětu několik poznámek.

Výzkum komunismu je předmětem čisté vědy, *sovětologie*. Ta se pěstuje především ve Spojených státech amerických ve velkých výzkumných střediscích na *Harvardu*, v *Columbii*, *Bloomingtonu* a dalších, a také v Německu, kde existuje víc než půl tuctu ústavů pro Východní Evropu; z nich je asi největší *Ústav pro Východní Evropu Svobodné univerzity v Berlíně*. Zde se pěstuje podrobný výzkum, rozčleněný do mnoha dílčích odvětví. Sověťologie

Sověťologie se skládá z řady různých disciplín, které zkoumají komunistický fenomén nejen z různých aspektů, ale též v regionální rozrůzněnosti. Tak se např. studuje komunistické právo, národnostní politika, sociologie, hospodářství, umění a další oblasti.

Mezi těmito početnými speciálními směry sověťologie existuje také jeden, který se zabývá filosofií, tedy teoretickými základy marxismu-leninismu. Nejznámějším badatelem v této oblasti je profesor *Gustav Wetter*, Rakušan pracující v Římě. Existuje však pouze jeden ústav, kde se asi tucet vědců věnuje výlučně systematickému výzkumu komunistické filosofie: totiž *Ústav pro Východní Evropu na univerzitě ve Freiburgu* ve Švýcarsku. Tento ústav publikuje dvě řady spisů pod společným názvem „*Soviética*“ a čtvrtletník s názvem „*Studies of Soviet Thought*“. Gustav Wetter

Tolik o badatelské sféře. K četbě o našem tématu lze doporučit následující díla. Především je to práce *Základy marxismu-leninismu*, přeložená z ruštiny. Jedná se o polooficiální, v mnohaset Bibliografie

tisícovém nákladu šířený celkový nástin marxismu-leninismu napsaný komunistickými představiteli. Kniha vyšla v roce 1959 a dodnes není překonána. Vedle tohoto díla existuje ještě druhé, které je rovněž třeba naléhavě doporučit ke studiu; jsou to *Základy marxistické filosofie*, rovněž přeložené z ruštiny. Tyto druhé „Základy“ vyšly v Moskvě roku 1958 a měly dodnes víc než dvoumilionový náklad. Opět jde o polooficiální, ve všech komunistických zemích užívanou učebnici. O filosofických otázkách pojednává mnohem podrobněji než výše uvedená kniha. U nás byla obě díla ve zkrácené podobě zveřejna v řadě „Sovietica“. V originálu se totiž jedná o skutečné „špalky“ o šesti stech a více stranách, které nadto postrádají rejstříky.

Tyto dvě učebnice vám poskytnou dostatečný přehled ohledně samotných komunistů. V posledních letech se ledacos zajisté změnilo, avšak podstatné věci zůstávají nezměněny.

Pokud je mi známo, celkový kritický výklad našeho tématu není dosud k dispozici.

Nejvíce se mu blíží dvousvazková práce autorů *Wettera a Leonhardta: Sowjetideologie heute (Sovětská ideologie dnes)*. Především první díl, který napsal Wetter, je výstižný; týká se však jen nejzákladnějších skutečností.

Obecně řečeno, máme k dispozici relativně dobré výklady filosofie komunismu; oproti tomu nám naši velice vážení páni profesori doposud neposkytlí nic podobného v oblastech *národní ekonomie a politologie*.

Za základní práci o filosofii se považuje Wetterova kniha DIALEKTICKÝ MATERIALISMUS; sám jsem autorem – našťástí – mnohem kratší knihy: SOVĚTORUSKÝ DIALEKTICKÝ MATERIALISMUS.

Existuje ještě jedna řada dalších, dobrých výkladů. Musím ale říci, že uvedené práce jsou dnes zastaralé, podobně jako některé jiné, psané na základě druhotných informací. Dnešní situace je taková, že už je sotva možné vyložit komunistickou filosofii v celku: je už příliš rozsáhlá.

Chce-li se pak člověk dozvědět něco přesnějšího, musí sáhnout

po monografických pojednáních, jako jsou kupř. ta, jež vycházejí v řadě „Sovietica“.

Jen na okraj: anglicky psaná literatura o tomto tématu je mnohem rozsáhlejší.

Kvůli nejnovějším informacím je potřeba číst důležité sovětotologické časopisy. Z nich považuji na nutné uvést vedle již zmiňovaných „*Studies in Soviet Thought*“ ještě „*Ostprobleme*“, vycházející v Bonnu. Tento výtečně redigovaný týdeník přináší víc materiálů o marxismu-leninismu než kterýkoli jiný sovětotologický časopis.

Tolik ke studiu a k bibliografii. Nyní se musíme začít zabývat samotným obsahem marxismu-leninismu. Tím je *ideologie komunismu*. Naším prvním úkolem tedy bude správně pochopit obě slova – „ideologie“ a „komunismus“.

Nejdřív výraz „ideologie“. Toto slovo pochází od francouzského filosofa 18. století *Destuta de Tracy* (1754-1836) a během let dostávalo mnoho různých významů. *Zde* je budeme uvádět pouze ve smyslu „základní učení“, „základní teorie“ a nijak jinak. Později se seznámíme ještě s dalším, komunistickým významem. V daném okamžiku jím ale označujeme jediné: *základní učení*. Ideologie

Mnohem důležitější je správné pochopení druhého slova, totiž „komunismu“. Je tomu tak proto, že se mu v řadě ohledů *přikládá* mnoho velice chybných významů. Za pozornost stojí, že význam tak často užívaného slova nebyl dodnes přesně vymezen. Komunismus

Nejdřív uvedu dvě teze, které následně zdůvodním.

První teze: Dnes se setkáváme hlavně se *dvěma* naprosto odlišnými významy slova „komunismus“: s komunismem v *širším* a s komunismem v *užším* smyslu.

Druhá teze: V užším smyslu znamená slovo „komunismus“ téměř přesně totéž co výraz „komunistická strana“: při schématickém znázornění to vypadá takto:

KOMUNISMUS { širší smysl
užší smysl = **KOMUNISTICKÁ STRANA**

Pro ilustraci prvního tvrzení se nyní seznámíme s krátkým úryvkem jednoho textu a pak se zeptáme, zda je autor tohoto textu stoupencem komunismu nebo ne.

Zde je text:

„Předně by nikdo neměl nic držet ve svém vlastnictví, pokud to není úplně nutné; dále ať nikdo nemá takový byt a spižírnu, do nichž by nemohl vstoupit každý, kdo by chtěl; avšak všechno, co je nutné k životu a co potřebují stateční vojáci, měli by dostávat prostřednictvím přídelů v takové míře, aby jim ani nic nepřebývalo, ani aby netrpěli nedostatkem. Nadto by se měli společně stravovat a žít společným životem podobně jako při plném tažení“

A dále:

„Na jiné starší předpisy navazuje podle mě i tento zákon: Aby ženy patřily společně všem mužům a žádná nežila zvlášť s jedním, a právě tak aby i děti byly společné a žádný otec aby neznal své dítě ani dítě svého otce“.

To byl text, který jsem chtěl uvést. Nyní se vás zeptám: Je to komunismus? Pravděpodobně se dočkám odpovědi, že je to ještě víc než komunismus, že je to jakýsi druh superkomunismu, protože se zde dokonce i ženy prohlašují za předmět společného vlastnictví. Slovo „komunismus“ totiž pochází z latinského „communis“ a to znamená „společný“, „společenský“.

Platón Nyní vám mohu prozradit autora našeho textu: je jím *Platón*. I když jsem vynechal několik příliš archaicky znějících výrazů, uvedl jsem úryvek textu z „Ústavy“ v nezměněné podobě. Tento text byl napsán před 24 stoletími. Můžeme ale tvrdit, že Platón byl komunist? Pokud ano, co byste řekli na následující text, který vám možná bude připadat známější:

„Všichni byli jedním srdcem a jednou duší. Nikdo nenazýval cokoli ze svého vlastnictví svým. Všechno měli společně... Proto mezi nimi nebylo žádostivců. Kdo vlastnil půdu nebo domy,

prodával je a přinášel výtěžek z prodeje...z něho se pak rozdělovalo všem podle toho, jak kdo potřeboval“.

Poslední věta zde má zvláštní význam. Napíšu ji raději ještě řecky. Jedná se totiž o řecký text a táž slova se dodnes užívají jako svého druhu definice *komunismu*: „každému podle potřeb“ – *ekásto kathóti án chreían eichen*.

Tento text asi znáte. Pochází ze Skutků apoštolských. Asi též znáte strašlivý trest – trest smrti – jímž byli potrestáni jakýsi *Ananiáš* a jeho žena *Sefíra*, protože neodevzdali společenství všechen majetek.

Skutky
apoštolské

Otázka, kterou si nyní klademe, zní: Jedná se zde o *komunismus*? Pokud ano, můžeme tvrdit, že první křesťané byli komunisty? To je otázka. Odpovíme-li na ni kladně, pak budeme muset říci i o mnoha jiných lidech, že byli komunisty. Platilo by to např. o všech svobodných socialistech, protože usilují o zespolečenštění statků. Můžeme tak ale činit, aniž bychom se nedopouštěli zneužívání tohoto slova a nečinili lidem bezpráví?

Řešení této obtíže vychází z toho, že budeme rozlišovat už zmiňovaný dvojí smysl, či chcete-li, dvojí užívání slova „komunismus“. Na jednu stranu máme jeho tak říkajíc širší smysl. V tomto případě označuje „komunismus“ ono učení, tendenci, hnutí, jemuž jde o zespolečenštění výrobních prostředků, statků či dokonce lidí. V tomto širším smyslu slova byl „komunistou“ Platón, byli jimi prvotní křesťané a jsou jimi i dnešní socialisté. Jistě ale vidíte, že takové označení má v sobě něco nepřesného; to proto, že dnes známe hnutí, organizaci, která jistě také představuje tento komunismus v širším slova smyslu, ale nadto ještě mnoho mnoho dalšího. Myslím tím *komunistickou stranu* či přesněji dnešní komunistické strany. Ty se totiž nehlasí jen k onomu zespolečenštění, nýbrž k celému marxismu-leninismu. A marxismus-leninismus je nesrovnatelně víc než jen pouhé sociální učení o společném vlastnictví statků. Je metafyzikou, je národní ekonomikou, je politickým učáním, strategií atd. Komunismus v užším slova smyslu označuje právě tuto stranu či strany.

Komunismus
jako učení

Komunistická strana je ale natolik závažný fenomén, že bychom dnes vlastně ani neměli slovo komunismus vyslovovat v jiném než tomto užším smyslu. Každopádně ho budu užívat právě tak-

Komunismus
jako stranická
organizace

to a ne jinak; říkám-li „komunismus“, myslím tím jednoznačně „komunistická strana“. Mohli byste namítat, že dnes už asi není člověka, který by oba významy slova „komunismus“ směřoval. Bohužel tomu tak není. Nedávno jsem například objevil text od Thomase Manna, kde dochází právě k této záměně. Posudte sami:

„Komunismus jako vize je mnohem starší než marxismus a obsahuje mnoho prvků, které budou náležet teprve budoucnosti. Starší je proto, že už náboženská lidová hnutí končícího středověku měla eschatologicko komunistický charakter... Proto je komunismus starší než Marx a 19. století...“

Mělo by být jasné, že to, co zde Thomas Mann označuje „komunismem“, je komunismus ve zmiňovaném širším smyslu. Ale tak už dnes nemůžeme mluvit, protože se prakticky stále znovu setkáváme pouze s komunismem v užším slova smyslu, tj. s komunistickými stranami a jejich marxismem-leninismem.

Tolik k první tezi.

Pokud jde o druhou tezi, můžeme si snadno povšimnout, že slovo „komunismus“ se dnes užívá tak, že ho lze nahrazovat výrazem „komunistická strana“. Tak třeba často říkáme „komunismus je nebezpečí pro Jižní Ameriku“ a samozřejmě tím myslíme „komunistická strana představuje nebezpečí“. Nebo sami komunisté říkají „komunismus zvítězí“ a myslí tím, že zvítězí jejich strana. Podobných příkladů bychom mohli uvést mnoho.

Chtěl bych ještě jednou říci, že totéž slovo má ještě další významy; o jednom z nich budeme muset pohovořit později. V danou chvíli však budeme brát slovo „komunismus“ v tomto přesném významu: komunistická strana.

Doposud jsme udělali dvě věci: Nejprve jsme popsali stav výzkumu a shromáždili několik bibliografických údajů, a pak jsme prohodili smysl výrazu „komunistická ideologie“. Závěrem bych se chtěl stručně zmínit o významu ideologie, tzn. marxismu-leninismu, pro komunismus a komunistické země.

Tento význam je stále veliký. Objevují se sice náznaky, že v některých zemích (též v Sovětském svazu) dochází k uvolňování, ale

tento proces ještě nedospěl tak daleko, abychom mohli marxismus-leninismus odepsat a ponechat ho dějinám. Naopak, podle našich znalostí je stále a ve všech zemích závažným faktorem komunismu.

To můžeme vysledovat na těchto skutečnostech:

1. Snahy komunistů o rozvoj a šíření jejich ideologie jsou všude přímo kolosální
2. Komunisté si často počínají tak, že jejich jednání není vysvětlitelné ničím jiným než věrností marxismu-leninismu
3. Každý, kdo se dostal do přímého kontaktu s význačnými komunisty, si musel všimnout: Jsou to věřící komunisté, věří marxismu-leninismu jako nějaké absolutní pravdě.

Tedy za prvé: Komunisté se v materiální i v duchovní oblasti velice snaží o další rozvoj své filosofie a o její šíření. Několik čísel: Bibliografie sovětské filosofie, kterou zveřejnil *Ústav pro Východní Evropu ve Freiburgu*, obsahuje více než dva tisíce jmen aktivních filosofů. Dnes už to může být jen v Sovětském svazu víc než dvanáct tisíc. Jen v samotné Moskvě je asi sto profesorů filosofie na vysokých školách. Náklady ideologických spisů jsou přímo kolosální. Z Leninova díla tak bylo do roku 1959 publikováno 301 015 000 exemplářů. Totéž platí i o ostatních komunistických zemích. Tak třeba Jugoslávie, která se před poslední světovou válkou nemohla vykazat žádnou pozoruhodnější filosofii, má dnes významnou filosofickou školu.

To je jedna věc: Komunisté velmi usilují o rozšíření svého marxismu-leninismu. Mimo to často jednají tak, jako by nic nebylo vysvětlitelné jinak než prostřednictvím jejich ideologie. Příznačné jsou zde dva příklady: Na jednu stranu komunisté všude provádějí zespolečenštění zemědělců s přímo katastrofálními důsledky pro hospodářství. Politický smysl těchto snah je víc než sporný. Odcizuje stranu zemědělcům a hospodářsky je jednoduše protismyslný. Ale proč se vlastně takto jedná? Protože to vyžaduje marxismus-leninismus.

Na druhou stranu existuje ve všech komunistických zemích právě tak politicky nesmyslný boj proti náboženství. V mnoha zemích, např. v Maďarsku a v Polsku, by bylo relativně snadné

získat na svou stranu masy, pokud by se od tohoto boje upustilo. Ne, boj se vede bezohledně dál. A to pouze proto, že to předpisuje marxismus-leninismus.

Žádné odideologizování

A konečně ti, kdo znají vedoucí komunistické představitele, vědí, že učení o *deideologizaci*, jak se často označuje, nemá v jejich zemích naději. Mnozí tito mužové za svou ideologii bojovali a trpěli. Přinesla jim mnoho velkého. Věří jí.

Samozřejmě, že marxismus-leninismus není jediný faktor, který v těchto zemích ovlivňuje dějinný vývoj. Dějiny nikdy nejsou vysvětlitelné působením *jedné jediné* síly. Velkou roli hraje kupř. lokální, ruský nebo čínský nacionalismus. Avšak i přesto je komunismus nadále určován především ideologicky.

Ideologie v akci

Jinými slovy, *komunistická strana* je stále tím, čím byla vždy: je *ideologií v akci*. Byla založena, existuje a jedná především proto, aby vnutila celému lidstvu svou ideologii i s jejími důsledky.

Snad se to změní. Některé náznaky se objevují. Avšak dnes propadá nebezpečné iluzi každý člověk, který by chtěl odepisovat marxismus-leninismus jako něco nedůležitého. U takových lidí je často přání otcem myšlenky. Chtěl bych vás zde co nejvážněji varovat: neodpovídá to nám známým faktům.

V příští přednášce se budeme zabývat komunistickou morálkou.

Shrnutí úvodu

Marxismus-leninismus dnes platí na třetině planety za oficiální státní učení.

Jeho výzkum tvoří předmět čisté vědy, sovétologie.

1. **Ideologie** = základní učení komunismu
2. **Komunismus** (z lat. communis – společný, společenský)
 - a) v širším smyslu: každé učení, tendence, hnutí, které usiluje o zespolečenštění výrobních prostředků, statků či dokonce lidí (již u Platóna a prvotních křesťanů)
 - b) v užším smyslu: **komunistická strana** ta vyznává nejen zespolečenštění výrobních prostředků, ale celou soustavu pouček marxismu-leninismu. Ten znamená něco nesrovnatelně jiného než pouhé sociální učení o společenském vlastnictví statků: je metafyzikou, národní ekonomikou, politickým učením s vojenskou strategií.

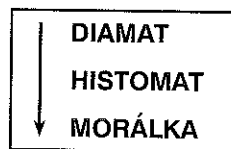
Závěrečné stanovisko: Komunistická strana je ideologie v akci. Byla založena, existuje a jedná s jediným cílem: vnutit marxismus-leninismus včetně jeho důsledků všemu lidstvu. Nebrat tuto fundamentální skutečnost vážně na základě několika náznaků uvolnění je nebezpečná iluze.

II. MORÁLKA

V této přednášce se budeme zabývat komunistickou morálkou. Sami komunisté ovšem morálku nestaví na začátek svých úvah. Struktura učebnic marxismu-leninismu spíš vyhlíží takto:

- I. filosofie
 1. dialektický materialismus (DIAMAT)
 2. historický materialismus (HISTOMAT)
v jeho rámci: morálka
- II. politická ekonomie
 1. kritika kapitalismu
 2. ekonomie socialismu a komunismu
- III. politické nauky (vědecký socialismus)
 1. strategie a taktika proletariátu
 2. vědecký komunismus

Na začátku (v DIAMATU) jsou tedy obecně řečeno teoretické – raději budeme říkat metafyzické – nauky. Poté následuje – v HISTOMATU – aplikace těchto nauk na společnost. A teprve v důsledku jejich uplatnění vzniká etika a rovněž morálka. Máme co činit zhruba s následujícím schématem:

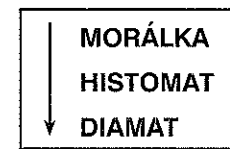
Přesto se domnívám, že bude účelné postavit morálku na první místo. Mám k tomu tyto důvody:

V marxismu-leninismu existuje důležitá nauka, totiž *nauka o dialektické jednotě teorie a praxe*. Podle tohoto učení, pokud se ovšem správně vykládá, což ani u samotných komunistů není běžné, je teoretická stránka myšlení tak úzce spojená se stránkou praktickou, že člověk nemůže oddělovat (přinejmenším v oblasti nejvyšších principů) jednu od druhé.

Příklad: Říká se, že komunismus musí zvítězit; tato věta chce být zákonem, teoretickým výrokem o světě, jaký je. Svět je, říkají komunisté, tak uzpůsoben, že v něm komunismus musí nutně zvítězit. Zároveň se ale říká, že je svatou povinností každého člověka bojovat za vítězství komunismu, a to nikoli *ačkoli*, ale *právě proto*, že toto vítězství je teoreticky nutné. Obojí totiž patří k sobě: *Zákon bytí a zákon hodnoty*, jak tomu říkají filosofové – teoretické stanovení, že něco je tak a tak, a tedy morální povinnost jednat tak, že to tak je.

Kritická diskuze o této větě zde není na místě. Ačkoli obsahuje něco správného, přesto je velmi přehnaná. Jediné, co nás v daném okamžiku zajímá, je to, že sami komunisté v této větě uznávají *dialektickou jednotu teorie a praxe*. Jejich vlastní systém, marxismus-leninismus, tím proto získává dvojí tvář. Na jednu stranu je to systém vět o světě, jaký domněle je. Na stranu druhou se jedná o systém příkázání, imperativů, podmiňovacích vět, které říkají, co **máme činit**.

Morálka...Zdá se, že základní význam má právě tato druhá stránka komunistické morálky. Lze se domnívat, že marxismus-leninismus je nejprve *morálka*; teprve dodatečně se tato morálka vysvětluje a zdůvodňuje teoretickou naukou, systémem vět o tom, *co je*. Srovnáme-li skutečnou situaci s tím, co se píše v komunistických učebnicích, je pak vzhledem k této okolnosti právě opačná – můžeme ji popsat asi takto:

Samozřejmě se jedná o zjednodušení; v podstatě se ale tento logický důsledek nabízí.

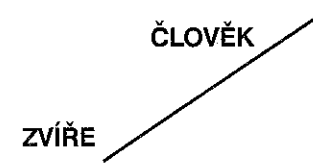
Zároveň je morální aspekt komunismu prapříčinou jeho přitažlivosti. Morálka pochopitelně oslovuje člověka mnohem víc než odtažitě principy dialektického a historického materialismu. Z tohoto důvodu jsem chtěl začít výklad komunistického učení právě morálkou. Pokusím se vyložit své pojetí jejich nejdůležitějších momentů. Sami komunisté se tomu věnují jen velice zřídka. Když ale porovnáme jejich obecné postoje s celkem jejich učení, zjistíme, že se jedná právě o tuto morálku a o nic jiného.

Výklad principů komunistické morálky můžeme shrnout do následujících šesti bodů:

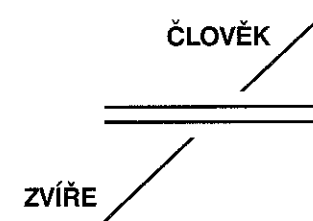
1. humanismus
2. specifický humanismus
3. dnešní situace člověka
4. hlavní zlo
5. role proletariátu
6. role komunistické strany

Humanismus Tedy za prvé: Komunismus je *humanismus*. To znamená, že podle marxismu-leninismu je člověk nejvyšší bytostí, a to nejen v řádu bytí, ale též v řádu hodnot. V řádu bytí: Ve světě neexistuje nic dokonalejšího, svým obsahem vyššího než člověk. V řádu hodnot: Všechno má sloužit člověku. Nejvyšší přikázání komunistické morálky tedy zní: Jednej tak, aby tvé činy sloužily člověku. „*Vše pro člověka*“ – to je nejvyšší princip komunistické morálky.

K tomu několik poznámek: Nejprve zjišťujeme, že podle mínění komunistů není člověk pochopitelný jako lepší, dokonalejší živočich. Je něčím jiným: říkají, že se od vyšších živočichů odlišuje kvalitativně. Mezi ním a opicemi je „dialektický skok“. Přejít od zvířete k člověku se tedy neznázorňuje takto:

ale spíš takto:

Člověk nemá *víc* inteligence než opice. Jeho inteligence je *jiná*, je jiného druhu. Člověk je tedy ve zcela pregnantním smyslu slova nejvyšší bytost.

Avšak: protože neexistuje Bůh, je člověk nejvyšší bytostí nejen **Ateismus** ve světě, ale je nejvyšší vůbec. S *humanismem* se zde úzce pojí *ateismus*.

A dále: Co znamená „člověk“? Odpověď zní: Není možné, aby to byl dnešní individuální člověk, ale musí to být *lidstvo budoucnosti*. K tomu se později ještě vrátíme – vyplatí se však, když už nyní poznamenáme, že díky tomu je velký rozdíl mezi komunistickým a křesťanským humanismem, jakož i dalšími formami humanismu.

To tedy byl první bod. Komunismus je *humanismus*. Existují ovšem dva druhy humanismu. První označují **Totální humanismus**. Ten tvrdí, že všechno, co shledáváme v člověku, je velkolepé a hodnotné. Tak říkají někteří dnešní spisovatelé, že zločin, ačkoli je odporný, je něčím velkolepým, protože je dílem člověka.

Oproti tomu **Specifický humanismus** dělá rozdíl mezi tím, co je v člověku skutečně lidské, hodnotné, a co je nízké. Příklad: Známý polský spisovatel Sienkiewicz, autor románu „*Quo vadis*“, jednou řekl: „Poslední fáze trávení je sice také lidská, ale přesto

není důstojným předmětem literatury“. Jen na okraj – zdá se, že řada dnešních spisovatelů s ním nesouhlasí.

Sienkiewicz se zde zastává toho, co nazýváme specifickým humanismem: Dělá rozdíl mezi vyšším, skutečně lidským, a tím, co je v člověku nízké.

Komunismus – a zde se dostávám ke druhému bodu – je ale rovněž *specifický* humanismus. Podle něj ne všechno v člověku má hodnotu. Naopak: Dokonce mnohé v dnešním člověku je úplně špatné, nehodnotné a nelidské. Marxismus-leninismus vnímá zlo v člověku naprosto vyostřeně, tak ostře, že někdy působí přímo dojmem *manicheismu*. Mímočodem, i to je jedna z věcí, které na komunismu tolik přitahují řadu křesťanů. I křesťanství je totiž stoupencem *specifického humanismu* a nauky o zlu v člověku.

Je-li tomu tak, můžeme nyní přeformulovat nejvyšší princip komunistické morálky:

„Jednej tak, aby v člověku zvítězilo dobro a skutečná lidskost“.

Dnešní stav
člověka

Dostáváme se ke třetímu bodu: dnešnímu stavu člověka. Marxismus-leninismus učí, že člověk má sice ve své podstatě sklony k tomu, aby byl člověkem, avšak vpravdě lidský život dosud nevede. Díky tomuto zřetelnému rozdílu lze bez přehánění říci, že člověk se dosud nestal člověkem.

Důkaz: Co znamená „žít lidsky“? Lidské je to, co se uskutečňuje *svobodně a v souladu s rozumem*. Aby člověk žil lidsky, musel by se tedy řídit rozumem a jednat svobodně. Ve skutečnosti ale nemůže jedno ani druhé. Nemůže žít rozumně, protože to není rozum, který by plánovitě vedl jeho život, ale vedou ho slepé zákony přírody a společnosti.

Člověk též není svobodný. Nejprve kvůli moci přírodních zákonů, např. biologických zákonů, díky nimž hladoví nebo onemocní rakovinou, a posléze stále víc kvůli společenským zákonům vedoucím k tomu, že je ujařmován, vykořisťován a zbabován svobody.

To však znamená, že život dnešního člověka se podobá existenci zvířete: Člověk dosud nevstoupil do říše svobody, do lidského bytí. Morální princip proto zní:

„Jednej tak, aby se člověk co nejdříve stal člověkem, aby dosáhl říše rozumu a svobody“.

To byla naše dosavadní cesta: Humanismus – specifický humanismus – a zjištění, že člověk dosud není člověkem. Proč tomu tak je? Co je příčinou tohoto zla?

Na to marxismus-leninismus za čtvrté odpovídá tezí, že existuje pouze *jedna jediná* praprůčina, jediné hlavní a základní zlo, z něhož plyne všechno ostatní. Tímto hlavním zlem je *soukromé vlastnictví výrobních prostředků*. Ze soukromého vlastnictví nutně pramení všechna ostatní zla včetně toho, že lidské bytí dosud není skutečným bytím člověka.

Hlavní zlo:
soukromé
vlastnictví
výrobních
prostředků

Důkaz: Při rozumovém hodnocení situace plyne ze soukromého vlastnictví chaos ve výrobě: existuje-li větší počet vlastníků výrobních prostředků, nelze výrobu plánovat. Z toho plyne, že se hospodářské zákony prosazují slepě; člověk nemůže plánovat, tzn. nemůže své jednání uspořádat podle rozumu. To je jedna věc. Současně vede soukromé vlastnictví výrobních prostředků k vykořisťování a to zase ke vzniku tříd a k *třídnímu boji*. Třídní boj je ale kořenem ujařmení člověka. Zdaleka největší počet lidí je zotročován. Nejsou svobodní. A za další, třídní boj je kořenem všeho zla, zločinů, státu a válek.

Třídní boj

Jestliže člověk dosud není člověkem, má to jediný důvod: soukromé vlastnictví výrobních prostředků. Přitom se nejedná o jakékoli soukromé vlastnictví, ale o soukromé vlastnictví těch statků, které slouží k výrobě jiných statků. Morální princip proto nyní zní:

„Jednej tak, aby bylo odstraněno soukromé vlastnictví výrobních prostředků, tzn. aby byl nastolen kolektivismus, společenské vlastnictví“. To je náš čtvrtý bod.

Dosud jsme měli co do činění s docela logickým vývojem; samozřejmě, že by bylo možné popírat tu či onu premisu, z nichž se zde vychází – např. je velmi sporné vycházet pouze z jedné jediné příčiny všeho zla. Pokud se ale tyto premisy předpokládají, vyplývají z nich řešení vcelku správně. Nyní se ale v pátém bodu dostáváme k něčemu, co spíš spadá do oblasti mystiky, totiž k *učení o roli proletariátu*.

Proletariát

Mesiášská role
proletariátu

Domnívám se, že toto učení má křesťanské kořeny. Po tom, co jsme již uváděli, by mělo být jasné, že komunistická morálka je vykupitelské učení. Člověk má být vykoupěn a spasen z bídy a ze svého neštěstí. Kdo je však vykupitelem? V křesťanství je to Mesiáš. Má dva znaky: Za prvé se na něj nevztahuje dědičný hřích jako hlavní zlo. Za druhé je právě on tím, kdo nejvíc a nejstrašlivěji trpí důsledky tohoto dědičného hříchu. Kdo ale má být Mesiášem člověka v komunismu? Je to *proletář*. Proletář jednak není poskvrněn dědičným hříchem – není totiž soukromým vlastníkem výrobních prostředků. A za druhé, podobně jako Kristus, je právě on tím, kdo nejvíc trpí důsledky tohoto hlavního zla. Může samotný proletář či přesněji celý proletariát spasit lidstvo?

Když proletariát vede svůj revoluční boj, jedná se o zcela *nový druh revoluce*. Proletariát totiž nechce jednoduše převést soukromé vlastnictví na sebe: naopak je zcela odstraňuje a tím vykupuje od největšího zla nejen sám sebe, ale celé lidstvo, ba dokonce i ty nejhorší vykořisťovatele, kteří jsou v jistém smyslu sami obětí soukromého vlastnictví a rovněž nemohou žít vskutku lidským životem. Morální princip proto nyní zní:

„Jednej tak, aby proletariát co nejdříve zvítězil. Dobré a morální je to, co přibližuje proletariát k vítězství, neboť to je vítězstvím lidstva a podstatným krokem k jeho osvobození“.

Strana A zde jsme se dostali k poslednímu, šestému bodu: K *učení o roli strany*. Proletariát je totiž (samozřejmě nikoli podle Marxe, ale podle Lenina, tvůrce marxismu-leninismu) hloupý. Nutně potřebuje předvoj, generální štáb, skupinu lidí, kteří ztělesňují jeho vědomí a svědomí. Touto skupinou je *komunistická strana*. A proto lze nyní říci:

„Jednej tak, aby co nejdříve zvítězila komunistická strana“. Nebo ještě jinak: „Dobré a morální je to, co prospívá taktice strany; zlé a nemorální je všechno, co brání jejímu vítěznému tažení“.

To bylo krátké a schématické shrnutí podstatných znaků morálky marxismu-leninismu. Všechno pro člověka – ovšem člověk ještě není člověkem; důvodem je soukromé vlastnictví výrobních prostředků; pouze proletariát ho může vykoupit z jeho bídy; vůli proletariátu ztělesňuje komunistická strana. Dobré a morální je pouze to, co prospívá straně a nic jiného.

Když nyní zhodnotíme tuto morálku jako celek, získáme čtyři základní poznatky o její povaze. Je to morálka za prvé *historizující*; za druhé *monistická*; za třetí *objektivní*; a za čtvrté je *prométheovská*. Krátce tato hesla vysvětlím.

Je to tedy *historizující morálka*; učení, podle kterého je jakýkoli skutek dobrý nebo špatný pouze se zřetelem na cíl, jehož má být dosaženo, a sice cíl, který spočívá v daleké budoucnosti. Je to morálka *vykupitelská*; jediné, co v ní platí, je její cíl, a tím je vykoupení lidstva.

Proto je to *monistická morálka*; to znamená, že podle ní nepodmíněně, absolutně platí pouze *jedna* hodnota, *jedno* přikázání. Touto hodnotou je vítězství strany. Všechno ostatní je dobré nebo zlé pouze *relativně*, hodnotí se ze zřetele této výlučné hodnoty. Na příklad: Hodnota lásky a přátelství v manželství, která se u nás považuje za absolutní dokonce do té míry, že manželka obviněného proti němu nemusí svědčit, se v komunismu uznává jen tehdy, když slouží straně. Chce-li ale strana zničit nějakého člověka, jak tomu bylo v případě maršála Tuchačevského, je svatou povinností jeho ženy, aby ho obžalovala i ze zločinů, které nespáchal, a aby pro něj požadovala trest smrti. Existuje totiž pouze *jediná* nepodmíněná hodnota. Něco takového nazýváme *monistickou morálkou* – v protikladu k naší morálce, která je *pluralistická* a uznává větší množství nepodmíněných hodnot a přikázání.

Za třetí se jedná o *objektivní morálku*. Člověku, myslím tím dnešního individuálního člověka, neslibuje nic pro něj samého, ale naopak vyžaduje, aby se obětoval za něco, co stojí mimo něj. *Komunistická morálka* jistě není morálkou blahobytu. Je silně idealistická; to znamená objektivní.

A konečně se zde jedná o *prométheovskou morálku*. Člověk, osamocen ve světě bez Boha, se obětuje tomu, aby se v nekonečném boji zlepšil on sám i svět.

Prométheovská, objektivní, monistická a na budoucí cíl zaměřená morálka. Samozřejmě, že komunisté pravidelně při své agitaci apelují i na nižší ideály. Všechno je jim totiž – a sice v souladu s touto morálkou samotnou – dobré k tomu, aby dosáhli svého cíle, vítězství strany. Skutečnost je ovšem taková, že komunisté nezískávají své nejpřesvědčenější přívržence po-

Historizující
morálka

Monistická
morálka

Objektivní
morálka

Prométheovská
morálka

mocí nižších, materiálnějších motivů, ale právě prostřednictvím morálky, kterou jsme zde popsali.

Komunismus:
život boje

Marxista-leninista řídící se touto morálkou nebude tedy mladému člověku slibovat peníze nebo vlastní domek. Řekne mu: „Půjdeš-li se mnou, nezískáš ani bohatství ani svobodu, tvůj život bude životem boje a je pravděpodobné, že zemřeš v koncentračním táboře. Mohu ti nabídnout jen boj a práci. Ale tvůj život bude jedno velké dobrodružství ve službě velké ideji. Stavíme a ty budeš stavět se mnou svět takové krásy, o jaké se ti nikdy ani nesnilo. To ti mohu nabídnout“.

Můžeme si snad položit otázku, jak se asi rozhodne mladý člověk, kterého ovlivňují na jednu stranu ideály chladničky a dolaru a na druhou stranu takové prométheovské ideály. Domnívám se, že většina půjde za ideálem chladničky. Ale to nejsou lidé, kteří by dělali dějiny. Ti dobří, lidé s hodnotou, ti budou v tomto dilematu následovat komunisty. Jejich morálce lze úspěšně čelit pouze stejně objektivní a heroickou morálkou, nikoli morálkou blahobytu.

Shrnutí II. kapitoly

MORÁLKA

Struktura marxismu-leninismu

Dialektický materialismus (DIAMAT) = nejobecnější, čistě teoretické základní principy, současně metafyzická nauka.

Historický materialismus (HISTOMAT) = aplikace tohoto učení na společnost.

Morálka = systém příkázání, imperativů, požadavků k praktické aplikaci DIAMATU a HISTOMATU.

Učení o dialektické jednotě teorie (zákon bytí) a praxe (zákon hodnot) činí z morálky a etiky základní předpoklad celého systému.

Základní věty komunistické morálky (vykupitelská nauka)

1. Humanismus

Člověk je nejvyšším bytím vůbec (humanismus úzce spojený s ateismem, To se však týká člověka budoucnosti.

„Všechno pro člověka“

Nejvyšší princip komunistické morálky.

2. Specifický humanismus

Rozlišování mezi tím, co je skutečně lidské a hodnotné, a tím, co je v člověku nízké, proto

„jednej tak, aby zvítězilo dobré, skutečně lidské v člověku“

3. Dnešní stav člověka

Dnešní člověk ještě není člověkem. Jeho existence je svým způsobem živočišná, proto

„jednej tak, aby se člověk co nejdříve mohl stát člověkem, aby dosáhl říše rozumu a svobody“

4. Hlavní zlo

Vlastnictví výrobních prostředků je příčinou chaosu ve výrobě. Vede k třídnímu boji a brání člověku v jeho lidském bytí. Proto

„jednej tak, aby bylo odstraněno soukromé vlastnictví výrobních prostředků, tzn. aby byl nastolen kolektivismus, společenské vlastnictví“

5. Význam proletariátu

Revolučním odstraněním soukromého vlastnictví výrobních prostředků spasí proletariát lidstvo od hlavního zla. Proto:

„jednej tak, aby proletariát co nejdříve zvítězil. Dobré a morální je to, co přibližuje proletariát k vítězství – neboť to je vítězstvím lidstva a podstatným krokem k jeho osvobození“

6. Role komunistické strany

Proletariát je hloupý (Lenin). Jeho vědomí a svědomí ztělesňuje komunistická strana, proto

„jednej tak, aby co nejdříve zvítězila komunistická strana. Dobré a morální je to, co prospívá taktice strany; zlé a nemo-

rální je všechno, co brání jejímu vítěznému tažení“

Závěrečné stanovisko: absolutní hodnota této monistické morálky = vítězství strany. Všechno ostatní je dobré nebo zlé pouze relativně, hodnotí se ze zřetele této výlučné hodnoty. Je to **idealistická a revoluční nauka o vykoupení, která se neobrací k přítomnosti, ale celé náleží budoucnosti. Stavět proti ní morálku blahobytu má málo vyhlídek na úspěch.**

III. DĚJINY

V prvních přednáškách jsme mluvili o tématu samotném – marxismu-leninismu a jeho významu. Druhá byla věnována hlavní síle tohoto učení, totiž jeho *morálce*. Než budeme pokračovat ve výkladu marxismu-leninismu, je zapotřebí zastavit se u jeho *dějin* a u toho, co jim *předcházelo*. Taková pozorování jsou důležitá nejen proto, že nám pomáhají pochopit, jak učení vzniklo; často nám též pomohou lépe pochopit i jeho strukturu a smysl. Dá se zde dokonce vycházet ze dvou tvrzení: Za prvé, že správné pochopení marxismu-leninismu prostě není možné bez znalosti jeho dějin; za druhé, že tyto historické poznatky jsou málo známé, takže v této oblasti vládne mnoho nedorozumění.

Marxismus-leninismus

Tato nedorozumění se týkají již označení, která se marxismu-leninismu často dávají. Tak se zhusta na místo marxismus-leninismus říká pouze „marxismus“, čímž se obvykle myslí jen učení *Karla Marxe*, což je nepochybně neoprávněné užívání slova „marxismus“. Jednak totiž existuje mnoho druhů marxismu, mezi nimiž ten komunistický, tzn. marxismus-leninismus, je jen jeden z mnoha. A jednak obsahuje komunistické učení celou řadu nauk, které jsou historickému Marxovi zcela cizí. Z těchto důvodů se ve vědeckém jazyce v této souvislosti slovo „marxismus“ nikdy neužívá osamocně.

V jiných případech se místo marxismus-leninismus říká „socialismus“. I to je chybné. Jistě, komunismus a s ním i komunistická ideologie vzešly ze socialismu; ale přesto opět existují různé druhy socialismu. Jeho nejdůležitější odrůda, k níž se hlásí většina socialistických stran ve svobodných zemích, má s marxismem-leninismem společného vskutku málo. Tato mluva rovněž vede k nedorozuměním a mělo by se jí zamezovat.

Tato nedorozumění nejlépe odstraníme tím, že správně pochopíme dějiny marxismu-leninismu. Dějiny marxismu-leninismu začínají s *Karlem Marxem* a lze je rozčlenit do tří hlavních period: marxovská perioda – leninská perioda – sovětská perioda.

Vlastně bychom měli říkat, že marxovská perioda patří k údobí,

kteří předcházelo vzniku učení, o němž zde mluvíme. Marxismus-leninismus totiž vzniká teprve s *Leninem*. Avšak učení Karla Marxe a jeho bezprostředních následovníků je pro marxismus-leninismus obsahově natolik důležité, že na ně musíme brát zřetel.

Nejdůležitější časové údaje jsou tyto:

Karel Marx žil mezi lety 1818 a 1883. Jeho první odborné spisy Karel Marx pocházejí z roku 1843. Přítel a nejbližší Marxův spolupracovník, *Bedřich Engels*, se narodil 1820 a zemřel 1895. Následovalo ho mnoho socialistických myslitelů, především německých; mezi nimi je nejvýznamnější *Karl Kautsky* (1854-1938) a *Rudolf Hilferding* (1877-1941), který ovlivnil i *Lenina*.

Lenin se narodil v roce 1870 a jeho první důležitý spis – „Co V.Lenin dělat?“ – pochází z roku 1902. Zemřel 1924.

Celý vývoj můžeme ve zjednodušené podobě periodizovat následujícím způsobem:

od 1843 do asi 1900	-	MARXISMUS
od asi 1900 do 1924	-	LENINISMUS
po 1924	-	SOVĚTSKÁ PERIODA

Jsou to samozřejmě schématická zjednodušení; v dějinách tak ostré hranice mezi dvěma periodami nikdy neexistují.

Mnohem důležitější než pouhá periodizace je vzájemný vztah těchto period. Můžeme ho vyjádřit takto:

1. Každá pozdější perioda přejímá většinu základních pouček od předchozí. Tak nelze pochybovat o tom, že *Lenin* usiloval převzít původní učení *Marxe* a *Engelse* – nadto je jisté, že základ svého učení od nich převzal.
2. Každá pozdější perioda opouští něco z myšlenkového dě-

dictví předcházející periody a připojuje něco nového. Lenin má kupříkladu zcela jiné pojetí diktatury proletariátu než Marx; co je ještě důležitější, zdá se, že v jednom zcela zásadním bodu, totiž v ohledu na *ekonomický determinismus*, rozvinul své vlastní učení, které se od Marxova podstatně odlišuje. Podobně platí i o sovětské periodě, během níž byla např. vypracována nauka o rodině, jež je Leninovi zcela cizí – a to už vůbec nemluvíme o teorii koexistence.

3. V každé periodě tak zjišťujeme jejího vlastního ducha. Tak je spekulativní, metafyzický duch a extrémismus Leninův zcela cizí Marxovi, a duch mnoha současných sovětských ideologů je zase úplně jiný, než byl Leninův. K tomu se v dalším průběhu těchto přednášek budeme ještě vracet.

Opakuji tedy, že vztah každé z našich tří period – *marxovské, leninské a sovětské* – je trojí: pozdější perioda přejímá základy předchozí, v jednotlivostech něco pozmění a naplňuje učení novým duchem.

Marxologové
leninologové
sovětologové

Tím podmíněné rozdíly jsou natolik velké a okolnosti, za nichž se marxismus-leninismus v každé periodě rozvíjí, tak rozličné, že se jimi dnes zabývají tři druhy specialistů na marxismus-leninismus: totiž *marxologové, leninologové a sověťologové*. Každá z těchto oblastí je natolik rozsáhlá, že jednotlivec si je všechny nedokáže osvojit. Jistěže sověťolog musí být dobře sečtělý v pracích Marxe a Lenina; ale nemusí být specialistou v těchto oblastech a ani jím být nemůže. A totéž platí i obráceně: znalec díla Marxe není automaticky také vynikajícím znalcem leninismu a vynikajícím znalcem leninismu ještě není sověťologem.

K tomu se často dost jasně nepřihlíží. Jednak se mnozí domnívají, protože si přečetli několik Marxových knih, že jsou schopni mluvit o dnešním myšlení v Sovětském svazu. A jednak se často vyžadují od sověťologů znalosti Marxe a Lenina, které prostě mít nemohou. To všechno jsou nedorozumění. Ve vědě se bohužel musíme specializovat a to platí i pro náš obor.

Marxismus

Nyní krátce pohovořím o *marxismu*. Chtěl bych nejdřív využít onu metodu, kterou rozvinul samotný Marx. Jednou z centrálních tezí tohoto myslitele je totiž tvrzení, že sociální myšlení je správně vyložitelné pouze na základě znalosti sociálního

života. První úkol při pokusu porozumět mysliteli či celé periodě spočívá tedy v tom, že se ptáme na jejich pozadí. A přitom se musíme ptát, i když nyní už vycházíme nad rámec Marxovy metody, stejně na materiální jako na duchovní pozadí.

Co je tedy materiální, hospodářské a sociální pozadí Karla Marxe? Odpověď je známá: pozadí, rámec, v němž Marx myslí, tvoří západoevropská, především anglická průmyslová revoluce – tento obrovský, strašný skok vpřed, do průmyslové periody, odehrávající se kolem poloviny 19. století. Znovu je třeba zdůraznit: nebyla to ruská, ale západoevropská záležitost. Průběh průmyslové revoluce v Anglii a několika dalších západoevropských zemích je skutečně jedinečný. Jedná se o kus našich vlastních západoevropských dějin.

materiální
pozadí
průmyslová
revoluce

Ještě hlouběji souvisí se západní Evropou duchovní pozadí. *Karel Marx* totiž patří k oné generaci pohegelovských německých filosofů, kteří mají svým způsobem zvláštní dějinné místo. Byli to mužové jako *Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach, Max Stirner, Rudolf Strauss* a další – pozoruhodné, často navýsost zajímavé osobnosti. Marxe naprosto nelze pochopit bez znalosti tohoto prostředí. Nemohu zde tuto skupinu představovat po jednotlivcích. Mohu jenom konstatovat, že stejně jako průmyslová revoluce je i toto Marxovo duchovní pozadí typické pro jednu západoevropskou zemi, totiž pro Německo. Marxismus vznikl z našich vlastních duchovních dějin a je jejich součástí.

duchovní
pozadí

Zdůraznil jsem zejména německý element, ale ten jistě není osamocený. Lenin jednou řekl, že Marx přejal německou filosofii, anglickou národní ekonomii a francouzský socialismus. Na tomto tvrzení je mnoho pravdy.

Protože: zatímco jeho filosofie je německá, jeho celkové národně ekonomické myšlení je v podstatných rysech kritikou anglické teorie hospodářství a pohybuje se v rámci britského myšlení. Co se však týká politického učení, byla tehdy v tomto ohledu zdaleka nejdůležitější zemí Francie; většina politických teorií pochází od francouzských autorů 18. a první poloviny 19. století.

francouzský
element

Shrnuto: Když se setkáváme s marxismem, máme co do činnosti s veskrze západoevropským fenoménem. Na to by neměli zapomínat hlavně ti, kteří místo o „komunismu“ stále mluví o „Východu“. Marxismus-leninismus ovšem není *jenom marxis-*

mus; ale *marxismus* tvoří základ jeho učení. A tento základ vůbec není východního původu, nýbrž je zcela a naprosto západní, především německý.

Marxovo a Engelsovo myšlenkové dědictví stejně jako názory jejich následovníků ovšem převzali Rusové, zejména Lenin. Tím se dostáváme do úplně odlišného materiálního a kulturního rámce.

jiný materiální rámec Na prvním místě jde o odlišnost materiálního rámce. V Rusku počátku tohoto století nemůžeme mluvit o průmyslové revoluci, jakou prožil Marx v Anglii. Existoval tam sice relativně rychlý rozvoj průmyslu, ale Rusko byla tehdy zemědělská, zkrátka nerozvinutá země. Jejím ústředním problémem nebyl průmyslový proletariát, jako tomu bylo v Anglii, ale rolnictvo. Na rozdíl od komunistů, nemůžeme přirozeně hovořit o „feudalismu“. S výjimkou okrajových oblastí Rusko nikdy feudalismus nepoznalo. Celková hospodářská a sociální problematika, souhrn podmínek života, byly úplně jiné než v západní Evropě před půl stoletím. To je první bod.

jiný duchovní rámec Možná ještě závažnější je odlišnost Leninova duchovního pozadí. Jisté mnoho neovsvětíme, když řekneme, že Rusko patří k Východu nebo dokonce k Asii. Je s podivem, kolik lidí tyhle nesmysly opakuje. Rusko není žádná asijská země. I kdyby jí bylo, měli bychom vědět, že v Asii existuje mnoho různých kultur – například arabská, indická, čínská a mnohé další. Mezi těmito kulturami jsou zřejmě hlubší rozdíly, než zaznamenáváme v západní Evropě. Nic proto nezískáme, když se Leninovo duchovní pozadí označí jako „východní“ nebo rovnou „asijské“.

ruský kulturní okruh Toto pozadí je *ruské*. Ale Rusko tvoří velice zvláštní kulturní okruh. S naším kulturním okruhem má některé společné rysy. Silně v něm kupříkladu působilo *křesťanství* a byly zde od dob *Petra Velikého* též silné západoevropské kulturní vlivy. Například v indickém kulturním okruhu tyto faktory zcela chybějí. Vedle těchto společných rysů ale vykazuje Rusko znaky, jimiž se od západoevropského kulturního okruhu nápadně odlišuje. Nejlépe to můžeme pochopit na příkladě duchovních dějin této obrovské země. Na nich se ukazuje, že většina faktorů, které ovlivnily naši kulturu, byla v Rusku zcela neúčinná. Jen na ukázkou: Rusko – s výjimkou okrajových oblastí – nikdy neprodělalo *feudalismus*;

nikdy nepoznalo *boje o investuru*, tak důležité pro náš duchovní postoj; nikdy se v něm nerozvinula *scholastika*. V Rusku sotva kdy existovala *renesance*, nikdy se neobjevila *reformace*, nikdy *racionalismus a empirismus*.

Z toho plyne, že pro Rusy v Leninově době mělo mnoho různých slov zcela jiný smysl než pro nás. Jen pro ilustraci: „volby“. V západní Evropě jsou volby řešením konfliktů mezi protikladnými zájmy; volby tedy vždy chápeme jako určitý druh mírového boje mezi skupinami. Oproti tomu Rusko během svých dějin poznalo a zažilo jen několik málo voleb a ty byly prováděny jako svého druhu ritus, jehož prostřednictvím se jednotlivci přiznával ke společenství. Žádný div, že komunisté mohli provádět své dobře známé „volby“ s jednotnou kandidátkou a dosahovali 99,9% hlasů.

Nebo vezměme slovo „svoboda“. Středověký rolník, třeba v gruzerském kantonu, kde žije, určitě nebyl svobodný člověk. Ale mohl téměř každodenně vídat svobodné lidi, tedy přinejmenším hraběte von Gruyerz. Mohl tedy po řadu století získávat ideu toho, jak vypadá svobodný člověk a co je to svoboda. Situace Rusů byla úplně jiná. Jak bylo jednou výstižně řečeno, Rusové znali jen dva druhy otroků: otroky šlechty a otroky cara. V celé této velké zemi existoval jen jeden svobodný člověk – car – a ten byl tak daleko a pro většinu lidí tak nedostupný, že se stal téměř mýtem. Jak potom mohl mít Rus stejné pojetí svobody jako švýcarský rolník?

Skutečně, v Rusku 19. století vznikl duchovní postoj, který je velmi specifický a ve světě asi ojedinělý. Myslím tím postoj třídy označované jako „inteligencija“, kterou tak velkolepě znázorňuje například *Dostojevskij*. Tato *inteligencija* tehdy vynesla řadu myslitelů a spisovatelů, ruských revolučních myslitelů, na nichž Lenin přímo závisel podobně jako na Marxovi. Jednoho z nich, totiž *Černyševského*, stále cituje jako jeden ze svých nejdůležitějších pramenů. Další, *Dobroljubov*, na něho měl podobně velký vliv. Silně na něj působili i další revolucionáři jako *Thačov*, *Ogarev*, *Pisarev* a podobní.

Všichni tito mužové nemají téměř nic společného se shora uvedeným kruhem myslitelů kolem Marxe. Nápadný je na nich zaprvé jejich úžasný radikalismus a extrémismus. Za další je

to jejich metafyzický rys, tendence všechno vysvětlovat pomocí nejvyšších principů. Za třetí je to *sakrální aura*. Tito ateističtí myslitelé zaujímají přímo religiózní postoje; a konečně je pro ně typické hluboké porozumění a vášnivé zaujetí pro sociální problémy.

Lenin byl jedním z nich. Je to Rus, který četl mnoho západoevropských knih, který však při pobytech v zahraničí žil vždy v ruském ghettu. Žádný div, že se marxismus v jeho rukou stal něčím jiným než byl původně – totiž *marxismem-leninismem*.

sovětská
perioda

Lenin dobyl Rusko a jeho následovníci je utvářeli podle jeho návodu. Mimo jiné je přebudovali z podoby primitivní zaostalé země do velké průmyslové mocnosti. Životní poměry se v Sovětském svazu ve srovnání s těmi, které panovaly za Leninovy doby, radikálně změnily. Tyto změny se nezakládají pouze na tom, že byly postaveny velké továrny. Aby mohly tyto továrny a všechno, co s nimi souvisí, také fungovat, museli Leninovi pokračovatelé vychovat celou generaci lidí, kteří jsou zřetelně jiní než byli Leninovi soudruzi.

Stroze řečeno, Sovětský svaz dnes nemá jen skupinu lehce humanistických demagogů, ale miliónovou masu inženýrů, řídicích pracovníků, úředníků, kteří byli vyškoleni na dobrých univerzitách v technickém, racionálním myšlení. Nemůžeme se divit, že se v jejich verzi stal marxismus-leninismus něčím jiným než byl dřív. Ovšemže i dnes se přebírají základy Marxova, Engelsova a Leninova učení. Avšak leďacos bylo opuštěno, mnoho nového připojeno a hlavně se objevil *úplně nový duch*.

nové duchovní
aspekty

Nejlépe je to pravděpodobně vidět na morálce. Marx a Lenin mysleli hlavně na zničení existující morálky. Lenin uvažoval především čistě politicky, amorálně. Jednou řekl, že dobré a morální je jen to, co slouží likvidaci starého světa. Na počátku jeho vlády např. probíhaly pokusy zcela zavrhnout obvyklá pravidla sexuální morálky. Jestliže se ale podíváme na dnešní učení, zjistíme, že sotva existuje další země s tak puritánskými principy, jako vládnou – přinejmenším teoreticky – v Sovětském svazu.

Proč? Prostřednictvím nihilistických Leninových principů není přirozeně možné formovat zdravou společnost, fungující stát. Ten je ale zapotřebí a je nutný jeho vývoj. Proto se nejvýznamnější role přisoudí rodině, mládež se vychovává v úctě ke stáří,

v duchu pracovitosti, cudnosti apod. Tak v morálce. Podobné změny bychom mohli odhalit i v jiných oblastech.

Uvedený proces dále probíhá a mnoho věcí se stále mění. V příští přednášce se pokusíme přijít na kloub mechanismu tohoto procesu a podstatným strukturám dnešního marxismu-leninismu. Na tomto místě bych chtěl upozornit pouze na jednu často zanedbávanou a přesto zřejmou skutečnost: Marxismus-leninismus se v uvedených třech hlavních periodách rozvíjel a měnil.

Shrnutí III. kapitoly

DĚJINY

Tři periody marxismu-leninismu

1. marxovská perioda od 1843 do asi 1900

Karel Marx 1818-1883

Bedřich Engels 1820-1895

Karel Kautsky 1854-1938

Rudolf Hilferding 1877-1941 (velký vliv na Lenina) ad.

- a) **materiální, hospodářské, sociální pozadí**
ohromující, mohutný skok západní Evropy, zejména Anglie, do průmyslové výroby kolem poloviny 19.století
- b) **duchovní pozadí**
myšlenky pohegelovských německých filosofů (Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach, Max Stirner, Rudolf Strauss ad.)- britská národní ekonomie – teorie francouzského socialismu 18. a první poloviny 19.století

2. leninská perioda od asi 1900 do 1924

Vladimír I.Lenin 1870-1924 („Co dělat?“ 1902)

Leninovo převzetí základního učení od Karla Marxe a Bedřicha Engelse ve zcela jiném – ve srovnání se západní Evropou – materiálním a kulturním rámci

- a) jiné životní podmínky, jiná hospodářská a sociální problematika (neexistuje průmyslový proletariát, ale zaostalé zemědělství; rolnictvo jako centrální problém)

- b) jiné duchovní základy v ruském kulturním okruhu (chybí boje o investuru, scholastika, nepatrné projevy renesance, chybí reformace, racionalismus, empirismus)

Vedle Marxe ovlivnila Lenina též ruská „inteligencija“ (Dostojevskij) a její revoluční myslitelé (Černyševskij, Dobroljubov, Tkačov, Ogarev, Pisarev ad.).

3. Sovětská perioda po 1924

Josef Stalin 1879-1953 a jeho následovníci

Životní podmínky se díky technickému pokroku radikálně změnily. Leninovi následovníci dobově přeformovali jeho nihilistické principy. Raně revoluční skupina lehce humanistických demagogů byla vystřídána armádou inženýrů, vedoucích pracovníků a úředníků, vyškolených v technickém, racionálním myšlení. Nová generace byla sice vychována na základech Marxova, Engelsova a Leninova učení, avšak její duchovní postoj je mnohem střízlivější.

Závěrečné stanovisko: Marxismus-leninismus se v uvedených třech hlavních periodách rozvíjel a trvale měnil, aniž by se ovšem kdykoli vzdal své revoluční maximy „vítězství proletariátu skrze vítězství strany!“ na cestě ke konečnému komunistickému cíli.

IV. Dějiny od revoluce a dnešní stav

Dosud jsme se věnovali vývoji marxismu-leninismu do revoluce a viděli, že musíme rozlišovat mezi třemi periodami: marxovskou, leninskou a sovětskou. Nyní se budeme zabývat periodou poslední – dějinami marxismu-leninismu po Říjnové revoluci, která, jak známo, neproběhla v říjnu, ale podle gregoriánského kalendáře v listopadu 1917. Znalost těchto dějin má rovněž velký význam pro pochopení dnešního učení – a i v tomto ohledu existuje velké množství nedorozumění.

Budu postupovat následovně: Nejprve pohovořím o periodizaci dějin od 1917 v Sovětském svazu; pak se krátce, ale skutečně jen krátce, zmíním o současném vývoji v dalších komunistických zemích.

Následně bych chtěl znázornit strukturu marxismu-leninismu v její dnešní podobě, a konečně se pokusíme něco říci o možném budoucím vývoji.

Schéma této přednášky je tedy zhruba toto:

1. Vývoj v Sovětském svazu
2. Vývoj v dalších komunistických zemích
3. Dnešní struktura
4. O budoucnosti

Vývoj
v Sovětském
svazu

Vývoj v Sovětském svazu můžeme rozčlenit do čtyř rozdílných oddílů, případně, vynecháme-li první, nevýznamný úsek, do tří. Těmito oddíly jsou:

1. *Doba válečného komunismu*, asi 1917 až 1922, tedy skoro až po Leninovu smrt. V této době nevznikaly vůbec žádné ideologické práce. Země prodělávala občanskou válku a válku

s jinými mocnostmi a stála před úkolem nově vybudovat elementární základy života po ničení, které přinesla revoluce.

2. *První perioda střetů* od 1922 po začátek roku 1931. V této době začíná čilá ideologická, především filosofická práce. Objevují se dvě vzájemně se potírající tendence, z nichž nakonec zvítězila ta, kterou zastupoval *Děborin*.
3. Takzvaná *tichá* nebo *mrtvá perioda* od začátku roku 1931 do poloviny roku 1947. Během této periody je marxismus-leninismus přísně kodifikován, především od roku 1938 – a neexistuje žádná veřejná diskuse.
4. Konečně od června 1947 začíná *druhá perioda střetů*, která v Sovětském svazu trvá dodnes.

Schéma s přesnými daty vypadá takto:

1. **válečný komunismus** 1917 – 1922
2. **první perioda střetů** 1922 – 26.1.1931
3. **tichá perioda** 26.1.1931 – 19.6.1947
4. **druhá perioda střetů** od 20.6.1947

O *první periodě* se mnoho říci nedá. Byla to válečná perioda a *inter arma silent Musae*. Chtěl bych k ní podotknout pouze následující: Rusko mělo před první světovou válkou filosofii, která se rychle rozvíjela; její hodnota je vidět na tom, že několik dodnes známých filosofů oné doby mělo velký vliv na naše myšlení. Stačí uvést taková jména jako *Berdjajev, Iljin, Frank, Losskij*. Nikdo ze starších významných filosofů ale nemohl pokračovat ve své činnosti po revoluci. Tradice byla násilně přerušena. To o jiných oblastech neplatí: např. psychologie se mohla rozvíjet dále, jak ještě později uvidíme. Ale ve filosofii byla tradice jednoduše zničena. Marxismus-leninismus však měl místo staré filosofie

válečný
komunismus

zaujmout až později. V daném okamžiku neprobíhala v oblasti teorie prakticky žádná práce.

1. perioda střetů
Od roku 1922 začíná *druhá perioda*, kterou jsem označil jako první periodu střetů. Marxismus-leninismus tehdy ještě nebyl kodifikován. Ba dokonce, Leninovy „Filosofické sešity“, jeho nejdůležitější filosofický spis, vyšly teprve roku 1929 – a také Engelsova „Dialektika přírody“ byla publikována až 1930. Kolem této kodifikace učení se nyní rozvíjejí intenzivní střety. Mezi filosofové existovaly dva směry, které byly později označeny jako „mechanicismus“ a – zřejmě neprávem – „menševický idealismus“. Tento druhý směr disponoval samostatně uvažujícím, víceméně hegeliansky orientovaným myslitelem, profesorem *Abrahamem Mojsejevičem Děborinem* (pseudonym *A.M.Joffe*)

Děborin alias Joffe
Děborin kladl ostrý důraz na *dialektický prvek* v marxismu-leninismu, zatímco jeho protivníci důrazně dbali na jeho *prvek materialistický*. V tomto období probíhaly četné, zčásti velmi zajímavé diskuse. Všechny se ovšem pohybovaly v rámci toho, co bylo označováno za marxismus-leninismus; jiné směry se jak známo netolerovaly. Avšak pojem marxismu-leninismu byl tehdy ještě velice neurčitý.

Diskuse ukončil *Stalin*. 25.ledna 1931 vedl zasedání ústředního výboru, které oba směry, a hlavně Děborinův, odsoudilo. Dotyčný výnos byl následujícího dne zveřejněn v tisku. 26.lednem 1931 tedy začíná *třetí* z našich period, totiž „tichá“ či „mrtvá“ perioda. Mohli bychom ji nazvat též „stalinskou periodou“, kdyby to nebyl sám Stalin, který jí měl učinit konec v roce 1947.

mrtvá perioda
Nejdřív se podívejme na vnější projevy. Po odsunutí Děborina a dalších dříve činných myslitelů byla ochromena jakákoli diskuse. Byly to časy *teroru a čistek*, a tento teror se bohatě projevoval i v ideologické práci. 11.listopadu 1938 vyšel známý „Stručný kurz“ dějin komunistické strany. Druhá část čtvrté kapitoly nese název „O dialektickém a historickém materialismu“ a jejím autorem byl Stalin. Tento malý a povrchní katechismus stanovil podstatné rysy filosofické a sociologické části marxismu-leninismu.

Judin, Rosental, dogmatické základy 1940
O rok později, 1940, bylo zveřejněno další důležité dílo, „Stručný filosofický slovník“ autorů *Judina a Rozentala*. Slovník sestává

téměř výlučně z citátů Marxe, Engelse, Lenina a Stalina. Tyto dva spisy se nyní staly dogmatickou základnou celého sovětského myšlení, přinejmenším toho myšlení, které bylo publikováno tiskem, a to v míře, jakou si sotva dokážeme představit.

Podstatné znaky tehdejších ideologických publikací můžeme shrnout následujícím způsobem:

1. Byl zaveden a všude se užíval pojem „klasikové“. Klasiky byli Marx, Engels, Lenin a Stalin, ale vždy tak, že se stále vykládal Marx v pojetí Engelsově, Marx a Engels v pojetí Leninově a Lenin nakonec podle Stalinových záměrů. Jejich učení platilo za tak absolutní dogma, že nikdy nebyla zpochybněna ani jedna věta některého z klasiků. pojem „klasiků“

2. Většina toho, co tehdejší doba mohla nabídnout, sestávala z *komentářů* ke klasikům; klasikové museli být navíc při každé příležitosti doslovně citováni jako důkaz. Profesor *Baskin* z moskevské univerzity řekl v červnu 1947: „Nemáme žádnou opravdovou filosofii, ale jen *citátologii*“. Ideologie byla tehdy stejně jako mnoho dalších věcí v Sovětském svazu citátologická. Baskin a citátologija

3. *Znalosti* stejně jako úroveň *vědomí problémů* byly u ideologů neuvěřitelně nízké. Diskuse povětšinou sestávaly z toho, že se na protivníka zaútočilo citáty z klasiků, uplatnily se vůči němu hrubé invectivy a byl nařčen z úchylek. Všechny problémy se zdály být jednou provždy vyřešené klasiky. nedotknutelnost klasiků

Kdosi řekl, že to byly středověké poměry. Tím se ale chováme vůči středověku nespravedlivě. Ve středověku vždy existovalo několik vzájemně ostře soupeřících škol. I úroveň vědomí problémů a úroveň diskusí byly ve středověku nesrovnatelně vyšší než v tehdejší Sovětském svazu. Bez přehánění můžeme říci, že jsme něco podobného, a i to s jistou kvalifikovaností, zažili jen za nacionálně-socialistického režimu.

Nechci popírat, že i tehdy byla tu a tam vykonána užitečná práce; zčásti platila pozornost dějinám filosofie a také psychologie se dále rozvíjela, i když za těžkých podmínek. Pro ostatní ideologické disciplíny ale byla tato léta vpravdě mrtvou periodou.

Konec této periody nepřišel až za vlády *Chruščova*, ale zapříčinil

Stalin a konec
mrtvé periody

ho sám *Stalin*. Je nutné to konečně jasně vyslovit. Máme totiž sklon přejímat věci, které nám říkají Rusové. V důsledku destalinizace ale Rusové přisoudili Stalinovi všemožné zločiny a svěmu novému vládcí *Chruščevovi* přiřkli jen dobré. Nepochybně byl Stalin původcem mnoha zločinů; to nás však neopravňuje k tomu připisovat mu i takové, které nespáchal.

Stalinova
liberalizace

Je jisté, že takzvaná *liberalizace myšlení* v Sovětském svazu byla dílem samotného Stalina.

velký
filosofický
kongres 1947

Liberalizace proběhla díky dvěma zásahům: za prvé nechal Stalin uspořádat 20.června 1947 *velký filosofický kongres v Moskvě*, na němž Ždanovovým prostřednictvím dal příkaz k diskusi. Na tomto kongresu řekl Ždanov 24.června 1947 ve svém proslulém projevu, že dialektika nesmí utichnout ani za socialismu, že dialektika obsahuje rozpory a že by tedy ideologové měli spolu navzájem diskutovat.

Rozkaz byl ihned a zdá se že s radostí splněn. Byl založen velký filosofický časopis „Voprosy filosofii“ (Otázky filosofie).

O něco později začaly být zakládány časopisy i v jiných oblastech společenských věd. Voprosy filosofii vydával statečný učenec, profesor *B.M.Kedrov*.

ostrý střet;
Kamenskij

Kedrov je řídil v ostře polemickém duchu. Tak uveřejnil jeden velice polemický článek od jistého *Kamenského* proti ruskému šovinismu a sám se k němu připojil. Ovšem, Kedrov byl místa šéfredaktora Voprosů brzy zbaven – avšak svoboda ideologů se v této době se střídavými úspěchy stále rozšiřovala.

dopisy
o lingvistice

To byl první osvobozující Stalinův zásah. Druhý, důležitější, přišel s jeho slavnými *Dopisy o lingvistice*. Název není zcela přesný, protože to jednak nejsou dopisy, ale ústní projevy, a jednak nepojednávají o lingvistice, nýbrž o řeči. V Sovětském svazu se tak ale označují a proto zde tento název přejímáme.

V těchto projevech z 20.června 1950 Stalin tvrdil, že řeč není třídně podmíněná, protože nesouvisí se základnou, tj. s výrobními vztahy, ale se samotnou výrobou. Tiše tak předpokládal premisu, že všechno, co přímo souvisí s výrobou, *co je nutné k výrobě zboží, je netřídní a obecně lidské*. Tím došlo ke kolosálnímu průlomů v monolitních postojích mrtvé periody.

Protože (abychom uvedli jen některé příklady) oblasti výroby se netýká jen řeč, ale též technika, která se však zakládá na přírodních vědách. Bylo tedy náhle nutné říci, že přírodověda není záležitostí třídního boje a proto ani stranickou záležitostí – může být svobodná. Jakýmsi druhem osmózy se tak stále šířila relativní svoboda.

netřídní
a nestranická
přírodověda

Prostřednictvím obou těchto zásahů – z roku 1947 a 1950- ukončil Stalin mrtvou periodu a vytýčil začátek *poslední periody*, v níž Sovětský svaz žije dodnes.

Tuto současnou periodu – trvá už 26 let – nelze samozřejmě chápat jako dobu plné svobody myšlení v oblasti ideologie. I tato perioda je nadále podmíněná klasiky a stranickým výkladem klasiků. Ovšem mnoho věcí se změnilo. Nejpodstatnější je, že v dnešním sovětském myšlení můžeme rozlišovat tři různé části, nebo, chceme-li, tři zóny s velice rozdílným stupněm svobody. Tyto zóny označují takto:

současná
perioda

1. Jádru víry
2. Spekulativní nadstavba
3. Okrajové oblasti

Jádru víry se skládá z relativně malého počtu jednoduchých světónázorových výroků, jako např: Bůh neexistuje. Komunismus nutně zvítězí. Kapitalismus je morálně špatný, a podobně.

Jádru víry

Spekulativní nadstavba oproti tomu obsahuje značné množství abstraktních, obvykle hegelovským jazykem formulovaných vět. Několik příkladů: Existuje dialektická logika. Všechno se vyvíjí skokem. Náhoda je momentem nutnosti, a podobně.

spekulativní
nadstavba

Věty, které jsem zařadil do okrajových oblastí, se týkají otázek ležících tak říkajíc na pomezí ideologie na jedné straně a odborných věd na straně druhé. Existuje matematická logika? Je obecná teorie relativity pravdivá? Je kybernetika legitimní? To jsou příklady takových vět.

okrajové
oblasti

situace
Sovětského
svazu

Dnes stojíme před následující situací: Zatímco *jádro víry* – tedy světonázorové věty ideologie – je nadále přijímáno dogmaticky a nepřipouští diskusi, zatímco se toto jádro nesmí dokonce ani jinak vykládat než jak to činí strana, panuje v okrajových oblastech téměř úplná svoboda. Tam je možné zastávat různé názory a též diskuse se rozvíjejí relativně svobodně. Pokud jde ovšem o střední zónu, *spekulativní nadstavbu*, zjišťujeme zde cosi zvláštního: na jednu stranu nesmí sovětský ideolog zavrhnout Leninův nebo Marxův výrok. Na straně druhé ho ale smí vykládat – a tyto interpretace jdou často tak daleko, že úplně změni či dokonce odstraní jeho smysl.

politická
kontrola

Tak to vypadá dnes. Je zapotřebí ještě upozornit, že *relativní svoboda* není ve všech oblastech stejná. Obecně můžeme říci, že čím blíží má daná oblast k praktické politice, tím přísnější je kontrola, a naopak. Tak například v kritice kapitalismu je mnohem méně svobody než v jistých odvětvích dialektického materialismu.

další
komunistické
země

Tolik o Sovětském svazu. Musím se ještě krátce zmínit o dalších komunistických zemích. Zde se jedná o vysoce komplexní problémy. Nejprve je nutné rozlišovat mezi zeměmi, které nemají žádnou nebo jen nepatrnou vlastní kulturní minulost a tradici, a těmi, které takovou mají, jako je např. Polsko. A dále je nutné rozlišovat mezi zeměmi, které byly dobyty Rudou armádou, jako kupř. Maďarsko, a těmi, které prováděly revoluci vlastními silami, což se týká třeba Číny a Jugoslávie. Z obou rozdílů plynou zcela odlišné otázky a je velmi těžké vypovídat něco obecně platného. Přesto můžeme říci následující:

1. S jednou jedinou výjimkou Jugoslávie komunisté ve všech těchto zemích lpí na jádru víry marxismu-leninismu. V tomto ohledu neexistuje vůbec žádný rozdíl např. mezi Sovětským svazem a Čínou.
2. Mnoho bylo přejato též ze sovětské spekulativní nadstavby. Nebudeme snad přehánět, když řekneme, že i v tomto ohledu jsou rozdíly (opět s výjimkou Jugoslávie) zanedbatelné.
3. V některých těchto zemích, především v Jugoslávii, ale také v Polsku a Maďarsku, se do popředí dostává víc rozkladných

fenoménů než v Sovětském svazu. Častěji mají podobu odvolávek na autentického, většinou *mladého Marxe*.

Tím jsem se dostal k poslední otázce, jíž bych se chtěl letmo dotknout:

Jaká je budoucnost marxismu-leninismu?

O tomto tématu není snadné říci něco jistého. Odborníci zastávají různé názory:

Vyhledky
do budoucnosti

Jedni – nazvěme je „marxisticko-leninskými *pesimisty*“ – se domnívají, že rozklad v podobě pokračujícího uvolňování myšlení z dogmatické svázanosti a stranické kontroly přeskočí z okrajových oblastí přes spekulativní nadstavbu až do jádra víry. Marxismus-leninismus je podle nich třeba chápat tak, že je v rozkladu. Během jedné generace by měl zmizet nejprve ze země, jako jsou Polsko a Maďarsko, a posléze i ze Sovětského svazu. Tolik pesimisté.

Pesimisté

Jiní – nazývám je „marxisticko-leninskými *optimisty*“ – trvají proti tomu na názoru, že to, co se dnes děje, nejsou procesy rozkladu, ale očista morálního a světonázorového jádra víry. To se vymaňuje z nesmyslů DIAMATU a HISTOMATU, jakož i z dalších tradičních, chybných, ba přímo nesmyslných učení – a tím se neoslabuje, ale naopak významně posiluje.

Optimisté

Osobně nevím, která z obou stran má pravdu. Přesto bych se odvážil jedné prognózy: Zdá se mi, že marxismus-leninismus je dostatečně životný, aby i v příštím řekněme desetiletí působil jako duchovní síla, která může být svým protivníkům nebezpečnější než dosud. V každém případě bych chtěl varovat před iluzí, že marxismus-leninismus snad už zmizel. Tak tomu jistě není.

marxismus-le-
ninismus dále
žije

Shrnutí ke IV. kapitole

DĚJINY DO REVOLUCE A DNEŠNÍ STAV

Vývoj v Sovětském svazu

1. Období válečného komunismu 1917 až 1922

Žádná ideologická práce, obnova elementárních základů života po revoluci a po občanské válce. Násilné přerušení filosofické tradice.

2. První perioda střetů 1922 až začátek 1931

Živé ideologické, obzvláště filosofické myšlení. Leninovy „Filosofické sešity“, 1922, Engelsova „Dialektika přírody“, 1930. Diskuse o kodifikaci marxismu-leninismu mezi stoupenci „mechanicismu“ a „menševického idealismu“ hegeliance Děborina alias A.M.Joffe, který kladl důraz na dialektický prvek, zatímco jeho protivníci přísahali na prvek materialistický. Nakonec se prosadil Joffe.

3. Tichá či též mrtvá (stalinská) perioda 1931 až polovina 1947

Stalin ukončil veřejnou diskusi výnosem ústředního výboru z roku 1931. Doba čistek a teroru. Marxismus-leninismus je přísně kodifikován. V „Krátkém kurzu“ 1938 Stalin závazně stanovil podstatné rysy filosofické a sociologické části marxismu-leninismu („O dialektickém a historickém materialismu“). 1940 publikován Stručný filosofický slovník autorů Judina a Rozentala (výlučně citáty z Marxe, Engelse, Lenina a Stalina). Oba spisy se stávají dogmatickou základnou celého tiskem publikovaného sovětského myšlení.

Podstatné rysy:

a) zavedení pojmu klasiků (Marx, Engels, Lenin a Stalin), dominují Stalinovy záměry

b) ideologie je pouhou citatologií (citatologija)

c) všechny problémy se řeší pomocí klasiků; znalosti a vědomí problémů na neuvěřitelně nízké úrovni

Mrtvou periodu paradoxně ukončuje sám Stalin velkým filosofickým kongresem 1947. Ždanovův projev otevírá diskusi. Založení filosofického časopisu „Voprosy filosofii“ (B.M.Kedrov). V Dopisech o lingvistice 1950 uznává Stalin netřídni, obecně lidské duchovní oblasti (řeč, technika, přírodověda). Relativní svoboda.

4. Současná perioda od 1947, resp. druhá perioda střetů

Nadále platí stranický výklad klasiků. Přesto nastává diferenciace a rozšiřování relativní svobody:

a) jádro víry

Relativně malý počet světonázorových vět (Bůh neexistuje. Komunismus musí zvítězit apod.).

b) spekulativní nadstavba

Větší počet abstraktních vět (Existuje dialektická logika. Všechno se vyvíjí skokem apod.).

c) okrajové oblasti

Hraniční otázky na pomezí ideologie a odborných věd (Existuje matematická logika? Je obecná teorie relativity pravdivá? apod.).

Dnešní situace: Jádro víry (ideologie) je nadále nedotknutelné, přísně dogmatické. V okrajových oblastech je možné zastávat různé názory. Co se týká spekulativní nadstavby, nelze zavrhat Marxe a Lenina, smějí však být téměř volně interpretováni. Čím blíže má daná oblast k praktické politice, tím silnější je její kontrola (např. kritika kapitalismu).

Vývoj v dalších komunistických zemích

1. S výjimkou Jugoslávie všechny další komunistické země lpějí na jádru víry. V tom nejsou rozdíly např. mezi Sovětským svazem a Čínou.
2. Rovněž ve spekulativní nadstavbě nejsou velké rozdíly, opět s výjimkou Jugoslávie.
3. Objevují se určité rozkladné prvky (Jugoslávie, Polsko, Mačarsko) v podobě odvolávek na autentického, většího mladého Marxe.

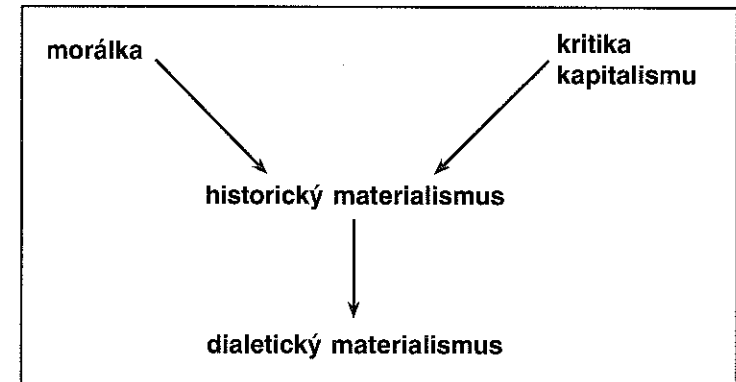
Prognóza: Marxisticko-leninští pesimisté se domnívají, že pokračující uvolňování myšlení (proti dogmatismu a stranické kontrole) pronikne až k jádru víry a rozloží ho. Marxisticko-leninští optimisté si naopak myslí, že pokračující očista morálně světonázorového jádra víry ho významně posílí.

Závěrečné stanovisko: Marxismus-leninismus se dnes jeví dostatečně životný, aby v nejbližší budoucnosti dále působil jako duchovní síla, svým protivníkům možná nebezpečnější než dosud. Domnívat se, že již zanikl, je iluze.

V. KRITIKA KAPITALISMU

Po našich úvodních historických vývodech se nyní budeme věnovat obsahu marxismu-leninismu, jak se dnes učí především v Sovětském svazu, ale i leckde jinde.

Náš výklad se nicméně poněkud odchýlí od sledu, který je obvyklý u samotných komunistů. Nosnou základnou marxismu-leninismu totiž nejsou abstraktní principy DIAMATU, z nichž komunisté vždy vycházejí. Jak jsem už jednou řekl, celá tato budova stojí na *morálce* – o té jsme mluvili v samostatné přednášce. Vedle morálky však existuje ještě další základna, totiž *kritika kapitalismu*. Mohli bychom říci, že zatímco morálka tvoří pozitivní stránku – napovídá, co se *má dosáhnout* – představuje kritika kapitalismu stránku negativní – popisuje to, co je třeba bezpodmínečně *zavrhnout*. Logickou strukturu můžeme znázornit asi takto:

Nyní se budeme věnovat kritice kapitalismu a jejím základním tezím.

Většina z nich pochází od Karla Marxe. Jistě, že časem se k jeho názorům tu a tam něco přidávalo; další prvky jeho učení zase byly přijímány zcela jednostranně, dogmaticky, způsobem, který by asi pro samotného Marxe nebyl přijatelný. Přesto se však jed-

ná o Marxovy myšlenky. Abychom tedy porozuměli komunistické kritice, musíme se vrátit do Marxových dob a dívat se na situaci jeho očima. To považuji za náš první úkol.

průmyslová revoluce Co mohl vidět Marx kolem poloviny 19. století? Průmyslovou revoluci, především v Anglii, včetně jejích doprovodných jevů: skutečně neuvěřitelně tvrdých podmínek života dělníků, strašlivého vykořisťování dělníků majiteli továren.

příklady z „Kapitálu“ Celou tuto situaci Marx velkolepě vylíčil v prvním dílu „Kapitálu“. Je vsutku škoda, že se tak málo lidí namáhá toto dílo číst. Bez jeho četby totiž nemůžeme mít vůbec přístup ke komunistické mentalitě, a nemůžeme marxismus-leninismus pochopit.

Chtěl bych nyní ocitovat několik míst z této práce:*)

vykořisťování dětí „Pan Broughton, smírčí soudce hrabství, prohlásil...Ve 2,3,4 hodiny ráno vytáhnou devítileté až desítileté děti ze špinavých lůžek a nutí je pracovat za holé živobytí do 10,11,12 hodin v noci, takže jim údy přestávají sloužit, tělo chřadne, obličej dostává tupý výraz, a všechno, co je na nich lidské, upadá v němou strnulost, na kterou je hrůza se podívat“.

Ze zprávy „First Report of the Children's Employment Commission“ ze 13.června 1863...: William Wood, devítiletý, začal pracovat, když mu „bylo 7 let a 10 měsíců“. Od počátku „ran moulds“ (odnášel hotové výrobky ve formách do sušárny a odtud nosil zpět prázdné formy).

Přichází každý den v týdnu v 6 hodin ráno a končí asi v 9 hodin večer. „Pracuji celý týden až do 9 hodin večer. Tak to bylo např. po posledních 7 až 8 týdnech“. Tedy patnáctihodinová pracovní doba pro sedmileté dítě!

J.Murray, dvanáctiletý chlapec, vypovídá: „I run moulds and turn jigger (odnáším formy a točím kruhem). Přicházím v 6 hodin, někdy ve 4 hodiny ráno. Na dnešek jsem pracoval celou noc až do 6 hodin ráno. Od včerejška jsem nebyl v posteli. Dostávám 3 šilinky 6 pencí týdně (1 tolar 5 grošů). Nedostanu

*) Použit překlad Kapitál I, SNPL, Praha, 1954

přidáno, i když pracuji celou noc. Tento týden jsem pracoval dvakrát celou noc“.

„Jakožto třída představují hrnčíři, muži i ženy...obyvatelstvo degenerované tělesně i mravně. Jsou zpravidla zakrslí, špatně rostlí a často mají pokřivený hrudní koš...předčasná úmrtnost v hrnčířských obvodech je mimořádně vysoká...“

„Death from Overwork“ (smrt z přepracování)...šlo o smrt dvacetileté modistky Mary Anne Walkey, zaměstnané ve velmi ctihodné dvorní módní dílně, kterou exploatovala dáma se sympatickým jménem Elise. Byla znovu objevena stará, často omílaná historie, že tato děvčata pracují průměrně 16 1/2 hodiny denně, v sezóně však často nepřetržitě 30 hodin... .

Mary Anne Walkey pracovala nepřetržitě 26 1/2 hodiny spolu s 60 jinými děvčaty, po 30 v jedné místnosti, poskytující sotva jednu třetinu nezbytného krychlového objemu vzduchu; v noci spaly po dvou na jedné posteli...Lékař pan Keys, který byl zvolán příliš pozdě k lůžku umírající, prohlásil suše před „Coroner's Jury“: „Mary Anne Wolkey zemřela následkem nadměrně dlouhé práce v přeplněné dílně a následkem toho, že spávala v příliš těsné, špatně větrané ložnici“.

V jedné válcovně, kde nominální pracovní den trvá od 6 hodin ráno do 5 hodin třiceti večer, pracoval jeden hoch týden co týden po čtyři noci nejméně do 8 hodin třiceti večer příštího dne...a to po 6 měsících.

Jiný, devítiletý, pracoval někdy tři dvanáctihodinové směny po sobě a jako desítiletý dva dny a dvě noci po sobě.

Třetí chlapec, nyní desítiletý, pracoval od 6 hodin ráno do 12 hodin v noci po tři noci za sebou a po ostatní tři noci do 9 hodin večer... .

George Allinsworth, devítiletý: „Přišel jsem sem minulý pátek. Příštího dne jsme měli začít ve 3 hodiny ráno. Zůstal jsem tu tedy celou noc. Bydlím 5 mil odtud. Spal jsem na zemi, dal jsem si koženou zástěru pod hlavu a přikryl jsem se kazajkou. Další dva dny jsem přicházel v 6 hodin ráno. Jó, pane, tady je teploučko! Než jsem přišel sem, pracoval jsem celý rok u vysoké pece...“

„Začínali jsme také v sobotu ve 3 hodiny ráno, ale mohl jsem alespoň chodit spát domů, protože to bylo blízko. Ostatní dny jsem začínal v 6 hodin ráno a končil v 6 nebo v 7 hodin večer“.

Duševní úroveň těchto „pracovních sil“...: Jeremias Heynes, dvanáctiletý: „...čtyřikrát čtyři je osm, ale čtyři čtyřky (4 fours) jsou 16... Máme krále; říkají, že je to královna, říkají jí princezna Alexandra...“

William Turner, dvanáctiletý: „Nežiju v Anglii. Myslím, že nějaká taková země je, dřív jsem o ní nic neslyšel“.

John Morris, čtrnáctiletý: „Slyšel jsem povídat, že Bůh stvořil svět a že všichni lidé se utopili až na jednoho; slyšel jsem, že ten člověk byl malinký ptáček...“

Edward Taylor, patnáctiletý: „O Londýně nevím nic“.

Zde to máme. Malé děti, které musejí pracovat dvanáct hodin, dívky, které umírají z přepracovanosti, zbídačení celých skupin obyvatelstva, otřesná duševní úroveň. A vedle toho bohatí kapitalisté, kterým nic nechybí, kteří žijí zbožně a mravně, kteří pevně věří v Bohem daný řád světa a společnosti – stát, který policejní mocí chrání bohaté proti vykořisťovaným a umírajícím dětem.

vykořisťovatelé
a vykořisťování

Člověk chápe, že si *Marx* řekl: *Tohle musí přestat*. Vykořisťování musí zmizet. Musí přestat rozdělení společnosti na velkou masu vykořisťovaných a malou skupinu vykořisťovatelů. Stát, tato moc zla sloužící bohatým, musí být zničen. Náboženství, tato morálka třídy vykořisťovatelů, musí být zničeno. *Revoluce je nejsvětější povinností každého člověka*.

dnešní poměry

Tato tvrzení tvoří psychologický klíč k pochopení postoje jak Karla Marxe, tak dnešního komunismu. Existuje zde ovšem malý rozdíl: ačkoli s poměry, které zažíval Marx, se už dnes nesetkáváme, komunisté je nadále předpokládají jako trvalé.

Jak je to možné? Je to možné proto, že *Marx* z nich nejen vyvodil závěry a morální konsekvence, ale také vytvořil teorii, která měla dokázat, že vykořisťování, jež popisoval, bude trvat tak dlouho, dokud nebude zrušeno *soukromé vlastnictví výrobních prostředků*. A nejen to: jeho teorie měla dokázat, že vykořisťování,

bída a utrpení dělníků se musí časem stále zhoršovat. Na této teorii se nyní zakládá marxismus-leninismus. Musíme se proto pokusit o její krátký výklad.

Uvedená teorie má dvě hlavní části: *Učení o nadhodnotě* a *učení o vývoji kapitalistického hospodářství*.

Učení o nadhodnotě můžeme shrnout v několika hlavních bodech:

Učení
o nadhodnotě

1. teorie pracovní hodnoty
2. učení o hodnotě pracovní síly
3. samotné učení o nadhodnotě
4. učení o zisku

1.bod: Teorie pracovní hodnoty

Hodnota každého zboží je přesně určena množstvím společenské práce, nutného k jeho výrobě. To znamená: Jestliže je k výrobě určitého zboží zapotřebí dvakrát tolik hodin práce než k výrobě jiného zboží, je jeho hodnota dvakrát tak velká jako hodnota druhého zboží. Toto učení převzal Marx z klasické národní ekonomie.

2.bod: Učení o hodnotě pracovní síly

Kapitalistický systém pohlíží na lidskou pracovní sílu jako na zboží, protože dělník ji prodává továrníkovi. Její hodnota se tedy musí určovat právě tak, jako hodnota každého jiného zboží. To ale znamená, že hodnota pracovní síly odpovídá hodnotě věcí, které jsou nutné k tomu, aby dělník mohl žít a reprodukovat se. Jinými slovy: Hodnota pracovní síly je určena hodnotou potravin, bydlení a dalších životních potřeb dělníka samotného a jeho rodiny.

3.bod: Učení o nadhodnotě

Podle Marxe je lidská pracovní síla ve světě jedinou, která

produkuje, tj. vyrábí víc, než jaká je její vlastní hodnota. To to „víc“ u něho znamená „nadhodnotu“. Lidská pracovní síla a jenom ona tedy vyrábí nadhodnotu. Tak kupř. dělník vyrobí za šest hodin práce dost, aby uživil sebe a svou rodinu; avšak pracuje deset hodin. Během těchto posledních čtyř hodin vyrábí nadhodnotu.

4.bod: učení o zisku

Celkový čistý zisk, čili, jak říká Marx, profit kapitalisty, což přesněji řečeno znamená podnikatele, pochází právě z této nadhodnoty, kterou vytváří dělník a kterou mu kapitalista bez odškodnění odnímá. Opět řečeno s Marxem – ani suroviny, které se při výrobě spotřebovávají, ani přístroje, nástroje, stroje, budovy apod. nemohou vyrábět víc než samy stály. V ceně zboží kapitalista obdrží jen jejich hodnotu – např. u strojů částku na jejich amortizaci – a nic víc. Celý zisk musí tedy pocházet z nadhodnoty. Profit kapitalisty je ukradená nadhodnota.

Tato teze je ovšem tak nepřesná, že s ní dnes polemizuje jen velmi málo ekonomů. *Učení o nadhodnotě* totiž obsahuje příliš mnoho hrubých omylů. Tak třeba nelze doložit, že hodnota zboží odpovídá hodnotě práce a práci samotné. I kdyby jí odpovídala, museli bychom se zeptat: *Které práce?* Práce jednoho geniálního inženýra vytváří tisícinásobně víc než práce jednoho rukodělného dělníka!

A dále: Co znamenají „životní potřeby“? Pouhou stravu? Asi ne, protože dělník musí bydlet a musí se oblékat. Patří sem snad také moped nebo dokonce Volkswagen? Proč ne? Jak vidno, jedná se zde o *naprosto nekvantifikovatelné veličiny*.

Dále: Můžeme skutečně potvrdit, že nadhodnota vzniká pouze fyzickou prací a nikoli též prací duševní organizátorskou? Zdá se, že taková duševní práce má pro úspěch mnohem větší význam než jen fyzická. Jak to, že se výsledek práce připisuje pouze samotnému dělníkovi?

To bylo jen několik z mnoha námitek vůči tomuto učení; vidíme, že je neudržitelné. Tolik k *učení o nadhodnotě*.

vývoj
kapitalistického
hospodářství

Druhá část téže teorie se zabývá *vývojem kapitalistického hos-*

podářství. Obsahuje tři základní nauky: Učení o centralizaci a koncentraci, teorii krizí a teorii zbládnutí.

1. Nauka o koncentraci a centralizaci

2. Teorie krizí

3. Teorie zbládnutí

K této otázce stačí jen krátká poznámka. Během *vývoje kapitalismu* velké podniky pohlcují malé a velcí kapitalisté vykupují malé podnikatele. Na konci pak stojí proti sobě docela malá skupina velkokapitalistů a velká armáda proletářů.

koncentrace
a centralizace

Teorie krizí učí, že *kapitalismus* nutně, a to zhruba v desetiletých intervalech, vede ke krizím, které nakonec vyvolají zánik celého systému. Jak známo, cyklicky se opakující hospodářské krize skutečně existovaly; naučili jsme se ovšem, jak jim předcházet, takže dnes už nastávají jen zřídka. Přesto však komunisté stále na tomto starém marxistickém učení trvají a dál učí, že kapitalismus musí přibližně každý desátý rok prodělat krizi.

teorie krizí

Mnohem důležitější je *teorie zbládnutí*. Její podstata se skládá z následujících tvrzení: kapitalista se pokouší racionalizovat výrobu, tzn. mechanizuje ji. Používá stále dokonalejší stroje. Tak může propouštět dělníky, a proto musí v kapitalismu stále růst počet nezaměstnaných. Vzniká rezervní armáda dělníků; stoupá nabídka pracovních sil a s ní také klesá cena pracovní síly, tj. mzda. To pak znamená, že dělníci musejí být stále nuznější.

teorie
zbládnutí

Teorie zbládnutí byla jednoznačně vyvrácena skutečným vývojem vztahů ve všech průmyslových zemích: Nejen, že se hospodářská situace dělníků nezhoršovala, ale naopak se během času stále zlepšovala. Ve všech těchto zemích je pracovní doba podstatně kratší než za Marxových časů a reálné mzdy jsou všude významně větší.

vyvrácení této
teorie

Přesto však komunisté ještě před několika málo lety trvali na takzvané *teorii absolutního zbládnutí*, kterou jsme zde načrtli. Ta je ale tak očividně chybná, že dnešní komunisté stále víc hovoří

o takzvané *teorii relativního zbídačování*. Podle ní sice dělníci dostávají vyšší reálné mzdy, v absolutních údajích, avšak jejich *podíl na národním produktu* je údajně stále menší. Bohužel je i tato oslabená forma teorie špatná: neboť i relativní podíl dělníků na národním produktu všude vzrostl.

Paradoxem je, že Karel Marx, autor všech zmíněných teorií, podstatně přispěl k tomu, že je skutečný vývoj později vyvrátil. Stal se totiž jedním z nejvýznamnějších zakladatelů *dělnického hnutí*, které vybojovalo pro zaměstnance lepší podmínky a mzdy.

Máme tedy před sebou opravdu úžasná fakta: Velký myslitel (Marxe tak můžeme nazývat) vybudoval teorii a sám přispěl k tomu, aby byla falzifikována. Ještě úžasnější však je, že ti komunisté, kteří se tvrdošijně odvolávají na Marxovo učení, odbourali všechno, čeho dosáhlo dělnické hnutí – mezi jiným právo na stávku a svobodné odbory.

Ale to je jiný problém, k němuž se ještě vrátíme. Dnes jsme se zabývali pouze načrtem komunistické kritiky kapitalismu.

Shrnutí V. kapitoly

KRITIKA KAPITALISMU

Primární základy marxismu-leninismu:

Morálka (pozitivní stránka): čeho má být dosaženo

Kritika kapitalismu (negativní stránka): co musí být bezpodmínečně zavrženo

Bez Marxova „Kapitálu“ (sv.1) nemáme přístup ke komunistické mentalitě a nepochopíme marxismus-leninismus.

Výchozí situace: Dětská práce, degenerace celých skupin obyvatelstva, nejnižší duševní úroveň – proti tomu vykořisťovatelští kapitalisté, kteří pevně věří v Bohem daný řád, stát, který policejní mocí chrání bohaté.

Ačkoli se tato tvrzení týkají poměrů, které dnes již neexistují, komunisté je nadále předpokládají jako trvalé.

1. Nauka o nadhodnotě

- a) **teorie pracovní hodnoty:** hodnota každého zboží je přesně určena hodnotou společenské práce, nutné k jeho výrobě (klasická národní ekonomie).
- b) **učení o hodnotě pracovní síly:** kapitalismus chápe pracovní sílu jako zboží, její hodnotu proto musí určovat stejně, jako hodnotu každého jiného zboží (strava, bydlení a další životní potřeby).
- c) **učení o nadhodnotě:** jediné sama lidská pracovní síla vyrábí víc (nadhodnotu), než jaká je hodnota jí samé.
- d) **nauka o zisku:** profit kapitalisty je ukradenou nadhodnotou, protože nic dalšího (suroviny, nástroje, stroje, budovy ad.) nemůže vyrábět víc, než samo stálo.

Nauka o nadhodnotě obsahuje hrubé omyly (např. výsledek práce se připisuje pouze dělníkovi, na duševní práci se nebere zřetel. Životní potřeby nejsou kvantifikovatelné).

2. Učení o vývoji kapitalistického hospodářství:

- a) **Koncentrace a centralizace:** pohlcování malých podniků velkými dává nakonec vzniknout malé skupině kapitalistů na jedné straně a velké armádě proletářů na straně druhé.
- b) **Teorie krizí:** kapitalismus prodělává přibližně každý desátý rok krizi (dnes neudržitelné).
- c) **Teorie zbídačování:** racionalizace a mechanizace výroby vede k propouštění. Roste nabídka pracovních sil, mzda klesá: zbídačování proletariátu.

Teorie zbídačování byla jednoznačně popřena skutečným vývojem: pracovní doba je dnes mnohem kratší, přesto jsou reálné mzdy podstatně vyšší. Komunismus se proto pokouší uhnout k **teorii relativního zbídačování:** reálné mzdy jsou vyšší, avšak podíl na národním produktu stále klesá. To neodpovídá skutečnosti: i relativní podíl na národním produktu všude vzrostl.

Závěrečné stanovisko: Marx sám přispěl k tomu, že se tato teorie ukázala falešná. Přesto se komunisté nejen odvolávají na Marxovo učení, ale sami odstranili všechno, čeho dosáhl Marxem mobilizované dělnické hnutí, mezi jiným právo na stávkou a svobodné odbory.

VI. TŘÍDY A TŘÍDNÍ BOJ

Po krátkém vysvětlení *kritiky kapitalismu* se nyní obrátíme k jedné kapitole marxismu-leninismu, která náleží ke třetí části tohoto učení – k takzvanému „vědeckému socialismu“. Tématem této přednášky je tedy marxisticko-leninská teorie *tříd a třídního boje*. Pojednání o ní již nyní má svůj účel, protože úzce souvisí s kritikou kapitalismu a na druhou stranu tvoří základnu *historického materialismu*.

Abychom toto učení pochopili, musíme se opět přenést do dob Karla Marxe a představit si tehdejší sociální situaci tak, jak ji on vnímal a jak ji popsal v „Kapitálu“. Nejzásadnější je rozštěpení společnosti na dvě úplně rozdílné skupiny lidí – na skupinu dělníků a na skupinu buržoá.

Marx kolem sebe viděl obrovskou masu strašlivě trpících, čtrnáct a více hodin denně za mizernou mzdu pracujících proletářů, kteří, degradováni fyzicky i duševně, museli bojovat o holou existenci. Vedle této masy pak viděl mnohem méně početnou skupinu šťastných, bohatých lidí, kterým se všeho dostávalo. Tyto dvě skupiny, *vykořisťovatelé a vykořisťovaní*, se nezdály mít spolu něco společného a jejich vzájemný vztah se Marxovi jevil pouze v tom, že se musejí potírat – a to jen kvůli svému postavení ve společnosti a zcela nezávisle na individuální vůli.

vykořisťovatelé
a vykořisťovaní

A rozervanost společnosti, kterou Marx viděl a analyzoval, nespočívala jen v rozdílnosti zájmů obou skupin. Pro první z nich byl např. *stát* vítaným nástrojem potlačování dělníků; dělníci ale neviděli v existujícím státu svůj stát, nýbrž zbraň v rukou nepřítele. Byli přesvědčeni, že právo je orgán řádu a spravedlnosti výhodný pouze pro kapitalisty. Proletáři viděli ve státu pouze jeden z nástrojů svého útlaku a vykořisťování.

stát: nástroj
kapitalistů

Pro obě skupiny nemohla existovat dokonce ani společná kultura. Vykořisťovatelé byli často zbožnými křesťany, kteří věřili, že daný řád stvořil Bůh jednou provždy. Avšak pro dělníky, pokud vůbec dokázali vidět a rozumět situaci vcelku, bylo náboženství víc než zbytečné. Bylo, stejně jako právo, nástrojem útlaku.

náboženství:
nástroj útlaku

Přirozeně pak nemohly obě skupiny mít ani společnou *morálku*: buržoazní morálka chránila totiž soukromé vlastnictví a tím i vykořisťování – nemohla tedy současně být též morálkou vykořisťovaných.

buržoazní umění Dokonce ani v oblasti *umění* neexistovalo nic společného. Vykořisťování a hladovějící dělníci nebyli s to podílet se na buržoazním umění.

K tomu ještě náleží Marxovo teoretické, národně ekonomické objasnění vykořisťování: jeho *teorie nadhodnoty a zbládnutí*. Podle tohoto učení se vykořisťování a zbládnutí *muselo rozšiřovat zcela nezávisle na lidské vůli, dokud bude existovat soukromé vlastnictví výrobních prostředků*. Z toho plynulo, že boj mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými a rozervanost společnosti budou existovat tak dlouho – a nadto ve stále intenzivnější formě – dokud budou existovat *třídy*.

třídy Velké skupiny lidí nazval Marx, inspirovaný svými francouzskými předchůdci, „třídami“. Ani on, ani Engels třídy nedefinovali. Definiční tříd nacházíme teprve u Lenina. Zní:

„Jako třídy se označují velké skupiny lidí, které se navzájem liší svým místem v historicky určitém systému výroby, svým vztahem (zpravidla fixovaným a formulovaným zákony) k výrobním prostředkům, svou rolí ve společenské organizaci práce a konečně způsobem nabývání a velikostí podílu na společenském bohatství, jímž disponují. Třídy jsou velké skupiny lidí, z nichž jedna si přivlastňuje práci druhé...“

Tolik Lenin ve spisu „Velká iniciativa“.

Třída se tedy v marxismu-leninismu definuje nejprve prostřednictvím svého místa v procesu výroby. To pak znamená:

Za prvé jsou kapitalisté díky svému vztahu k výrobním prostředkům vlastníky těchto statků, avšak proletáři je ve svém vlastnictví nemají;

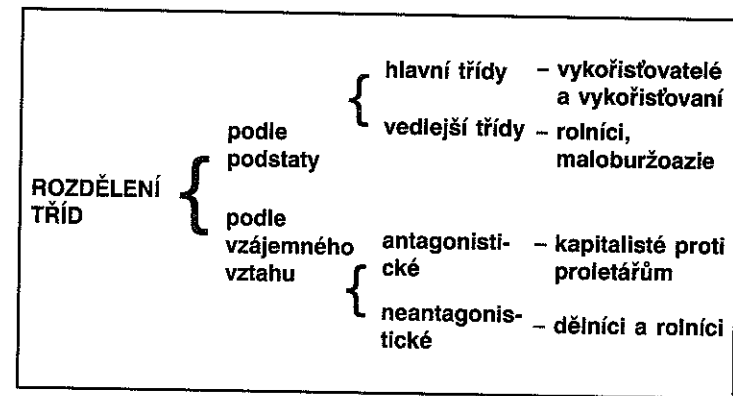
za druhé – díky své roli mají kapitalisté ve výrobě vedoucí postavení, proletáři ale postavení výkonné;

z toho za třetí plyne určitý podíl na národním produktu, a to tak, že kapitalisté dostávají větší, proletáři pak menší díl;

a za čtvrté je i způsob, jakým si příslušníci jedné třídy přivlastňují tento podíl, charakteristický pro danou třídu: kapitalisté si ho přivlastňují formou zisku, proletáři formou mzdy.

Podle marxismu-leninismu existují dva druhy tříd: za prvé *hlavní třídy*, jako jsou např. feudálové a nevolníci nebo kapitalisté a proletáři. Vždy se objevují párově, protože mezi hlavními třídami musí vždy existovat třída vykořisťovatelů a třída vykořisťovaných. Za druhé známe *vedlejší třídy*, jako jsou např. rolníci nebo malovýrobci v kapitalismu.

Třídy lze ovšem členit i na *antagonistické*, tj. takové, v nichž vládne vztah napětí mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými, a *neantagonistické*: neantagonistické mají být např. v dnešním Sovětském svazu třídy rolníků a dělníků. K tomu schéma: **antagonistické a neantagonistické třídy**

O *hlavních třídách* – a my již víme, že jsou vždy párově *antagonistické* – učí marxismus-leninismus čtyři základní věci:

1. Že dosud vždy – s výjimkou pravěku lidstva – existovaly takové *třídy a třídní boj*.
2. Že třídní příslušnost *k sobě lidi poutá nesrovnatelně silněji než cokoli jiného*, např. národnost.

3. Že kvůli třídnímu boji je každá třídní společnost hluboce rozštěpená.
4. Že analogie tohoto třídního boje existuje i mezi národy, které se tak dělí na národy vykořisťující a národy vykořisťované.

Tyto čtyři hlavní teze musíme nyní krátce vyložit.

Praví se tedy, že (s uvedenou výjimkou) vždy existovaly třídy a třídní boj. „Dosavadní dějiny lidstva jsou dějinami třídních bojů“, říká sám Marx.

Kolem tohoto bodu se v nekomunistických zemích často vyskytují nedorozumění. Lidé se domnívají, že třídní boj patří pouze do kapitalismu, tedy do moderního věku: ale ve skutečnosti marxismus-leninismus učí, že třídy a třídní boj existovaly už před kapitalismem. Dříve to byly například třídy otrokářů a otroků, a zářným příkladem boje otroků proti svým pánům je Spartakus.

Za druhé – a to je mnohem důležitější – marxismus-leninismus tvrdí, že třídy vytvářejí mezi lidmi nesrovnatelně užší svazky než cokoli jiného. V *Komunistickém manifestu* se kupříkladu říká, že proletáři nemají vlast a rodinu. Tak daleko ovšem dnešní komunisté nezacházejí. Uznávají, že i proletář nejen může, ale dokonce má mít vlast a rodinu.

Třída tedy měla vytvářet mezi lidmi podstatně užší vazby než rodina nebo národ. To je – pokud si mohou dovolit malou kritiku – holá fantazie. V realitě naopak vidíme, a Lenin to musel na začátku první světové války sám s hořkostí uznat, že národ je pro člověka často užší vazbou než třída.

Z toho plyne třetí teze, podle níž je lidská společnost úplně rozštěpená tak dlouho, dokud v ní existují antagonistické třídy. Zde se přenáší na každou dobu a na každou společnost to, co jsme říkali o Marxových poznátcích a myšlenkách. Ve třídní společnosti údajně neexistují ani národní stát, ani národní kultura apod. – vždy pouze stát jedné třídy a kultura pro každou ze tříd.

Za čtvrté : Lenin totéž učení tak říkajíc internacionalizoval tím, že i protiklady mezi národy pojal jako třídní boj. Důvod, proč rozvinul tuto nauku – označuje se jako *nauka o imperialismu* – se zdá spočívat v tom, že na rozdíl od Marxových proroctví Lenin

učení
o imperialismu

zjistil, že se dělníkům, či alespoň části dělníků ve vyspělých průmyslových zemích, nevede stále hůře, ale naopak stále lépe.

Aby tento jev vysvětlil, tvrdil Lenin, že se celé národy, například Američané, stávají vykořisťovateli jiných národů, například Bolívijských. Tím dochází k podobnému rozštěpení ve vztazích mezi národy, jako jsou rozštěpeny třídy v rámci jednoho národa. Objevily se jednak imperialistické vykořisťovatelské národy, jednak koloniální vykořisťované národy – a třídní boj pokračoval na mezinárodní úrovni.

internacionalizace třídního boje

Při tom je nicméně pozoruhodné, že *Sovětský svaz*, který, zdá se, není nikým vykořisťován, platí za člena skupiny vykořisťovaných států.

Jak máme chápat třídní boj? Má celou řadu podob. Vždy je to např. ideologický boj – kapitalisté bojují na duchovní úrovni za, proletáři proti náboženství. Dále je třídní boj samozřejmě hospodářským bojem, například o vyšší mzdy a o kratší pracovní dobu. To jsou však jen sekundární formy třídního boje. Jeho podstatou je to, že je vždy *politickým bojem* – a to natolik, nakolik jsou všechny ostatní formy podřízeny formě politického boje.

třídní boj =
politický boj

Mají se například organizovat *stávkové*, a to nikoli jen kvůli tomu, aby si dělníci vynutili vyšší mzdy, ale aby se jimi kapitalismus politicky oslabil a urychlilo se převzetí moci.

A to je velice významná záležitost. Marxismus-leninismus je v podstatě *politické učení*, byť obsahuje mnoho metafyzických, sociologických a národně ekonomických teorií. Jeho cíle jsou prvořadě politické. Všechno další je podřízeno politickému cíli. Z marxisticko-leninského stanoviska například vůbec není žádoucí, aby si zaměstnanci vynutili tak vysoké mzdy, že by díky tomu ztratili zájem o politický boj. Je podle něj lepší, jsou-li špatně placeni, ale bojují za *komunismus*. Neboť je to pouze komunismus – jehož ovšem lze dosáhnout pouze politickými prostředky – který, jak jsme již viděli, může osvobodit dělníka a celé lidstvo.

Co je pak cílem politického boje? Je to *revoluční převzetí moci*. Proto můžeme říci, že revoluce má pro marxismus-leninismus ústřední význam. Zdá se, že všechny filosofické a sociální teorie slouží výlučně zdůvodnění nutnosti revoluce.

ústřední význam
revoluce

Všechno, co marxista-leninista činí ve třídní společnosti, činí vposledku pro revoluci. Teprve poté, co je revoluce uskutečněna, může začít myslet jinak.

K tomu je třeba podotknout, že na základě leninské teorie imperialismu požadavek revoluce neutichá ani v tzv. socialistických zemích, protože stále existují imperialistické státy, které mají být poraženy.

A to znamená, že pro revoluci mají udělat všechno i takové země, jako je Sovětský svaz. Teprve po úplném vyhlazení všech kapitalistů ve všech zemích bude dovoleno myslet na jiné věci.

Později ještě uvidíme, že *revoluce* musí v poněkud pozměněném smyslu pokračovat i v již dobyté zemi až do vybudování komunismu. Tím jsme se dotkli dnes tak žhavého sporného problému revoluce mezi *Rusy a Číny*. Pro marxismus-leninismus přitom platí dvě věci, o kterých nemůže být mezi komunisty vůbec žádná diskuse:

Za prvé, že revoluce je vždy převzetí moci novou třídou.

Za druhé, že sebou nese zničení starého státu a výstavbu státu zcela nového.

Reforma při tom není možná. Panuje jednota v názoru, že v některých případech bude nutné *užívat násilí*, aby byl zlomen odpor reakčních tříd.

Nadto se ale objevují i názorové rozpory: Zatímco *sovětští komunisté* se domnívají, že převzetí moci je možné prosadit i mírovými prostředky, *číňští* to popírají. Číňští soudruzi jsou v tomto stanovisku jistě věrnější literě a myslím, že též duchu takzvaných „klasiků“. Ti se totiž dívali na revoluci vždy jako na akt ilegálního násilí.

Něco podobného platí i se zřetelem na válku. Mezi základní principy marxismu-leninismu patří, že rozlišuje *spravedlivé a nespravedlivé války*:

Nespravedlivé jsou války vedené v zájmu vykořisťovatelských tříd, spravedlivé jsou *osvobozenecké války*, tzn. války proti vykořisťovatelům. Ale také zde se uplatňují dva názory. *Sovětští*

komunisté nepovažují revoluci za exportní artikl, který by bylo možné roznášet na bajonetech Rudé armády do dalších zemí – ačkoli, jak známo, dodnes se komunistická vláda udržela pomocí jiných metod pouze v jednom jediném suverénním státě, totiž v San Marinu.

Číňané se oproti tomu domnívají, že spravedlivá válka je prostě spravedlivá a smí se vést všude, kde se naskýtají dobré šance na osvobození vykořisťovaných. I v tomto bodě se *Číňané* zdají být věrnější duchu „klasiků“. Marxovo a Leninovo myšlení o boji, o třídním boji, se totiž liší. Bez přehánění můžeme říci, že marxismus-leninismus je *teorie války* a můžeme také říci, že se jí stal velkou zásluhou Karla Marxe.

spravedlivé války

Na rozdíl od mnoha, kteří to nechtěli uznat, vyšel totiž Marx z prosté skutečnosti, že žijeme na Zemi a nejsme žádní andělé. Proto je boj jedním z podstatných faktorů v našem životě. V dějinách bylo ve všech dobách rovněž plno vykořisťování. Nikdo, kdo zná průmyslovou revoluci, se nebude divit, že toto učení rozvinul právě Marx.

Samozřejmě, že toto učení obsahuje mnoho chyb. Dnes už víme, že jistě nastávají periody, kdy jsou vlastníci výrobních prostředků největšími vykořisťovateli. Avšak obvykle to nejsou vlastníci, nýbrž úředníci, komu náleží role vykořisťovatelů. Bylo tomu tak ve starém Egyptě, v čínských dějinách a naposledy též při děsivém vykořisťování dělníků v Sovětském svazu.

Není vinou Karla Marxe, že to nevěděl. Tvrdit však něco takového dnes již není možné.

Ještě horší ale je, když se dnes operuje pojmem třídního boje, který se orientuje podle Marxem popsanych poměrů, avšak pro většinu současných průmyslových zemí je zcela k nepotřebě. Většina lidí v těchto zemích je dnes v zaměstnaneckém poměru, počínaje ministeriálními řediteli a univerzitními profesory až po manuálně pracující. Právě mezi těmito zaměstnanci jsou největší rozdíly. Ty jsou nesrovnatelně větší než kupříkladu mezi kvalifikovaným dělníkem a soukromým malovýrobem. Marxův pojem tříd je dnes skutečný anachronismus. Nemá žádný smysl na něm tvrdošijně trvat.

Marxův anachronismus

K tomu je nutné uvážit, že situace dělníků se přinejmenším

v průmyslových zemích natolik zlepšila, že se dnes nedá vážně hovořit o rozštěpení společnosti. I to je holý anachronismus. Největší slabinou marxismu-leninismu je jeho neschopnost zbavit se dogmatismu, lpění na dávno zastaralých idejích. Nové časy si totiž žádají nové myšlenky.

Shrnutí VI. kapitoly

TŘÍDY A TŘÍDNÍ BOJ

Teorie tříd a třídního boje je základna HISTOMATU a kritiky kapitalismu.

Z hlediska Marxova „Kapitálu“: plné rozštěpení společnosti na dělníky a buržoazii, boj vykořisťovaných proti vykořisťovatelům. Stát a náboženství nástroji útlaku a vykořisťování. Neexistuje společná morálka, společná kultura.

Podle **Marxovy teorie nadhodnoty a teorie zbídačování** musí vykořisťování a ochuzování pokračovat nezávisle na lidské vůli až do odstranění **soukromého vlastnictví výrobních prostředků**. Proto existuje permanentní boj tříd.

1. Pojem tříd

podle jejich povahy:

- a) hlavní třídy: vykořisťovatelé a vykořisťovaní (feudálové a nevolníci, kapitalisté a proletáři)
- b) vedlejší třídy: rolníci, maloburžoazie

podle jejich vztahu:

- a) antagonistické třídy: kapitalisté proti proletářům
- b) neantagonistické třídy: dělníci a rolníci

2. **Třídy a třídní boj** existovaly vždy s výjimkou pravěku lidstva. Marx: „Dosavadní dějiny lidstva jsou dějinami třídních bojů“.

Třídní příslušnost vytváří mezi lidmi pevnější svazky než cokoliv jiného, např. vlastenectví, rodina (dosavadní zkušenost mluví proti).

Každá společnost s **antagonistickými třídami** je zcela rozpolcena třídním bojem. Každá třída tak má svůj stát a svou kulturu, národní rovina nemá význam.

Lenin pojímá též protiklady mezi bohatými a zaostalými národy (vykořisťovatelé proti vykořisťovaným) jako třídní boj: **nauka o imperialismu** a kolonialismu, která internacionalizuje třídní boj.

Cíl politického boje: revoluční převzetí moci, proto je nutné též užití násilí proti reakci. **Revoluce** má pro marxismus-leninismus ústřední význam. Teprve po jejím úspěšném dokončení je možné myslet a konat jinak.

Podle **učení o imperialismu** je Sovětský svaz povinen dělat všechno pro revoluci, tzn. postarat se o likvidaci **všech** kapitalistů ve **všech** zemích, neboť teprve pak je možný komunismus v pravém slova smyslu.

3. **Spor mezi Sověty a Číňany.** Jim společná báze, o níž se nediskutuje: revoluce. Ta stále znamená:

a) převzetí moci novou třídou

Zničení starého státu a výstavba státu úplně nového. Pouhá reforma není možná.

Názorový spor: Sověti považují za možné převzetí moci bez nasazení vojenských prostředků; Číňané to popírají přesně v duchu klasiků, pro které byla revoluce vždy aktem ilegálního násilí.

b) K tomu analogický problém: **spravedlivé války** (osvobozovací) proti vykořisťovatelům, **nespravedlivé války** proti vykořisťovaným.

Názorový spor: Sověti nepovažují revoluci nutně za exportní artikl, který by měla Rudá armáda násilně vyvážet do jiných zemí. Číňané se naopak domnívají, že spravedlivá válka se smí vést vždy, když poskytuje dobré šance na osvobození vykořisťovaných. I v tom jsou věrni klasikům. Podle Marxe

a Lenina je třídní boj teorií války a podstatným faktorem v životě lidstva.

Závěrečné stanovisko: Největšími vykořisťovateli nejsou většinou vlastníci výrobních prostředků, nýbrž ti, jimž náleží mocenské výkonné funkce. Rovněž Marxův pojem třídy není pro většinu dnešních průmyslových zemí použitelný. Většina lidí pracuje v zaměstnaneckém poměru, od manažerů po pomocné síly. Situace dělníků se natolik zlepšila, že o rozpolcenosti společnosti nelze vážně hovořit. **Proto jsou Marxovy pojmy třídy a společnosti jednoznačně anachronické. Největší slabinou marxismu-leninismu je však neschopnost opustit dávno zastaralé názory, tzn. překonat dogmatismus, nakolik nové časy vyžadují nové myšlenky.**

VII. HISTORICKÝ MATERIALISMUS

Dosud jsme se – po krátkém historickém úvodu – vyjadřovali k problematice *morálky*, *kritiky kapitalismu* a k *teorii tříd*. Nyní se musíme začít zabývat filosofií, totiž *historickým materialismem*, který se často označuje zkratkou „HISTOMAT“. Název tohoto učení pochází od Engelse, jeho hlavní obsahy ale vytvořil Marx. Nikoli ovšem v tom smyslu, že by byl odpovědný za všechno, co se dnes učí jako marxismus-leninismus. Marxismus definitivně fixoval a též v mnohém zjednodušil Engels. V základních věcech se ale marxistická filosofie zakládá na Marxovi.

HISTOMAT:
sociologická
teorie

Přitom se jedná o učení, které samo o sobě logicky téměř nesouvisí s teorií třídního boje ani s Marxovou kritikou kapitalismu. Docela dobře bychom si dokázali představit, kdyby někdo vytvořil historický materialismus zcela bez nauky o třídách a naopak. Ve skutečnosti ale obě učení pocházejí od Marxe a mají u něj úzkou souvislost. Historický materialismus přitom hraje roli abstraktnější teorie a má přinejmenším zčásti vysvětlovat a utvrzovat nauku o třídách a třídním boji.

Setkáváme se zde výslovně se sociologickou teorií, která se v marxismu-leninismu počítá do filosofie jen proto, že za Marxových dob ještě žádná sociologie neexistovala – on sám je jedním ze zakladatelů této disciplíny. Navíc je známo, že jednotlivé vědy se nejprve rozvíjejí v lůně filosofie, než dozrávají k samostatnosti. Toto tvrzení je ovšem současně kritikou: HISTOMAT pojednává o předmětu, který vlastně náleží sociologii. Dnes ho nelze přenechávat samotné filosofii, jak to stále činí marxisté-leninisté.

Při rozboru historického materialismu se objevují tři součásti: Za prvé *základní princip*; za druhé *statická analýza* společnosti ve světle tohoto základního principu; za třetí podobná *dynamická analýza*.

1. Základní princip

2. Statická analýza

3. Dynamická analýza

Nejprve *základní princip*. Karel Marx ho formuloval v předmluvě svého pojednání „Ke kritice politické ekonomie“ z roku 1851 následujícími slovy:

„Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím“. A dále: „Jako neposuzujeme individuum podle toho, co si samo o sobě myslí, právě tak nemůžeme takovou epochu převratu“ (Marx zde myslí periodu sociální revoluce) „posuzovat podle jejího vědomí, nýbrž naopak, toto vědomí musíme vysvětlovat z rozporů materiálního života“.

Jinak řečeno: fundamentální, primární, rozhodující ve společnosti není její vědomí, ne co tato společnost *myslí*, ale její bytí, to, čím skutečně *materiálně je*. Vědomí, duchovno, závisí v oblasti společenského na bytí, na materiálním, a nikoli naopak.

Bytí je první, duch ho následuje. Jsou-li ve společnosti dány určité materiální podmínky života, vznikají určité formy vědomí, myšlení této společnosti – a nikoli naopak.

Dosud je to jasné. Avšak co znamená „společenské bytí“? Z textu, který jsem právě uvedl a na který se sami komunisté stále znovu odvolávají, asi jasně vyplývá, že se jedná o *materiální život*. Rovněž je asi známo, že pro marxisty-leninisty má matérie obecně, tedy též v oblasti společenského, přednost před duchem; jsou přece *materialisté*.

Materialisté

Co pak znamená „materiální“ v kontextu našeho uvažování? Pokud bychom uvažovali přísně materialisticky, mohli bychom asi myslet, že ono bytí, o němž mluví Marx, musí být prostě biologickým bytím dotyčné společnosti. Potom by však onou matérií, o níž je řeč, musely být třeba lidské rasy, podnební podmínky, způsob a charakter obživy apod. To by byla správná materialistická úvaha.

Takový význam slovu „bytí“ nepřipisuje ani Marx, ani marxismus-leninismus. Jistě se uznává, že uvedené biologické, podnební, zeměpisné, demografické a další materiální okolnosti mají jistý vliv na společenské myšlení. Nejsou však tím rozhodujícím, determinujícím. Rozhodujícím a determinujícím má naopak být něco úplně jiného, totiž takzvaný způsob výroby materiálních statků, tzn. způsob, jakým lidé v dané společnosti vyrábějí statky, které jsou pro ně životně důležité. Tento výrobní způsob a nic jiného představuje materiální bytí společnosti. To tedy znamená: Jestliže skupina lidí vyrábí statky určitým způsobem, nutně z toho vyplývá určitý typ sociálního vědomí. Jinými slovy: *společnost myslí v závislosti na své výrobní metodě.*

Bude prospěšné, když si o tomto poněkud abstraktním myšlenkovém sledu řekneme něco bližšího na konkrétním základě. Jako příklad bych chtěl zvolit ty poměry, které – podle pojetí marxismu-leninismu – vládly ve Francii před Francouzskou revolucí. Zdůrazňuji, že je vylíčím tak, jak to dělají komunistické učebnice; ve skutečnosti se věci v jednotlivostech odvíjely jinak, což na tomto místě ovšem nemá podstatný význam, protože nám se jedná o vysvětlení historického materialismu.

feudální
struktura
hospodářství

Charakteristický znak výrobního způsobu oné doby měl spočívat v tom, že vedle sebe existovaly současně dvě zcela odlišné metody, dva typy výroby: jednak feudální a jednak vznikající kapitalistický typ. První z těchto výrobních metod získala své podstatné rysy na feudálních dvorech, které měly vyrábět zboží pro vlastní potřebu. Na tomto základě vznikala nutnost disponovat takzvaným stabilním pracovním kádrem. Vznikla feudální struktura společnosti, která z dělníků činila nevolníky: byli stabilně vázaní ke dvoru. To byla stará, feudální podoba výroby.

tržní
kapitalistická
struktura

Nyní však vznikala výroba nová, kapitalistická, která měla podobu manufaktury. Taková manufaktura nevyráběla jenom pro vlastní potřebu, jako třeba feudální dvorec, nýbrž pro trh. Trh ale není stabilní: jednou se prodá víc, jindy zase méně zboží. Z toho vyplynula nutnost nestabilního, proměnlivého kádru pracovníků, protože často docházelo k tomu, že jednou bylo zapotřebí řekněme sto, podruhé ale třeba tři sta dělníků.

Je samozřejmé, že mezi feudální formou společenského života –

zejména nevolnictvím – a potřebami nových manufaktur vznikala napětí. Marx tato napětí pojmenoval „rozpory“. Potřeby kapitalistického výrobního způsobu byly v rozporu s vládnoucím systémem lidských vztahů.

To vše, podle HISTOMATU, patří k materiálnímu bytí francouzské společnosti v době revoluce. Podíváme-li se nyní na její duchovní život, na její vědomí, ihned zjistíme, že se uvedené rozpory takřkajíc příkrášleně odrážejí v jejím vědomí. Tehdy působila vlivná skupina filosofů, která s největším nadšením hlásala svobodu, rovnost a bratrství, a to s velkým teoretickým aparátem a nemenším mravním pathosem.

Ve jménu úctyhodných morálních zákonů bylo nutné osvobodit člověka z jeho zotročení ve feudálním systému, vytvořit úplně jiné, totiž demokratické, svobodné a lidské vztahy. A tak tito ideologové rozhodujícím způsobem přispěli k tomu, že nakonec propukla velká revoluce a uskutečnila jejich ideály.

Marxista-leninista nepohlíží na toto nadšení bez cynismu: Podle jeho mínění se přece nejedná o ideál svobody, ale jednoduše o to, že manufaktura prostě potřebovala svobodný pracovní kádr, tzn. chtěla vysvobodit rolníky z jejich feudálních pout.

Přirozeně se nepopírá, že takové ideály jsou užitečné, ba nutné, ale v dějinách jsou vždy jen něčím sekundárním, odvozeným: jsou to jen poetické, duchovní odrazy materiálních potřeb nového výrobního způsobu.

To je tedy smysl základního principu *historického materialismu*: všechno, co učí filosofie, právo, národní ekonomie, historiografie, sociologie, a také všechno, co lidé uznávají na náboženských, morálních a uměleckých hodnotách, je zcela závislé na výrobním způsobu. Ten je rozhodující, z něho jsou celý duchovní život společnosti a její vědomí odvozené, sekundární, závislé – je to jen *nadstavba*, jak ještě dále uvidíme.

vědomí =
nadstavba
výroby

Nyní se dostáváme k našemu druhému bodu, totiž ke *statické analýze společnosti* ve světle právě vysvětleného základního principu. Rozumím jí analýzu výstavby, struktury společnosti v jednom daném okamžiku, bez ohledu na její tendence a vývoj.

statická
analýza
společnosti

Taková analýza sestává v HISTOMATU z rozlišení čtyř různých

faktorů a čtyř stupňů ve struktuře společenského života. Nazývají se: výrobní síly, výrobní vztahy, právní a politická nadstavba, formy společenského vědomí.

1. výrobní síly

2. výrobní vztahy 3. právní a politická nadstavba

4. formy společenského vědomí

Toto schéma je třeba krátce vysvětlit.

výrobní síly jako výrobní síly označují marxisté-leninisté tři faktory:

Za prvé nástroje, za druhé člověka, za třetí zkušenosti z výroby.

Tohle může znít podivně – mohli bychom se ptát, jak to, že se zde uvádějí nástroje před lidmi. V rámci systému to však nepostrádá logiku, protože podle něj se člověk stává člověkem teprve tím, když vytváří nástroje. Za tohoto předpokladu pak stojí nástroje na prvním místě zcela poprávu.

výrobní vztahy Výrobní vztahy definuje jeden Marxův text, který je opakovaně citován v komunistických učebnicích:

„Jsou to nutné, na lidské vůli nezávislé vztahy, které odpovídají danému stupni vývoje výrobních sil“.

Jsou to tedy vztahy mezi pracujícími lidmi, které nutně vznikají z podmínek práce. Když kupříkladu skupina lidí loví v člunu ryby pomocí určitých nástrojů, např. sítí, musí jeden z nich řídit práci, další musí sedět u kormidla apod. Je-li dán typ nástroje a výrobní metoda, vznikají takové výrobní vztahy nutně a nezávisle na vůli člověka. To je náš druhý stupeň. Zde je třeba ještě podotknout, že se tento druhý stupeň, i když závisí na prvním, na výrobních silách, nazývá „základna“.

Je velmi důležité si tuto terminologii zapamatovat, protože bez ní například vůbec nepochopíme Stalinův zásah v roce 1950.

Třetím stupněm je *právní a politická nadstavba*. Historický materialismus tak označuje nikoli snad právní a politické nauky, ideje, nýbrž vztahy, reálné poměry, instituce. Ty podle něj vznikají nutně z výrobních vztahů či, jak říká Marx v našem textu, „tyčí se nad základnou“.

právní
a politická
nadstavba

Už shora jsem k tomu uváděl jeden příklad: feudální zákony, které vázaly rolníka k panství byly v pojetí HISTOMATU výsledkem působení tehdejších výrobních sil, vztahů, které vládly na panství.

A konečně jako čtvrtý a poslední stupeň máme takzvané *formy společenského vědomí*, tj. náboženství, filosofii, morálku, umění, sociální nauky apod. To jsou obsahy společenského vědomí, které je souhrnným pojmem pro všechno, co je duchovní a sociální současně.

formy
společenského
vědomí

To je struktura sociálního života. Rozhodující roli v ní má první stupeň. Je-li dán typ výrobních sil, dostáváme nutný typ výrobních vztahů, poté formu právní a politické nadstavby a konečně typ forem společenského vědomí.

V každé společnosti existují takové zákony a takové ústavy, které odpovídají způsobu výroby materiálních statků. S výrobními vztahy, tj. se *základnou*, však přímo souvisejí dva nejvyšší stupně, tedy *nadstavba*.

přímý vztah
základny
a nadstavby

Tolik ke statické analýze společnosti. S ní se v marxismu-leninismu pojí *učení o třídách*, a to tak, že pokud trvá třídní společnost je každá základna podřízena určité třídě.

Taková dominantní třída je tak říkajíc odpovědná za příslušnou základnu a proto jí též náleží *celá nadstavba*.

Tato myšlenka má dalekosáhlé konsekvence. Třídní společnost totiž, jak již víme, obsahuje vždy dvě antagonistické hlavní třídy, které spolu bojují. Jeden příklad, opět z doby Francouzské revoluce: Antagonistické třídy, které spolu bojovaly, byly tehdy jednak třída feudálních pánů a jednak třída buržoazie. První náleží feudální základna, druhé kapitalistická. Z toho plyne, že bychom v takové společnosti měli mít dva zcela odlišné druhy nadstavby. Samozřejmě vždy existuje pouze jeden stát a jeden typ právních vztahů – totiž ten, který patří vládnoucí třídě.

V předrevoluční Francii tak máme fakticky pouze feudální stát, stát feudálních vlastníků; ale i na tomto stupni se přinejmenším pokouší další třída zřídit svou právní a politickou nadstavbu – v našem případě tedy buržoazní republiku. Oproti tomu v takové společnosti existují dva typy forem společenského vědomí: feudální – např. s katolickým náboženstvím, scholastickou filosofií, gotickým uměním apod. – a buržoazní, třeba s voltairovským deismem, moderní filosofií a uměním. Společnost, rozervaná materiálními výrobními způsoby, je tak úplně rozštěpena i duchovně.

Na tomto místě je nutné podotknout, že jsme se dostali dál, než by bylo možné očekávat na základě fundamentální marxisticko-leninské nauky o třídách. Fundamentální nauka o třídách totiž pojímá třídní antagonismus tak, že se zakládá na vykořisťování. Antagonistické jsou ty třídy, z nichž jedna je tvořena vykořisťovateli a druhá vykořisťovanými. Zde ale nacházíme antagonistické třídy bez tohoto vztahu – feudální pány a buržoazii. Co však zůstává, je protiklad, či, jak bývá nazýván, rozpor materiálních zájmů. Ten zde má rozhodující význam.

Tolik k našim dvěma prvním bodům – k základnímu principu a ke statické analýze společnosti. *Dynamické analýze* a rovněž poněkud hlubšímu výkladu forem společenského vědomí v současném marxismu-leninismu se budeme věnovat v příští přednášce. Nyní bych ještě rád uvedl několik kritických poznámek.

Marxův
ekonomický
výklad správný

Domnívám se, že Marxův ekonomický výklad společnosti je velký pokrok ve výkladech společenských fenoménů. Poněkud opatrněji řečeno, je zcela jistě pravdivý. Je totiž jisté, že myšlení společnosti jakož i myšlení jednotlivých lidí je hluboce ovlivňováno jejich materiálními zájmy, typem jejich materiálního života. To, co říkám, může být mnohým nepřijemné, ale je to tak. Je přímo úžasné, co národy např. během války myslí o sobě a o svých protivnících. A když si připomeneme, že jsme vsutku lidé, což znamená, že nejsme čistými duchy, nýbrž do značné míry živočichy, pak je to i pochopitelné.

role výrobního
způsobu
přehnaná

Avšak Marx očividně – jako mnoho jiných velkých objevitelů (vzpomeňme jen na *Freuda*) – přeháněl. Tak jednoduché určité vztahy nejsou. I když materiální potřeby – a ty nelze jednoduše ztotožnit s výrobními metodami – mohou mít velký význam, je

neméně jisté, že o jejich deterministickém vlivu nemůže být ani řeči.

Po tom všem, co jsme si řekli, se život společnosti jeví jako výsledek vzájemného působení mnoha a mnoha faktorů. A mezi těmito faktory hrají ideje jistě jinou roli, než aby pouze odrážely výrobní způsob. Zde jako na mnoha jiných místech spočívá slabina tohoto učení: Nikoli v základních východiscích, nýbrž v neospravedlnitelném přehánění.

Shrnutí VII. kapitoly

HISTORICKÝ MATERIALISMUS (HISTOMAT)

Engels Marxovu filosofii definitivně fixoval a na mnoha místech zjednodušil. HISTOMAT vlastně s **teorií třídního boje** a s **kritikou kapitalismu** nesouvisí, má je však utvrdit. V principu se nejedná o filosofii, nýbrž o sociologii.

1. základní princip (Marx, „Ke kritice politické ekonomie“, předmluva, 1851)

Vědomí či duchovno závisí v oblasti společenského na bytí, na materiálním, a ne naopak. Bytí rovná se výrobní způsob, výrobní metoda.

2. statická analýza společnosti

- a) **výrobní síly:** nástroje, lidé, zkušenosti z výroby
- b) **výrobní vztahy, základna:** vztahy mezi pracujícími lidmi, které nutně pramení z pracovních podmínek
- c) **právní a politická nadstavba:** vztahy, reálné poměry a instituce, které nutně pramení z výrobních vztahů.
- d) **formy společenského vědomí, nadstavba:** souhrnný pojem pro všechno, co je duchovní a sociální současně.

Rozhodující význam má typ výrobních sil. Určuje všechny další stupně včetně nadstavby. Základna a nadstavba ovšem přímo souvisejí.

Každá základna náleží určité třídě, která je pak odpovědná za ni a za nadstavbu.

Společnost, rozštěpená různými materiálními způsoby výroby, je úplně rozervána i duchovně (scholastické vědomí feudálů a voltairovský deismus buržoazie).

3. dynamická analýza (viz příští přednáška)

Závěrečné stanovisko: tvrzení o hlubokém vlivu materiálních zájmů na lidské a společenské myšlení je jistě správné. Marx ovšem tento faktor velmi přehnal. Duchovní život nelze jednoduše převést na výrobní metody.

VIII. DĚJINY A IDEOLOGIE

Budeme se dále zabývat *historickým materialismem*. V poslední přednášce jsem řekl, že v tomto učení lze rozlišovat tři hlavní body: základní princip, statickou a dynamickou analýzu společnosti. Dva první, základní princip a statickou analýzu společnosti, jsme si již krátce osvětlili. Nyní budeme mluvit o dynamické analýze společnosti, tzn. o *analýze dějin*.

Nejprve se zde obeznámíme s jedním základním pojetím dějin, které profesor *Karl Wittvogel* výstižně označil jako „*eskalátorový pojem dějin*“. Dějiny lidstva se přirovnávají k eskalátoru, k pojízdovým schodům, které bezpřestání, nutně a neovlivněně lidskou vůlí jedou vzhůru. Nic je nemůže zadržet. Dokud člověk stojí na těchto schodech, má jeho život smysl – žije totiž skvělou budoucností. Spadnout z těchto schodů znamená ztratit smysl života. Člověk, který není komunistou, si těžko dokáže představit, co takový výpadek znamená pro věřícího marxistu-leninistu; jak strašné je pro něj vyřazení z eskalátoru dějin.

reakce Rovněž smysl slova „reakce“ v marxismu-leninismu dokáže ne-komunista sotva plně pochopit. Toto slovo znamená něco zhola nesmyslného a morálně špatného, je to svého druhu zlý odpad dějin.

Dějiny jsou tedy představovány jako jakýsi druh pojízdových schodů. Jedou bez přestávky vzhůru ke komunismu. Proto komunismus *musí* přijít, o tom nemůže být nejmenších pochyb. Všechny nerozumné pokusy reakcionářů zastavit eskalátor dějin či dokonce obrátit jeho směr dolů jsou zcela liché.

optimistický evolucionismus Základní roli v dynamické analýze dějin má deterministický a optimistický evolucionismus. Jak známo, nejedná se přitom o nějakou zvláštnost marxismu-leninismu či Marxova myšlení.

Tento *evolucionismus* byl v druhé polovině 19. století společným statkem západoevropských myslitelů. Byl dokonce ještě víc: pevnou součástí tehdejšího světonázoru západoevropanů. Nicméně dnes je tomu u nás již jinak – avšak znakem marxismu-leninismu

je právě to, že lpí na názorech, které u nás žily před stoletím. Z tohoto hlediska je pak skutečně reakcionářským učením.

Jak se ale podle názoru marxismu-leninismu pohybuje eskalátor dějin? Pozorovatel si ihned všimne jedné věci: Jeho chod není rovnoměrný. Pohybuje se sice bez přestání, avšak existují periody, během nichž je jeho chod velmi pomalý. A pak náhle prudce poskočí nahoru. Pohybuje se tedy s takovým cukáním, že naše představa eskalátoru začíná být nevýstižná. Podle marxismu-leninismu totiž v dějinách existují skoky a přerovy.

Mechanismus pokroku vypadá asi takto:

Jeho hnací silou jsou *výrobní síly*, tedy nástroje a zkušenosti z výroby. Bude účelné, když si ještě jednou připomeneme téma minulé přednášky:

1. výrobní síly
2. výrobní vztahy
3. právní a politická nadstavba
4. formy společenského vědomí

To znamená: Výrobními silami jsou většinou revolucionáři. Ti se proměňují jako první, zatímco výrobní vztahy je v tom následují se zpožděním. Vysvětluje se to tak, že výrobní síly tvoří *obsah*, zatímco výrobní vztahy *formu*; forma je vždy stabilnější než obsah.

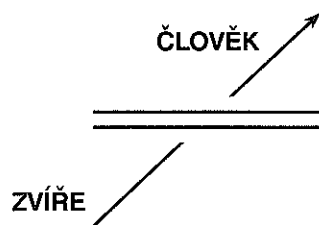
K *výrobním vztahům* je nutné připomenout, že se nejedná třeba o vztahy mezi pracujícími lidmi, které automaticky vyplývají z daného typu výrobních sil. Kdyby tomu tak bylo, neexistoval by rozdíl v tempu vývoje. Naopak se pod tímto pojmem chápe něco, co má mnohem blíž k právní a politické nadstavbě, především tedy vlastnické vztahy a podobně.

Mezi novými, rychleji se rozvíjejícími výrobními silami a starými výrobními vztahy se vytváří napětí, takzvaný *rozpor*. Příklad **rozpor**

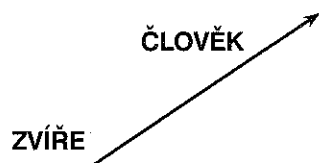
takového rozporu jsme již viděli: napětí mezi potřebou disponovat svobodnými dělníky pro kapitalistickou manufakturu a feudálním zákonem nevolnictví. Výrobní vztahy – zde *vlastnické vztahy*, které podporovaly staré výrobní síly – se nyní stávají okovy nových výrobních sil, jak správně říká Marx. Napětí je větší a větší, až dojde k nutnému zlomu.

zlom Tento zlom je náhlý. Samozřejmě, že se připravuje pomalu a dlouho, takzvaným kvantitativním vývojem, během něhož vznikají stále nové výrobní síly. Zlom je ale vždy náhlý a násilný. Je to skok nazývaný „sociální revoluce“.

Jak je vidno, setkáváme se zde znovu s myšlenkou, na kterou jsme již jednou narazili, a to při výkladu *komunistického humanismu*. Podotýkal jsem tehdy, že podle marxismu-leninismu je mezi zvířetem a člověkem skok, přelom v evoluční linii. Schéma bylo toto:

a nikoli toto:

Totéž platí i zde: Skutečný, podstatný pokrok se může uskutečňovat pouze *zlomem*, pouze *skokem*, což znamená pouze prostřednictvím *revoluce*. *Stalin* jednou řekl:

„Aby se člověk nemýlil v politice, musí být revolucionářem a ne reformátorem“.

Pomalé reformy nemohou přivodit *podstatnou* změnu, tedy skutečný pokrok.

Co ale je *sociální revoluce*?

Je to násilný zlom, jímž se staré výrobní vztahy přizpůsobují novým výrobním silám. Přesněji vzato se jedná především o přizpůsobení právní a politické nadstavby. sociální revoluce

Revoluce se samozřejmě netýká pouze této věci. Rychlejší či pomalejší tempem se mění celá nadstavba. Pomalu se budou měnit například umění nebo morálka země. Avšak tím podstatným, rozhodujícím na sociální revoluci je vždy přizpůsobení výrobních vztahů novým výrobním silám.

Přirozeně, takovou revoluci vždy provádí určitá třída, totiž ta třída, která je odpovědná za nové výrobní síly a tím i za celou novou nadstavbu.

Abychom lépe pochopili mechanismus tohoto učení, musíme se nyní obrátit k další nauce historického materialismu: mám na mysli *učení o společenských formacích*.

Společenská formace je definována následovně: „Určitý historický typ společnosti s daným způsobem výroby, základnou a nadstavbou, které jsou pro něj charakteristické“ 5 společenských formací

Takových společenských formací mělo existovat pět, a to v tomto pořadí:

1. prvobytně pospolná společnost
2. otrokářská společnost
3. feudalismus
4. kapitalismus
5. socialismus

Tento sled velmi přesně odpovídá pojetí západních dějin: před-

dějinná etapa, antika, středověk a moderní věk, přičemž socialismus má být budoucí periodou. Naše schéma nelze aplikovat na jiné části světa – dokonce ani na východní Evropu.

Sám Lenin jednou podotkl, že v Rusku nikdy neexistoval feudalismus, a to je s výjimkou okrajových oblastí pravda. Tím méně pak lze marxisticko-leninský systém aplikovat třeba na Jihoafrickou republiku. Už jsem jednou připomínal, že u Marxe nacházíme různé teorie, které byly oprávněné vzhledem k tehdejšímu stavu vědy, avšak dnes jsou již neudržitelné.

Zde máme jednu z nich: Naše vlastní dějiny jsou dogmatizovány a předkládány jako obecně platné schéma lidských dějin vůbec. Je až zarážející, jak se sovětské dějepisce brání všemu evidentnímu a jak se snaží nacpat dějiny kterékoli země bez výjimky do tohoto schématu. Taková arogance nemá přirozeně s vědou nic společného.

Vraťme se nyní k našim pěti formacím. Můžeme je popsat asi takto:

prvobytné
pospolná
společnost

Výrobní síly prvobytně pospolné společnosti: sběračství, lov, nerozvinuté rolnictví a pastevectví. Neexistuje přebytek zboží, proto není možné vykořisťování; nemohou tedy ještě existovat ani třídy.

Výrobní vztahy: neexistuje soukromé vlastnictví – což je ostatně historicky zcela chybné.

Politika: nejprve tlupa, pak patriarchát

Formy vědomí: zprvu bez náboženství, pak asi animismus, primitivní umění apod.

1. sociální
revoluce

Nyní dochází k *první revoluci*. Provádějí ji otrokáři, kteří zotročují doposud svobodné lidi. Tak vzniká druhá formace.

otrokářství =
antika

Výrobní síly: velkoplošné obdělávání půdy, dobytkařství. Z toho plyne nutnost vydržovat velký počet přísně organizovaných dělníků.

Výrobní vztahy: soukromé vlastnictví lidí (otroctví) a výrobních prostředků. Dvě hlavní třídy: otrokáři a otroci.

Politická nadstavba: zprvu např. athénská demokracie, poté římské císařství.

Formy vědomí: řecké a římské náboženství, jejich filosofie a umění.

Na konci starověku dochází ke *druhé sociální revoluci*, kterou provádějí feudálové. Vzniká feudalismus. 2. sociální
revoluce

Výrobní síly: zdokonalené rolnictví a řemesla. To je historicky opět zcela nesprávné, protože v daném případě nedocházelo k pokroku, ale naopak ke strašnému hospodářskému regresu. Z domnělého zdokonalování výroby pak podle marxismu-leninismu plyne nutnost mít k dispozici víc svobodných dělníků. feudalismus

Výrobní vztahy: objevuje se typ *úplného vlastnictví výrobních prostředků* – opět zcela chybné tvrzení – a *neúplného vlastnictví lidí*, kteří se z otroků mění v nevolníky. Dvě hlavní třídy: feudálové a nevolníci.

Politická nadstavba: feudalismus

Formy vědomí: katolické náboženství, scholastika, gotické umění.

Na konci této periody provádí buržoazie *třetí sociální revoluci* – je jí Velká francouzská revoluce. Vzniká kapitalismus. 3. sociální
revoluce

Hlavním typem výroby je *manufaktura*, neexistuje soukromé vlastnictví lidí, ale statků. Politickou nadstavbou je buržoazní republika a *formami vědomí* jsou moderní umění, kantovská filosofie a podobně. Hlavní třídy představují kapitalisté a proletáři. O této formaci jsme již ledacos říkali. Kapitalismus

Konečně nastává čtvrtá a poslední revoluce – proletářská. Lidstvo vstupuje do formace *socialismu*, který se však bez další revoluce má proměnit v KOMUNISMUS. Poslední
sociální
revoluce

Výrobními silami je velký, mechanizovaný průmysl.

Výrobní vztahy neznají žádné soukromé vlastnictví. budoucí
komunistická
perioda

Politická nadstavba: zpočátku diktatura proletariátu, poté zrušení státu.

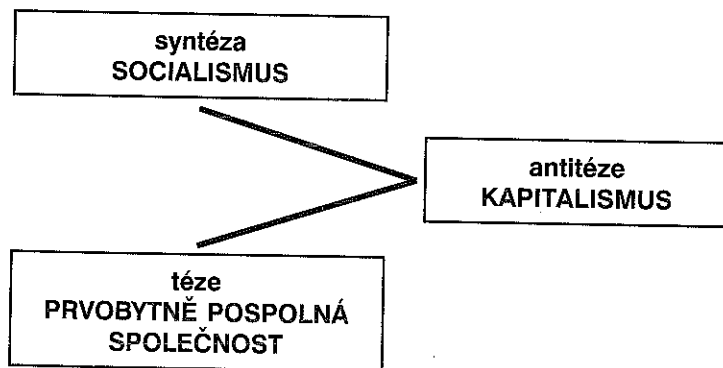
Formy vědomí: marxismus-leninismus a socialistický realismus v umění, komunistická morálka, bez náboženství. Třídy zanikají.

To je schéma. Abychom si toto schéma zapamatovali, může nám posloužit zlomyslný vtíp jednoho kritika takzvané Německé demokratické republiky. Rekl totiž, že NDR si z každé této formace vzala to nejlepší: z prvobytně pospolné společnosti techniku; z antiky otroctví; z feudalismu hierarchii; z kapitalismu vykořisťování dělníků a nedostatek bytů; ze socialismu však – jméno.

Důležitější než takové mnemotechnické vtípy jsou snad následující poznámky:

Zjišťujeme, že zde máme na začátku a na konci dvě beztřídní periody: prvobytně pospolnou společnost a socialismus. Mezi nimi se nachází třídní společnost ve třech formacích: otrokářské, feudální a kapitalistické. Tak dostáváme svým způsobem koloběh: socialismus je návratem k prvobytně pospolné společnosti.

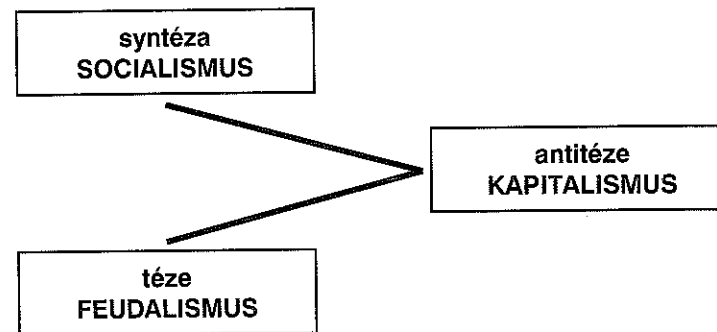
Jedná se ovšem o návrat na vyšší úrovni, neboť v socialismu má na rozdíl od prvobytně pospolné společnosti existovat nadbytek zboží. Tento vývoj však odpovídá hegelovskému schématu téze – antitéze – syntéza. Schéma vypadá takto:

Přitom je antitéze negací téze, syntéza ale negací antitéze, tedy je *negací negace téze*. Podle toho se pak dějiny neodvíjejí po přímce, ale mají formu *spirály*.

Něco podobného najdeme i ve vzájemném vztahu tří posledních formací. Feudalismus je zde veskrze sociální formací: jednotlivec je pevně vázán ke společnosti. Toto sociální pojetí je negováno individualismem kapitalistické formace.

Pak ale přichází socialismus, který je opět sociální – neguje tedy kapitalismus a svým způsobem se vrací k feudalismu, ovšem na vyšší úrovni.

Jak je zřejmé, je to totéž hegelovské schéma.

Položme si následující otázku: Čím je tato teorie dějin? Jaký je její logický status, její historické oprávnění?

Z *našeho* hlediska, z hlediska současné metodologie dějin je odpověď jasná: je to **sociologická, vysvětlující** hypotéza, která byla vybudována na podkladě historických tvrzení, které má vysvětlovat. Je to podobné, jako byla třeba na podkladě pozorování vybudována kopernikovská teorie nebes, aby vysvětlila pozorované děje. Měla by tedy být přijímána nebo zavržována jako každá jiná sociologická teorie; má být přijímána, jestliže nám známé skutečnosti vysvětluje dostatečným způsobem, a měla by být zavržena, jestliže toho není schopna. V žádném případě to není jakýsi jednou provždy platný zákon, který stojí mimo vší kritiku.

sociologická hypotéza dějin

Bohužel se stalo následující: Marxova vysvětlující hypotéza – která byla na svou dobu vynikajícím vědeckým výkonem – se zdála plně souhlasit s takzvanými dialektickými zákony hege-

liánské filosofie. Navíc tehdy nikdo neměl ponětí o podstatě vysvětlující hypotézy a panovalo domnění, že v empirických vědách je všechno dokázáno stejně absolutně jako v matematice. Na druhou stranu byli tehdejší myslitelé v Německu, a s nimi i Marx, pod silným vlivem Hegela.

Marx začal ve své teorii uskutečňovat nejméně čtyři hegelovské dialektické zákony:

Zákon *nutného, optimisticky pojatého vývoje*; zákon *rozporu*; zákon takzvané *přeměny kvantity v kvalitu, tzn. zákon náhlých skoků*; a konečně zákon *negace negace*.

Není divu, že díky tomu chápal svou vysvětlující hypotézu jako *definitivní, absolutní pravdu*.

To je pochopitelné vzhledem k tehdejší duchovní situaci. Po Marxovi nemůžeme žádat, aby disponoval naším věcným a metodologickým věděním. Zcela neschůdné je však zvěstovat ještě o sto let později Marxovu teorii jako pravé dogma. A už vůbec nelze nutit lidi, aby podle něho mysleli, jako to činí marxisté-leninisté.

Dnes je tato teorie nepřijatelná. Sice obsahuje některé správné názory, ale v podstatných věcech je falešná. Jednak, jak už bylo řečeno, se zakládá na neodůvodněné extrapolaci našich dějin na dějiny celého lidstva; dále vychází i v rámci našich dějin z celé řady chybných předpokladů; a konečně je přímo nesmírným zjednodušením skutečných dějinných procesů.

Dějiny člověka jsou nesrovnatelně komplikovanější než jak se domnívá tato teorie.

Shrnutí VIII. kapitoly

DĚJINY A IDEOLOGIE

HISTOMAT

1. Základní princip (viz předchozí kapitolu)
2. Statická analýza společnosti (viz předchozí kapitolu)
3. **Dynamická analýza společnosti (dějin)**

Výchozí je pojem dějin jako eskalátoru (Karl Wittvogel): Dějiny se pohybují jako pojízdne schody, nepřetržitě, neovlivnitelně lidskou vůlí, vzhůru ke komunismu. Jejich průběh ve formě spirály je nerovnoměrný. Existují skoky a přeryvy, protože dějiny jsou nesené výrobními silami. Ty jsou **revolučním obsahem**, za kterým se pomalu ubírají výrobní vztahy jako **stabilní forma**. Z toho plyne stálé napětí.

Existující výrobní vztahy (vlastnické vztahy) se stávají „okovy“ (Marx) kvalitativního vývoje nových výrobních sil. Nutný zlom, skok, je vždy náhlý a násilný: **sociální revoluce**. Jí se přizpůsobuje právní nadstavba. Skutečný pokrok umožňuje pouze revoluce. Pomalé reformy nikdy nepřinášejí podstatné změny ve společnosti (Stalin). Revoluci provádí vždy určitá třída.

4. **Nauka o společenských formacích**: historický typ společnosti s charakteristickým výrobním způsobem, základnou a nadstavbou.
 - a) **prvobytná společnost (pravěk)**
nedostatek zboží, proto neexistuje vykořisťování, proto nejsou třídy; neexistuje soukromé vlastnictví
první sociální revoluce otrokářů
 - b) **otrokářství (starověk)**

plošné zemědělství, pěstitelství dobytka; nutnost velkých skupin přísně organizovaných dělníků; soukromé vlastnictví lidí (otroků) a výrobních prostředků; dvě antagonistické hlavní třídy: otroci proti otrokářům; athénská demokracie, římské císařství
druhá sociální revoluce feudálů

c) **feudalismus (středověk)**

zdokonalené zemědělství a řemesla; úplné vlastnictví výrobních prostředků a částečné vlastnictví lidí, nevolníků; dvě hlavní třídy: nevolníci proti feudálům
třetí sociální revoluce buržoazie (Velká francouzská revoluce)

d) **kapitalismus (novověk)**

manufaktura vyžaduje nestabilní a proměnlivý pracovní potenciál; neexistuje soukromé vlastnictví lidí, ale zboží; buržoazní republika; dvě hlavní antagonistické třídy: proletáři proti kapitalistům.
čtvrtá sociální revoluce proletariátu (Říjnová revoluce)

e) **socialismus (vize budoucnosti)**

Bez další revoluce se socialismus má proměnit v komunismus. Mechanizovaný velkopřůmysl, žádné soukromé vlastnictví, diktatura proletariátu, zrušení státu, socialistický realismus v umění, komunistická morálka, konec náboženství, třídy mizí.

Socialismus znamená návrat k prvobytně pospolné společnosti na vyšší úrovni: **beztrždní společnost** – otrokářství – feudalismus – kapitalismus – beztrždní socialismus. To odpovídá hegelovskému schématu

téze: prvobytně pospolná společnost

antitéze: třídní společnost (negace teze)

syntéza: socialismus (negace negace teze)

Stejně schéma: feudalismus – kapitalismus – socialismus.

Tato teorie dějin je sociologická hypotéza, vybudovaná

na základě historických zjištění, která by měla vysvětlit (pro srovnání: koperníkovská teorie). Nemůže proto být věčně platným zákonem, absolutní pravdou, za jakou ji měl Marx v důvěře k **hegelovské dialektice**.

Závěrečné stanovisko: tato marxovská teorie dějin je dnes v podstatných věcech nepřijatelná. Chybné jsou nejen sociologické soudy o jednotlivých společenských formacích, ale možné není ani podřídít těmto formacím celkový vývoj v jiných zemích a částech světa. Lenin sám zjistil, že např. feudalismus v Rusku vlastně nikdy neexistoval.

IX. DIALEKTIKA

Dosud jsme se krátce zabývali historickými záležitostmi marxismu-leninismu a takzvaným historickým materialismem. Jednalo se o vcelku snadno pochopitelné oblasti. Nyní se ale musíme obrátit k metafyzice komunismu, která se označuje jako „dialektický materialismus“, zkráceně „DIAMAT“.

DIAMAT =
jádro marxismu-leninismu

Tato metafyzika sestává z velmi abstraktních a těžkých nauk. Bohužel si v tomto směru nemůžeme ušetřit námahu, protože dialektika má být podle Lenina „duší“ marxismu-leninismu. A DIAMAT skutečně tvoří v marxismu-leninismu cosi jako základ pro všechno další.

Na Západě sice můžeme potkat Marxovy stoupence, kteří se k DIAMATU nijak nehlásí, a domnívám se, že mají pravdu. Avšak komunistický marxismus, tzn. marxismus-leninismus, není bez tohoto DIAMATU vůbec myslitelný. DIAMAT je jeho jádro.

Při výkladu se pokusím omezit na to, co jsem už jednou označil jako *jádro víry* – pokud to tedy bude možné, budeme vynechávat *spekulativní nadstavbu*.

Do písmene uskutečnit tento záměr ale bohužel nelze, a proto bych se chtěl omluvit, že v této a rovněž v několika příštích přednáškách od vás musím vyžadovat jistou námahu. Dnes budu mluvit obecně o *materialistické dialektice*, v příští přednášce ale o antropologii, tj. o *učení o člověku*.

Engels:
Dialektika
přírody

Dialektický materialismus není dílem *Karla Marxe*, nýbrž *Bedřicha Engelse*. Karel Marx rozvrhl historický materialismus. Engels se potom domníval, že bude moci zevšeobecnit tytéž dialektické zákony, které se objevují v historickém materialismu. Zatímco tedy Marx budoval *dialektiku společnosti*, chtěl Engels rozvinout jí odpovídající *dialektiku přírody*. Tak se také jmenuje jeho nejdůležitější, teprve roku 1930 publikovaná kniha. Název *dialektický materialismus* ovšem nepochází od samotného Engelse, nýbrž od *Plechanova*; jeho nejdůležitější obsahy je ale třeba hledat u Engelse.

Název pak převzal Lenin a poněkud ho pozměnil. Od té doby se zejména v Sovětském svazu nashromáždilo nespočet často nezajímavých knih k tomuto tématu.

Pro pochopení rozvětveného a komplikovaného učení DIAMATU jsou důležité především tři jeho směry. *Dialektický materialismus* je totiž

za prvé zevšeobecněním Marxova sociálního učení a jeho projekcí na kosmos,

za druhé je to nepodstatně pozměněný výklad toho, pro co se člověku vkrádá označení osvícenská víra.

Za třetí je DIAMAT, pokud se jedná o jeho formulace, o filosofický výklad, spojením (bylo by lépe říkat, že je „průnikem“) dvou zcela rozdílných filosofí, *hegelianismu* a *materialismu*.

Rozumět těmto třem vlastnostem je mnohem důležitější než všechno ostatní. Proto je nyní krátce vysvětlíme.

1. DIAMAT je *zevšeobecněním marxovského sociálního učení*. Téměř všechno, co se v něm říká, se zakládá na pojmání určitých zákonů, které Marx považoval za účinné ve společnosti a v dějinách, jako obecných zákonů všech věcí, tedy jako zákonů bytí. Tomu se budeme věnovat ještě podrobněji. Zde by mohl stačit jeden příklad:

DIAMAT =
zobecnění
HISTOMATU

Marx věřil, že ve všech etapách dějin existovaly třídní boje a rozpory. Odtud vzniklo učení o podobných rozporech mezi např. kladným a záporným elektrickým pólem (uvádí je Engels), a byl stanoven zákon, podle kterého *v podstatě každé věci existují rozpory*.

2. DIAMAT je v jednotlivostech originální, nepodstatně pozměněný výklad oné víry, kterou označujeme jako „osvícenství“. Všechno můžeme rozumět, všechno vzniká determinovaně a nutně, všechno se vyvíjí k lepšímu, neexistuje Bůh, člověka řídí pouze rozum apod. To všechno DIAMAT převzal a přetvořil v neměnné dogma. Dialektický materialismus je ve své podstatě *katechismem osvícenské víry*.

3. DIAMAT je, jak už napovídá jeho jméno, na jednu stranu

dialektický, tzn. hegelianský – a na druhou stranu je materialistický. To však znamená, že vznikl spojením dvou zcela rozdílných filosofí: *hegelianské* a *materialistické*. Tato okolnost je osudem DIAMATU. Jedná se totiž o dvě protikladné filosofie, které jsou v mnoha částech navzájem přímo rozporné. Spojení obou stanovisek je pak logicky neproveditelné.

To je také důvod, proč mezi *diamatčtíky*, filosofy marxismu-leninismu, vždy nacházíme dvě tendence: jedni jsou více hegelianští, druzí více materialističtí.

Domnívám se, že dnes rozhodně převládá *hegelianismus*; není ho ale možné přednášet v čisté podobě, protože uváděné spojení s materialismem patří k jádru komunistické víry a každý komunista ho tedy musí přijímat.

To je tedy to nejdůležitější: DIAMAT je zevšeobecnění HISTOMATU, formuluje osvícenskou víru a spojuje hegelianské myšlení s materialismem.

Nyní si musíme povšimnout jedné podrobnosti: Sami komunisté usilují o to, aby DIAMAT vykládali ve dvou kapitolách. První pojednává o *pojmu hmoty*, druhá o *zákonech jejího pohybu*, tedy o *dialektice*. Přidržíme se tohoto rozdělení a začneme s hmotou.

pojem hmoty Když otevřeme jakoukoli komunistickou učebnici, najdeme tam hned na začátku formulaci takzvané základní filosofické otázky. Zní:

„Základní otázkou filosofie je otázka prvotnosti ve vztahu bytí a myšlení, ducha a přírody“, a dále čteme:

„Na tuto otázku existují dvě odpovědi: materialisté považují za prvotní hmotu, domnívají se, že svět nikdo nestvořil, ale že příroda je věčná. Idealisté považují za prvotní myšlení nebo ducha“.

To je ovšem beznadějně neurčitá představa. Když ale člověk čte komentáře k těmto tezím, zjistí, že se jedná o tři různá, byť částečně související tvrzení. Marxismus-leninismus chápe jako materialismus tři různá učení.

Za prvé to, že naše poznání není tvůrčí, ale je odrazem věcí,

kteří stojí mimo nás. To ve filosofii označujeme jako teoreticko poznávací a zde *extrémní realismus*.

extrémní
realismus

DIAMAT tedy tvrdí, že např. při pohledu na nějakou krávu nespočívá moje vidění třeba v tom, že sám konstruuji a vytvářím ono milé zvíře ve svém myšlení, ale že si jím osvojuji již existující krávu a tedy se svým způsobem sám duchovně stávám krávou. A v tom má DIAMAT podle mého názoru zcela pravdu.

Za druhé, a to už je úplně něco jiného, tvrdí, že neexistuje žádný tvůrce světa, ale naopak, že hmota je věčná. Že se skutečně jedná o něco zcela jiného poznáme na tom, že člověk může docela dobře zastávat realistické pojetí poznání, a přitom předpokládat existenci Boha. Zde se tedy jedná o *ateismus*.

ateismus

Za třetí DIAMAT tvrdí, že v člověku je při srovnání tělesného a duchovního prvotní tělo. Duch má být pouze produktem, funkcí hmoty. To však nemá nic společného ani s realismem, ani s ateismem – je to pravý, byť uměřený *materialismus*.

uměřený
materialismus

Setkáváme se zde tedy s *realistickým*, *ateistickým* a *materialistickým* učením. Je pozoruhodné, že každý, kdo v čemkoli nesouhlasí s marxismem-leninismem, je ihned oceňován jako „idealista“, ačkoli v dalších otázkách může být téhož mínění. Zde se jedná o velice nešťastnou terminologii, která je ostatně typická pro Engelse.

Nechme nyní realismus a materialismus chvíli stranou – ještě se k nim později vrátíme – a věnujme se ateismu, neboli, pozitivně řečeno, *nauce o věčném světě*. Má asi tuto podobu:

Příroda – říká se jí též „hmota“ – je *věčná*: nemá začátek ani konec v čase. A za druhé je nejen neomezená, ale rovněž *nekonečná v prostoru*.

Konec konců je také, jak se praví, *nekonečná v hloubce*, *nevýčerpateľná*. To znamená, že se v jejím lůně skrývá nekonečnost forem, které se z ní postupně rozvíjejí, například forem rostlinného života, živočichů, lidské společnosti.

Toto je metafyzika, která se odborným filosofickým termínem označuje jako *monistická*, *evolucionistická* a *optimistická*.

Je *monistická*, protože podle ní v principu existuje jen jedna *podstata*, totiž příroda.

Je *evolucionistická*, protože tato příroda se rozvíjí vlastními silami.

Je *optimistická*, protože se vyvíjí ke stále dokonalejšímu.

V tomto posledním bodě nejsou všichni marxisté a leninisté zajedno. Někteří, jako profesor Rutkijevič z Moskvy, věří, že příroda se vyvíjí cyklicky, jednou k lepšímu, avšak jindy zase upadá zpátky do primitivních stádií. Dějiny světa pak je možné si představovat asi jako harmoniku. Avšak to jsou jen výjimky.

emergenční
metafyzika

Z jiného hlediska se tato metafyzika označuje jako *emergenční metafyzika*; Jejím zastánci byli například mnozí angličtí myslitelé na počátku tohoto století, mj. *Lloyd, Morgan, Alexander a Whitehead*. Není to tedy nic tak úplně nového.

Nová je oproti tomu ve srovnání s emergenční metafyzikou *dialektika*. Toto slovo má mnoho významů. Často znamená jenom umění vychytrale diskutovat a pomocí triků porazit svého soupeře v diskusi.

V marxismu-leninismu se ovšem dialektika chápe úplně jinak. Je to souhrnný pojem pro nejobecnější zákony vývoje přírody, společnosti a lidského myšlení. Výčet zákonů společenského vývoje jsme uváděli už při výkladu historického materialismu; zákony myšlení spadají do učení o člověku. Nyní se omezíme pouze na zákony vývoje přírody.

V minulosti existovaly různé názory na to, kolik těchto zákonů je. Engels uváděl tři, Lenin šestnáct, Stalin čtyři. Dnes se opět uvádějí tři engelsovské, avšak k nim se jako jakýsi druh předmluvy připojuje první dialektický zákon Stalinův. Tuto předmluvu pojmám jako samostaný zákon a proto budu hovořit o čtyřech zákonech.

Jmenují se: zákon souvislosti, zákon přeměny kvantity v kvalitu, zákon rozporu a zákon negace negace.

zákon
souvislosti

Zákon *souvislosti* jednoduše říká, že všechny věci, všechny jevy v přírodě spolu navzájem souvisejí. V takové formulaci se samozřejmě jedná o otřepanou pravdu; ostatně DIAMAT je plný

otřepaných pravd. Podíváme-li se na věc pozorněji, zjistíme, že za touto jednoduchou formulací se skrývá ještě něco dalšího.

Především souvislost, o níž se zde hovoří, je mezi jiným *kauzální souvislostí*. Tím se chce naznačit, že žádný jev neexistuje bez příčiny. Ovšem příčina se nechápe jako podmínka nebo jako časově předchozí fenomén: příčina vyrábí, produkuje následek. Proto v následku nemůže být obsaženo nic, co by již nebylo v příčině. DIAMAT se tak výslovně hlásí k *determinismu*. Učí, že všechno, co vzniká, vzniká *nutně*.

DIAMAT ovšem mluví též o *náhodě*; avšak jedná se o náhodu jen podmíněně. Například je náhoda, když nějakou rostlinu zničí krupobití, protože takové zničení nevyplývá ze zákonů života dané rostliny. Ale z hlediska vesmíru náhoda neexistuje, nýbrž všechno je přísně určeno řetězem příčin.

Jak vidno, jedná se zde o zobecnění dvou sociálních nauk historického materialismu. Ten učí, že člověk je ve společnosti spojen s ostatními lidmi a že vývoj společnosti je srovnatelný s eskalátorem, který nutně vede ke *komunismu*. Nyní se totéž tvrdí o všech věcech a *celé dějiny světa* – nejen dějiny člověka – se připodobňují takovému eskalátoru.

To je první dialektický zákon.

Druhý je zákon přeměny kvantity v kvalitu, nebo zkráceně řečeno, *dialektických skoků*. V historickém materialismu jsme viděli, že to, co rozhoduje ve vývoji společností, se odehrává v revolucích – avšak ty jsou připravovány pomalými změnami ve výrobních silách.

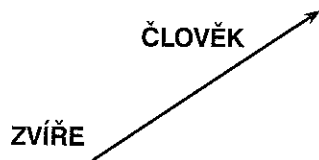
zákon
dialektických
skoků

DIAMAT toto tvrzení zobecňuje: v celém světě, ve jsoucím, se každý podstatný vývoj uskutečňuje revolucí, totiž skokem od jedné kvality k druhé – ale tyto skoky jsou připravovány malými, pomalými změnami kvantity.

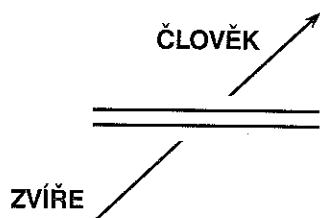
Následující Engelsův příklad nám pomůže tento podivný zákon pochopit. Vezme se hrnec vody a postaví se ven do zimy. Teplota klesá. To jsou ony kvantitativní, pomalé změny. Když teplota klesne trochu pod nulu, voda se změní v led. To je dialektický skok, vznik nové kvality. Běh vývoje světa tedy není lineární,

skokový vývoj
světa

nevypadá přibližně takto

ale spíš takto

jak jsme už viděli.

Toto učení má dalekosáhlé filosofické konsekvence. Neboť jestliže se předpokládají skokově utvářené kvality, znamená to, že svět není vystavěn z jedné jednotné látky, ale skládá se z různých vrstev, které se navzájem liší svou *podstatou*, svou přirozeností a ne pouze vyšší či menší komplexitou.

život není
mechanismus

Podle DIAMATU si tak život nemůžeme představovat jako komplikovaný mechanismus. Je něčím víc a je něčím *jiným* než mechanismem. Totéž platí, jak jsme už říkali, o člověku. Člověk není jen vyšším zvířetem; naopak se od všech zvířat *podstatně* odlišuje.

Vyšší vrstvy nejsou jednoduše převoditelné na vrstvy nižší. Kdo si tak počíná, bývá marxisty-leninisty označován jako „vulgární materialista“. Jak vidno, když se mluví o marxismu-leninismu, je radno užívat slovo „materialismus“ opatrně.

Mnohem důslednější a radikálnější materialisté jsou mezi ne-komunisty.

zákon rozporu

Třetí je zákon *rozporů* či přesněji řečeno, zákon jednoty a boje protikladů. Ve třídní společnosti máme podle Marxe vždy dvě

hlavní třídy, které jsou vzájemně spojené – prostřednictvím vykořisťování, díky němuž spolu bojují.

Tento boj je hnací silou dějin, protože vede k revolucím, jimiž samotnými se uskutečňuje podstatný pokrok v dějinách. Nyní se toto učení projektuje do *kosmických souvislostí*: v podstatě každé věci existují dvě vzájemně si odporující stránky, mezi nimiž je rozpor. Tato rozpornost je hnací silou nejen společnosti, nýbrž celého vývoje. DIAMAT tak představuje vskutku nevyzrálé učení o skutečných rozporech. Učí, že v podstatě věci se nejedná například o protiklady *dvou* rozdílných aspektů – ale že tatáž věc z téhož zorného úhlu současně něčím je i není.

To je nesmysl a je potěšitelné zjišťovat, že v Sovětském svazu jsou myslitelé, kteří toto učení nepřijímají.

Ale všichni komunisté věří, že v podstatě věci existují protiklady a že díky těmto protikladům se každá věc a celá příroda nutně vyvíjejí vpřed.

A konečně máme ještě před sebou zákon *negace negace*.

Je to zobecnění onoho obrazu vývoje společnosti, který jsme načrtli v minulé přednášce. Feudální, striktně sociální společnost je negována individualistickou buržoazní společností; ta je opět negována socialismem, který, jak napovídá už jméno, je zase sociální; tím je socialismus negací negace feudalismu – a sám se k němu vrací, ale na *vyšší úrovni*. Totéž má nyní platit také o dalších věcech.

zákon negace
negace

Tak je negováno semeno, zhyne-li v půdě; jeho zánik je však opět negován vznikem rostliny; rostlina je tedy negací negace semene.

Nejcitlivější je při tom všem pojem *negace*. Jestliže semeno jednoduše rozmačkám, místo co bych je zasadil do úrodné půdy, pak nevznikne žádná rostlina a žádná negace negace. Negace tedy musí být něco velice zvláštního. Někjaké obecné pravidlo pro ni nelze odvodit.

To je tedy *dialektika*. Obsahuje mnoho správného. Například věci spolu jistě mnoha různými způsoby souvisejí; zdá se být rovněž jasné, že v přírodě občas dochází ke skokům – stačí

vzpomenout na kvanta a na mutace. Dále nelze popírat, že věci často obsahují protiklady. Snad se také tu a tam objevuje cyklický vývoj podle schématu téze, antitéze a syntézy.

Právě tak jisté jsou ale dvě věci: jednak to, že všechno prostě není tak obecné a jednoduché, jak to chce mít DIAMAT. Tak třeba zmíněný cyklický vývoj je spíš výjimkou. A také protiklady ve věcech vůbec nejsou, jak se zdá, jedinou hnací silou vývoje. Prostě: DIAMAT přímo neúnosně zjednodušuje a zobecňuje.

Shrnutí IX. kapitoly

DIALEKTIKA

1. Dialektický materialismus (DIAMAT)

Metafyzika, jádro víry, je podle Lenina „duší“ marxismu-leninismu a základnou jeho učení. Je Engelsovým dílem. Lenin DIAMAT převzal a mírně upravil.

- a) DIAMAT je **nepodstatně pozměněný výklad Marxova sociálního učení (HISTOMATU)**. Ten je proměňován v zákony bytí.
- b) DIAMAT je **nepodstatně pozměněný výklad osvícenské víry**. Všechno vzniká determinovaně a nutně a vyvíjí se k lepšímu. Bůh neexistuje, člověk má vést pouze jeho rozum.
- c) DIAMAT je **spojení dvou rozporných filosofí, hegelianismu a materialismu**, které je logicky neproveditelné.

2. Pojem hmoty

- a) Lidské poznání není tvůrčí, ale pouze odráží věci, které existují mimo ně: **extrémní realismus**.
- b) Neexistuje tvůrce světa, hmota je věčná, nekonečná co do forem i v prostoru: **ateismus**.
- c) Duch je jen produkt a současně funkce hmoty: **uměřený materialismus**.

Tato dialektická metafyzika je **monistická** (příroda jedinou podstatou), **evolucionistická** (vývoj vlastními silami) a **optimistická** (vývoj k lepšímu).

Někteří marxisté-leninisté (Rutkijevič) se domnívají, že pří-

roda se vyvíjí cyklicky k lepšímu, avšak stále znovu upadá zpět do primitivních stádií (obraz vývoje jako harmoniky): **emergenční metafyzika** (zastávaná též Lloydem, Morga-nem, Alexandrem a Whiteheadem).

3. Zákony pohybu hmoty: dialektika

Nejde o umění diskuse, ale o souhrnný pojem pro označení obecných zákonů vývoje přírody, společnosti a lidského myšlení.

- a) **Zákon souvislosti**: všechny věci, všechny jevy v přírodě jsou v kauzální souvislosti. Příčina **produkuje** následek. Všechno vzniká **nutně** (determinismus). **Náhoda** se připouští jen omezeně mimo zákonitý vývoj. Zde se uplatňuje pojem **eskalátoru** (HISTOMAT) na celé světové dějiny.
- b) **Zákon přeměny kvantity v kvalitu (zákon skoku)**: žádný podstatný vývoj ve světě není lineární. Odehrává se skoky (revolucemi) od jedné kvality k druhé, které jsou připravovány pomalými změnami kvantity. Život je něco jiného než mechanismus (nejde o vulgární materialismus). Vyšší vrstvy nelze jednoduše převádět na nižší (uměřený materialismus). Zde se uplatňuje **teorie revoluce** z HISTOMATU na celek světového dění.
- c) **Zákon rozporu (zákon jednoty a boje protikladů)**: v podstatě všech věcí existují protiklady. Rozpor je hnací silou vývoje každé věci a vede celou přírodu nutně vpřed. Zde se **teorie třídního boje** z HISTOMATU povyšuje na obecně platný zákon bytí.
- d) **Zákon negace negace**: Tak, jak se socialismus vrací jako negace na vyšším stupni k feudalismu (HISTOMAT), mají též vývojové zastávky všech dalších věcí odkazovat na kvalitativně vyšší protějšky (skutečný vývoj věcí ovšem takové odvozování nepřipouští).

Závěrečné stanovisko: Dialektika marxismu-leninismu jistě obsahuje mnoho správného. Ve skutečnosti ale není nic tak nekomplikované, jak by to chtěl mít DIAMAT. Například protiklady ve věcech vůbec nejsou jedinou hnací silou vývoje. DIAMAT neúnosným způsobem zjednodušuje a zobecňuje.

X. ČLOVĚK

Tato přednáška se věnuje marxisticko-leninskému učení o člověku – tedy marxisticko-leninské antropologii.

Tato část DIAMATU bývá nadepisována „Hmota a vědomí“. Některé výpovědi o člověku budeme čerpat z takzvané *subjektivní dialektiky* a z HISTOMATU.

Antropologie DIAMATU je jistě tou částí marxismu-leninismu, o níž jsou nekomunisté nejméně informováni. Současně je toto učení od roku 1950 silně zmatené a značně nesrozumitelné. Je však jedním z ústředních učení komunismu a jeho pochopení je důležité pro každého, kdo se zajímá o komunismus.

Základní nedorozumění se v této oblasti zakládá na přesvědčení, že marxismus-leninismus je jednoduše materialismus. Podle toho by měl člověka pojímat jako zvíře a popírat ducha. Obojí je však chybné.

Už jsme viděli, že marxismus-leninismus vidí skok mezi člověkem a zvířetem, a že člověka tedy nechápe jako zvíře, dokonce ne ani jako vyšší zvíře.

Uznání
nehmotného
ducha

Rovněž je naprosto chybné, říká-li se, že popírá ducha. To marxismus-leninismus nikdy nedělal. Naopak, *energicky potvrzuje* ducha v člověku proti takzvaným vulgárním materialistům. Podle něj v člověku existuje duch. Tento duch je nehmotný: nemá ani jedinou vlastnost těla. Je to duch a nic jiného. To si můžeme přečíst v každé komunistické učebnici a je s podivem, že si toho nevšimlo mnoho lidí, kteří o marxismu-leninismu mluví či dokonce píšou.

Co však zakládá materialismus v komunismu, jestliže tak kategoricky uznává ducha?

Odpověď zní, že marxisté-leninisté chápou jako materialismus jednak určitá tvrzení, která nemají vůbec nic co do činění s materialismem v našem pojetí. Například je to *realismus* a *ateismus*.

Nadto jsou samozřejmě materialisty v *pravém*, byť v mnohém ohledu oslabeném smyslu.

Marxisticko-leninský materialismus sestává z následujících tvrzení:

Za prvé, že neexistuje duše; za druhé, že vědomí je produkt hmoty; za třetí, že jeho obsah je odrazem hmoty. Z toho a pouze z toho sestává materialismus těchto materialistů.

Podívejme se detailněji, co se tím myslí. Nejprve se tedy praví, že duše *neexistuje*. To je formulováno takto: Vědomí není vlastností hmoty, nýbrž lidského těla. Vědomí pak existuje, ale toto vědomí nespočívá v duchovnosti, v duši, nýbrž v těle, které je jediným nositelem ducha. Co to znamená?

Je to postoj protikladný dodnes k rozšířenému platónsko-karteziánskému vidění člověka a souhlasný s pojetím aristotelsko-hegelovským.

Podle *Platóna* a *Descarta* se člověk skládá ze dvou částí:

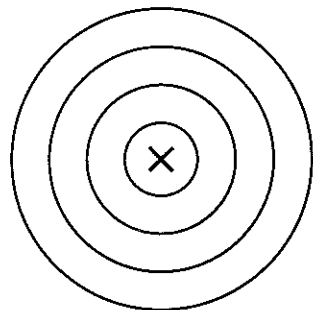
z těla a z duše. Všechno, co je duchovní, například vědomí, myšlení, je procesem v duši, která je oddělená od těla, ačkoli v něm přebývá. *Descartes* dokonce věřil, že se mu podařilo najít sídlo duše v lidském mozku. Toto vidění člověka dialektický materialismus rozhodně odmítá.

Zastává naopak *aristotelsko-hegeliánský* pohled. Oba tito myslitelé nahlíželi na člověka jako na jednotu, jako na *věc*. Velký aristotelik *Tomáš Akvinský* jednou řekl:

„Není to tělo, které tráví, není to duše, která myslí – nýbrž obojí činí člověk“.

Člověk není slouženinou dvou různých věcí, dvou substancí, ale je jedinou věcí, jedinou substancí. člověk: jediná substance

Aritoteles si člověka představoval asi takto:

V centru se nachází neurčitý nositel, jakási „první látka“, jak ji nazýval. Kolem tohoto nositele se vytvářejí různé obsahy, „morfaí“. Tyto obsahy jsou zpočátku čistě látkové, poté rostlinné, dále tvoří vědomí živočichů a posléze duchovní vědomí. Avšak všechny tyto obsahy jsou vlastnosti téhož celku.

DIAMAT nyní toto učení přejímá, ale s jedním rozdílem: Na místo neurčitého nositele v centru klade jako střed hmotu, například tělesnost. To není příliš logické, protože sama hmota se už vyznačuje určitým obsahem. Aristoteles toto učení vysvětloval lépe. To je ovšem vedlejší.

DIAMAT: člověk, jednota Důležité je pochopit hlavní tezi: DIAMAT potvrzuje proti platonikům a proti kartezianismu jednotu člověka. To je první smysl, v němž můžeme DIAMAT chápat jako materialismus. Je ovšem třeba říci, že se jedná o značně oslabený materialismus, který bychom našli např. víc ve scholastické filosofii, tedy u křesťanů.

vědomí: produkt a funkce hmoty Druhý smysl, v němž je toto učení materialistické, spočívá v jeho tvrzení, že vědomí – tedy duch – je *produkt* hmoty. Učení, které o tom pojednává, je jako obvykle velice nejasné: Říká se, že vědomí je nejen *produkt* hmoty, ale také, že je *funkcí* hmoty, tedy něčím zcela jiným. Funkce kol u lokomotivy spočívá v tom, že se otáčejí, ale nikdo nebude toto otáčení nazývat „produktem kol“.

Zde však, stejně jako s ohledem na celý vesmír, tvrdí DIAMAT, že hmota je základní, fundamentální, avšak duch je sekundární, odvozený. Není zcela jasné, co máme rozumět pod pojmem

„hmota“. Jedná se o tělo jednotlivého člověka nebo spíš o přírodu jako celek?

O třetím smyslu *materialismu* spočívajícím v chápání vědomí jako odrazu hmoty, pojednáme později. Zde bych chtěl pouze podotknout, že roku 1950 se v sovětské psychologii událo cosi velmi nepříjemného pro dialektický materialismus. Tehdy se totiž prosadil proti dialektické psychologii, kterou jsme právě popsali, starý předrevoluční ruský vulgární materialismus – a to v podobě učení slavného fyziologa *Pavlova*.

vědomí: odraz hmoty

Podle Pavlova vědomí splývá s fyziologickými procesy; nejedná se o dva procesy, nýbrž o jeden. Kromě toho Pavlov učil, že člověk je pouhý stroj. To je samozřejmě neslučitelné s dialektikou, protože tím se popírá podstatný skok. Přesto tehdy bylo toto učení vnuceno všem sovětským psychologům. Od té doby trpí marxisticko-leninské pojetí člověka rozdvojením: na jednu stranu se tvrdí, že duch existuje a že psychologie je zvláštní věda – a na druhou stranu se neguje každý rozdíl mezi duchem a nervovými pochody.

Pavlovův vulgární materialismus

Při tom se dospělo ke vskutku trapnému důsledku: Přední sovětský psycholog *L.S. Rubinštejn* se musel na rozkaz obrátit k Pavlovovu učení, což učinil tak inteligentně, že podle toho posuzují celé jeho životní dílo – pokud ovšem nepředpokládám, že se obrátil také vnitřně. Podobné věci se stávají a v totalitních zemích se musí stávat stále znovu.

Rubinštejn

Takové je tedy pojetí člověka podle marxismu-leninismu: duch existuje, ale je jen vlastností a produktem hmoty. Hmota ho nese a je jeho příčinou.

S tím se pojí sociální dimenze podstaty člověka. Podle marxismu-leninismu vznikl člověk následovně:

Začal si vyrábět materiální statky, což je charakteristický rys, kterým se odlišuje od zvířete. Výroba je však vždy společenská; izolovaný člověk nemůže podle HISTOMATU nic vyrábět. A aby mohli pracovat společně, museli se lidé navzájem dorozumívat; tak vznikla řeč. Tvorba řeči vedla k vývoji duchovního vědomí.

Oblast sociálního v člověku je tedy marxismem-leninismem pojmána tak základně, že se často místo „duchovní“ říká jednoduše

„sociální“. Po biologickém stupni má ve vesmíru existovat ještě jeden další, vyšší, a ten není psychologický, nýbrž sociální. Sociální má pro člověka konstituující význam.

Nyní se budeme podrobněji věnovat duchovnímu životu člověka: za prvé jeho *poznání*, za druhé jeho *hodnotám*, za třetí jeho *postoji* vůči takzvaným existenciálním problémům, vůči mezním problémům.

poznání=kopie
vnějšího světa

Pokud jde o poznání, mluvili jsme již o *jednom* učení marxismu-leninismu, o jeho realismu: lidské poznání má být čistý odraz – kopie, fotografie, říkal Lenin – vnějšího světa. To je, jak jsme už uváděli, teze *extrémního* realismu. Komunisté v tom jdou tak daleko, že podle nich oko věrně odráží vzájemné vztahy předmětů v prostoru – což zcela jasně není pravda.

S touto naukou o poznání souvisí i učení DIAMATU o *pravdě*. Je naprosto nedialektické, materialistické, což má znamenat, že je aristotelské.

absolutní
pravdy

Tvrdí se totiž, že existují *absolutní* pravdy (absolutně pravdivé poznatky) a to dokonce v každém vědním oboru. To pak zpětně znamená, že v každé vědní oblasti známe věty, které další vývoj poznání nemůže překonat, protože jsou definitivními a jednou provždy platnými poznatky. Sám DIAMAT má vlastně být takovým pojmem pro absolutní pravdu.

relativní pravdy

Současně se však tvrdí, že též existují *relativní* pravdy. Tím se však nerozumějí nejisté pravdy, nýbrž *částečné* poznatky, věty, které skutečnost odrážejí pouze parciálně, byť správně.

Člověk si přitom vzpomene na indickou pohádku o pěti slepých, kteří ohmatali slona. Jeden řekl, že je jako strom, neboť se dotýkal nohou, druhý, že je jako had, neboť se dotkl chobotu, atd. Všechno je to pravdivé a sice definitivně, absolutně pravdivé – ovšem jen částečně, neúplně.

Proto také lze říci, že absolutní pravdy sestávají z relativních pravd, či ještě lépe, že se úplné poznání skládá z dílčích poznatků.

Tento podstatný rys DIAMATU nekomunisté často špatně vykládají. Protože se v DIAMATU tolik mluví o dialektice, domnívají

se, že toto učení by nemohlo uznat žádnou absolutní pravdu. Právě naopak. Je jen málo filosofů, kteří by s takovou určitostí potvrdzovali absolutnost pravdy, jako to dělá právě DIAMAT.

Myšlenka absolutnosti pravdy se ovšem v marxismu-leninismu pojí s *učením o stranickosti*. Dokud existují třídy, je, jak už víme, celá duchovní a sociální oblast podmíněna třídně. Každá třída má svou vlastní formu společenského vědomí. K tomu patří např. sociální vědy, celá filosofie apod. Ve všech těchto oblastech je podle marxismu-leninismu zcela vyloučeno, aby příslušníci jedné antagonistické třídy měli stejné názory jako příslušníci druhé. Například národní ekonomie proletářů se musí plně odlišovat od buržoazní ekonomie. Totéž platí o filosofii.

učení
o stranickosti

Dále sem patří, že příslušník třídy nemůže zůstat neutrální mezi těmito protikladnými názory. Musí být stranický a také stranický je. „Nestranickost ve filosofii je právě takový nesmysl jako v politice“, řekl jednou Lenin. Neboť formy společenského vědomí jsou zbraně třídního boje.

Z toho by mělo samozřejmě vyplynout, že v třídní společnosti vlastně nikdo nemá přístup ke skutečnému poznání. Žádná třída tak nemůže mít za pravdivé to, co odpovídá skutečnosti, nýbrž to, co je jí prospěšné v třídním boji. Proletář se například nebude řídit myšlenkou dialektických skoků proto, že je pravdivá, ale proto, že je užitečná myšlenka revoluce.

Marxisté-leninisté se tento hrubý rozpor pokoušejí zmírnit dvěma způsoby.

Za prvé říkají (a to od Stalinova zásahu v roce 1950), že stranickost se netýká přísně vědeckých částí přírodovědy. Dnes už není zapotřebí stranickosti v matematice, v mineralogii nebo dokonce v botanice. V sociálně duchovní oblasti se tedy rozlišuje mezi *elementem stranickým* – nazývá se „ideologie“ – a *nestranickým, obecně lidským*.

Za tento velký pokrok vděčíme komunistovi Stalinovi, neboť dříve existovala dokonce proletářská matematika a především proletářská biologie; o tom se můžeme poučit z *Lysenkova případu*.

Lysenko

Za druhé se ale praví, že existují dva druhy stranickosti: *dobrá* a *špatná*.

dobrá stranickost

Dobrá stranickost je vlastní pokrokové třídě; např. je jí stranickost buržoazie v době renesance, protože tehdy to, co prospívalo buržoazii, bylo též v souladu se skutečností. Ale dnes, kdy je buržoazie reakční, odumírající třídou, musí být její stranickost špatná.

Stranickost proletariátu je dnes dobrá – a proto je též marxismus-leninismus, filosofie tohoto proletariátu, nejen proletariátu prospěšný, nýbrž i absolutně pravdivý.

To se zakládá na následujícím myšlenkovém pochodu: Jestliže je marxismus-leninismus pravdivý, pak je *proletariát* pokroková třída; jestliže je však pokroková třída, pak je *marxismus-leninismus* pravdivý. Setkáváme se zde s uzavřeným kruhem. Toto učení lze asi označit za největší skandál marxismu-leninismu.

Táž stranickost platí i v oblasti *hodnot*, tedy v oblasti *morálky, umění a náboženství*. Dokud existují třídy, nemůže být žádná obecně lidská morálka nebo umění, naopak má každá antagonistická třída svou vlastní.

Všechny tyto duchovní statky se pojímají jako zbraně. Smysl umění je pak v tom, aby povzbuzovalo proletáře k boji proti buržoazii a posléze k boji za industrializaci.

Z toho plyne, přinejmenším v oblasti morálky, trvalý relativismus. Již jsme o něm jednou mluvili a podotkli, že v komunistické morálce existuje jedna nepodmíněná hodnota, hodnota pokroku ke komunismu; všechno ostatní se relativizuje se zřetelem k této hodnotě.

Spartakus

Zde se osudově projevuje spojování hegelianismu s aristotelismem. Neboť ačkoli jsou marxisté-leninisté v uvedeném smyslu relativisty, potvrzují existenci absolutních, věčných hodnot. Tak glorifikují *Spartakovo povstání*, ačkoli to bylo pokroku lidstva spíš ke škodě – pokrokovou třídou tehdy byli otrokáři. Zřejmě tak činí proto, že boj proti vykořisťování mají za dobro v kterékoli době, tedy mají ho za absolutní hodnotu, k čemuž ovšem nemají sebemenší důvod. Dnes se platnost některých absolutních mrav-

ních hodnot potvrzuje i teoreticky – a to nanejvýš nelogickým způsobem.

Náboženství zaujímá v tomto učení zvláštní místo. Vždycky bylo pojímáno jako jakýsi druh falešné vědy a již jenom z tohoto důvodu musí s pokrokem lidstva zmizet. Současně ale náboženství náleží k nadstavbě vykořisťovatelské společnosti. Jak se jednou pregnantně vyjádřil Lenin, potřebuje každá třída vykořisťovatelů dva úředníky: kata, který trestá revolucionáře, a popa, který vykořisťované odrazuje od revoluce; život je přece pomíjivý, člověk by měl myslet na onen svět. Při takovém pohledu je *každé* náboženství „duchovní kořalka“, určená k omámení vykořisťovaných. S nastupujícím socialismem musí zcela vymizet.

**náboženství:
duchovní
kořalka**

Budiž ještě připomenuto, že odsouzení náboženství je jedním z nehlubších rysů marxismu-leninismu. Působí zde několik důvodů: ateistický humanismus, osvícenství i uváděné učení o „kořalce“, či, jak říkal Marx, o opiu lidu. I historická fakta jsou příčinou toho, že negace náboženství je zřejmě to poslední, čeho by se komunista vzdal, i když by se odvrátil od marxismu-leninismu. Tato negace je základní pilíř celého učení.

**negace
náboženství**

Zde je souvislost s tím, že každé *pravé* náboženství je ve své podstatě odpovědí na takzvané existenciální otázky člověka – třeba na otázku smyslu života, smrti a utrpení. Komunista ale – a to je opět jeden z jeho základních rysů – má k takovým otázkám odpor: nemá pro ně vůbec porozumění, považuje je za „prázdné“. Ptá-li se člověk na smysl osobního utrpení a smrti, odpovídají marxisté-leninisté, že všechno se vyřeší s nastolením komunismu. To však není odpověď, protože individuum mezi tím zemře.

Tím jsme dostali třetí podstatný princip marxisticko-leninského učení o člověku. Komunismus je materialistický, sociální a antiexistenciální. O jednotlivce a jeho palčivé otázky nemá marxismus-leninismus zájem.

**komunismus:
antiexistenciální**

Dnes se ovšem zvláště v evropských komunistických zemích a u západních komunistů hodně píše o existencialismu. To jsou však úchylinky, revizionismus, jak se říká. Pravý, *ortodoxní* marxismus-leninismus s tím nemá vůbec nic společného.

Ten je učení, v jehož centru nestojí jednotlivec, nýbrž ab-

solutní, věčná, nekonečná příroda – svého druhu Bůh, který v lidstvu dostává vědomí. Bylo jednou naprosto správně řečeno, že komunisté se nám mohou vždycky vysmát, jestliže jim něco říkáme o lidských právech – protože oni se zasazují o práva Nekonečného, vzhledem k nimž ztrácí jednotlivý člověk jakýkoli význam.

Shrnutí X. kapitoly

ČLOVĚK

Dialektika

1. Dialektické zákony přírody (viz předchozí kapitola)
2. **Nauka o člověku („hmota a vědomí“), antropologie**

Centrální nauka, od roku 1950 velmi zmatená.

- a) **neexistuje duše, přesto uznání nehmotného ducha** (nejde o vulgární materialismus). Velký skok mezi zvířetem a člověkem. Proti dvojitosti duše a těla (Platón, Descartes) zavádí jednotu **těla a ducha = jedna věc** (Aristoteles, Tomáš Akvinský, Hegel). Jediným nositelem ducha, vědomí, je tělo (uměřený materialismus).
- b) **vědomí je produkt hmoty** a současně je i něčím zcela jiným: funkcí hmoty. Přitom není jasné, jestli hmota znamená lidské tělo nebo přírodu jako celek.
(1950 úpadek do Pavlovova předrevolučního vulgárního materialismu, od té doby rozdvojení).
- c) **vědomí je odraz hmoty**: lidské poznání je kopie, fotografie vnějšího světa (Lenin).

Absolutní pravdy nemůže další pokrok nikdy překonat, např. DIAMAT.

Relativní pravdy jsou parciální poznatky. Vposledku sestává úplné poznání, absolutní pravda, z dílčích poznatků. Absolutní pravda je ovšem vázána na

3. Učení o stranickosti

Každá třída má svou vlastní formu společenského vědomí. Proto je duchovní, sociální, třídně podmíněné. Příslušník třídy nemůže nikdy zůstat neutrální, protože formy třídního vědomí jsou zbraněmi třídního boje. Vposledku tedy **není možná žádná absolutní pravda**, protože všechno se musí řídit podle efektu užitečnosti pro třídní boj. Teprve sám Stalin připustil rozdíl mezi stranickou ideologií (sociálně-duchovní oblast) a nestraničným, obecně lidským poznáním (čistá přírodověda).

- a) **špatná stranickost** je vlastní odumírajícím třídám (dnes špatná stranickost kdysi revoluční buržoazie).
- b) **dobrá stranickost** je vlastní pokrokovým třídám, např. proletariátu. Proto je marxismus-leninismus nejen užitečný proletariátu, nýbrž je rovněž absolutně pravdivý.

4. Negace náboženství

Dokud existují antagonistické třídy, nemůže existovat obecně lidská morálka, protože každá antagonistická řídá vlastní absolutní pravdu (trvalý relativismus). Proto je náboženství, orientované na mimosvětskou a náležející k nadstavbě vykořisťovatelské společnosti, „opium lidu“ (Marx), je „duchovní kořalkou“ k omámení vykořisťovaných.

Negace náboženství je opěrný pilíř celého učení. Komunisté mají otázky smyslu života, osobního utrpení a smrti za „prázdné“ pojmy. Pro ně se všechno vyřeší nastolením komunismu (ačkoli sami předtím zemřou).

Závěrečné stanovisko: Marxismus-leninismus nemá zájem o jednotlivce a jeho palčivé otázky. Jedinou morální hodnotou je pokrok ke komunismu, vše ostatní se orientuje podle této hodnoty. Jedinou absolutní pravdou je marxismus-leninismus a jeho nedůvěryhodná zdůvodnění: Jestliže je marxismus-leninismus pravdivý, pak je proletariát pokroková třída; je-li proletariát pokroková třída, je marxismus-leninismus pravdivý.

XI. STRANA

Po dlouhém putování abstraktními oblastmi historického a dialektického materialismu se v této přednášce vracíme ke třetí části marxismu-leninismu, k „vědeckému socialismu“. Budu dále pojednávat o *učení o straně* a o jeho působení.

V této souvislosti budiž ještě jednou připomenuto, že komunismus sestává ze dvou vzájemně úzce spojených elementů: z *ideologie* a *strany*. Být komunistou znamená nejen uznávat ideologii jako pravdivou a nejen členství v komunistické organizaci, nýbrž *obojí*. *Ideologie* a *organizace* se navzájem tak úzce podmiňují, že jedna bez druhé vůbec není myslitelná.

Podrobněji to vypadá takto: ideologie nejprve předepisuje organizaci, to znamená straně, její *cíle*. Komunistická strana je totiž, jak jsme si už jednou při jiné příležitosti řekli, ideologií v akci. Byla založena, existuje a jedná výslovně se záměrem vnutit tuto ideologii včetně jejích důsledků celému lidstvu.

strana:
ideologie
v akci

Ideologie je to, *proč* strana existuje.

Avšak ideologie nemá pro stranu jen tento význam. Vedle cílů jí předepisuje rovněž *metody* jednání, tedy obecná pravidla revoluční politiky. Určuje – samozřejmě jen obecně – nejen to, oč má strana usilovat, ale též *jak*.

Předepisuje straně také její vlastní strukturu. Ideologie totiž jako svou velmi významnou kapitolu obsahuje *učení o marxisticko-leninské straně*, o její výstavbě a její vnitřní organizaci. Určuje straně nejen její cíle a metody jednání, ale i její *vlastní povahu*. Žádný div, že dvacátý sjezd strany požadoval od ústředního výboru sovětské strany, aby chránil čistotu marxismu-leninismu jako oko v hlavě.

Ideologie má totiž pro stranu velký, rozhodující význam. Bez ideologie nemůže být žádná komunistická strana.

Tato věta ale zůstane pravdivá, i když ji obrátíme: žádná komu-

nistická ideologie, žádný čistý marxismus-leninismus nemůže existovat bez komunistické strany.

Strana je totiž jediným ochráncem a nositelem ideologie. Je nejprve jejím nositelem, protože si za svůj úkol určuje jednak přimět všechny obyvatele této planety k životu podle příkázání marxismu-leninismu, jednak, což je důležitější, obrátit všechny lidi na marxismus-leninismus, učinit z nich věřící marxisty-leninisty. Už na začátku našich přednášek jsme viděli, jak obrovské úsilí vyvíjí strana ve všech oblastech, aby tohoto cíle dosáhla.

Vedle této funkce, tj. bytí nositelem a apoštolem marxismu-leninismu, hraje strana v této souvislosti ještě další roli: je totiž poslední a jak se zdá *neomylnou autoritou*, jedná-li se o pravý výklad ideologie.

strana:
poslední
neomylná
instance

Zde existuje úzká analogie mezi komunismem a velkými církvemi, především katolickou: strana totiž hraje podobnou roli jako církev, pokud se jedná o péči o víru, o její šíření a autentický výklad.

To tedy učí marxismus-leninismus o vztazích mezi sebou a *marxisticko-leninskou stranou*. Nyní se budeme věnovat tomu, jak marxismus-leninismus stranu pojímá a následně otázce, jakou jí připisuje metodu ovládnutí světa a jeho reformace.

Marxisticko-leninské pojetí strany lze vyjádřit ve čtyřech hlavních bodech: strana je *malá elita*, *vedoucí elita*, skládá se z *profesních revolucionářů* a je *vojensky organizovaná*.

strana: malá
elita

Podle marxismu-leninismu je tedy strana *malá elita* proletariátu. Teoreticky se skládá z nejlepších, z nejvíc třídně uvědomělých příslušníků proletariátu. To, že se skoro každá komunistická strana ve skutečnosti skládá především z inteligence, nečiní marxismu-leninismu žádné potíže. Intelektuálové se totiž neuznávají jako samostatná třída. Je to spíš „nezakotvená vrstva“, jejíž příslušníci patří buď k proletariátu nebo k buržoazii, vždy podle svého přesvědčení a jednání. To je samozřejmě ze sociologického hlediska naprosto neudržitelné pojetí, protože inteligence a zejména státní a straníční činitelé očividně tvoří třídu, která se ostře odlišuje od ostatních skupin obyvatelstva – tvoří „novou třídu“, jak ji pojmenoval *Džilas*. Avšak marxismus-leninismus učí: strana se skládá z nejlepších proletářů, je elitou proletariátu.

Podle Lenina navíc měla být velmi *malou elitou*. V mnoha zemích však, především tam, kde byla země stranicky dobytá, ale i jinde, jako například v Itálii nebo v Indonézii, se ze stran staly relativně velké organizace. Někdy mají i několik milionů členů. Přesto zůstává strana vždy menšinová, a to nejen vzhledem k celkovému počtu obyvatelstva, ale i vzhledem k proletariátu.

To je první znak strany. Druhý spočívá v tom, že strana má *vedoucí roli*. Je to předvoj, avantgarda, generální štáb, ale též vědomí a svědomí proletariátu. Ztělesňuje vědění a vůli proletariátu, a to do té míry, že se s ním identifikuje: všechno, co se děje ve prospěch strany, děje se rovněž ve prospěch proletariátu a každý, kdo je proti straně, je nepřitelem proletariátu.

strana: vedoucí
elita

Tyto věci se říkají výslovně a přímo. Zastřeněji, avšak přece jednoznačně, se v Leninových spisech i u jeho následovníků říká ještě něco dalšího: proletariát bez strany není schopen rozumět svým vlastním zájmům, své vůli. *Proletariát je na to příliš hloupý*. Sice se doufá, že ho někdy bude možné vychovat k plnému vědomí, ale do té doby myslí za proletariát strana.

Smysl tohoto učení snad víc objasní následující příklad. Jak známo, v obsazených zemích strana nepřipouští *žádné volby*, a to ani mezi proletáři. Existuje pouze jednotná kandidátka a všichni pro ni hlasují – zpravidla obdrží víc než devadesát devět procent hlasů. V těchto zemích tedy strana vládne bez jakékoli demokratické kontroly. A přesto strana označuje právě tento řád jako „demokratický“.

Tak označuje zónu sovětského vlivu v Německu jako „Německou demokratickou republiku“ – oproti tomu Spolková republika údajně nemá demokratickou ústavu, ačkoli se v ní uskutečňují opravdové volby. Jak je to možné? Požádáme-li o vysvětlení nějakého komunistu, bude prakticky vždy – pokud se vyzná v marxismu-leninismu – odpovídat takto:

Co je demokracie? Je to řád, v němž se uskutečňuje vůle lidu. Kdo zná vůli lidu? Lid, proletariát? Ne, ten svou vlastní vůli vůbec nezná. *Pouze strana sama zná tuto vůli*. Jako demokratický se tedy může označovat jen ten stát, v němž vládne strana. *Sovětská zóna vlivu v Německu je tedy demokratický stát*, neboť tam skutečně vládne pouze strana, avšak Spolková republika není

demokratická, protože v ní nemá komunistická strana do čeho mluvit.

formální
demokracie

K tomu se pojí učení o takzvané *formální demokracii*. V buržoazních zemích je demokracie jenom formální, protože ve skutečnosti patří všechna moc výlučně kapitalistům.

Odtud plyne, že strana je *aristokratický útvar* – je to organizace těch nejlepších z národa. Kdo je jmenuje, kdo určuje, že právě oni jsou těmi nejlepšími, kteří nejlépe rozumějí vůli lidu?

Odpověď: strana sama. Skupina lidí se konstituuje jako strana a vyhlásí, že zastupuje lid, aniž by se ho dotázala. Pak se tato skupina vyvíjí a *obnovuje pouhou kooptací nových členů*.

Zde je asi největší teoretická slabina marxismu-leninismu: obrovský nárok na lepší vědění a na právo rozhodovat nedokáže totiž nijak zdůvodnit.

strana:
organizace
profesionálních
revolucionářů

Dosud jsme rozebrali dva znaky strany: je to malá a vedoucí elita. Třetí znak spočívá v tom, že ona elita má sestávat výlučně z profesionálních revolucionářů. Jak jednou řekl Lenin, komunisty by měli být lidé, kteří revoluci věnují nikoli jen volné večery, ale celý svůj život. *Komunistická strana je organizace revolucionářů z povolání*.

Ne vždy ovšem praxe odpovídá teorii. Členové strany v komunistických zemích musejí ve svém hlavním zaměstnání často plnit *zcela jiné* úkoly než politické. Většinou obsazují klíčová místa v průmyslu, ve státní správě, armádě atd. Avšak marxismus-leninismus stále učí, že strana se musí skládat z revolucionářů z povolání.

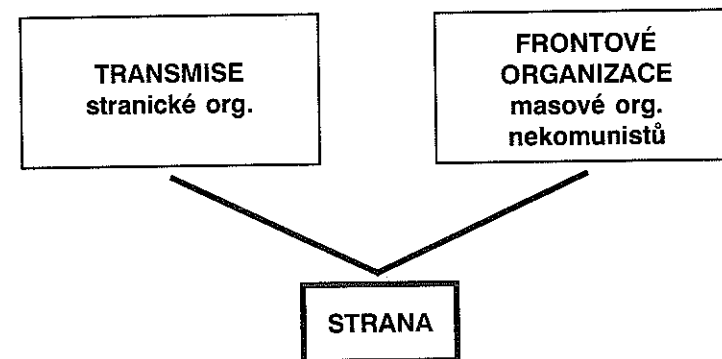
transmise

Je rovněž třeba připomenout, že komunistická organizace ve vlastním slova smyslu má ještě nejméně dva další druhy takzvaných „transmisí“ či „frontových organizací“. První druh jsou organizace, které jsou oficiálně napojeny na stranu a jsou jí otevřeně vedeny. Patří mezi ně např. komunistické odbory, svazy komunistické mládeže apod.

Druhý typ jsou masové organizace ne-komunistů, které strana zřizuje a řídí se záměrem dosáhnout takzvaných taktických cílů strany. Jednou takovou organizací jsou známé *mírové kongresy*.

Existují tucty takových frontových organizací, což odpovídá tomu, jak velkou masu ne-komunistů řídí několik členů strany.

Celková struktura komunistických organizací vypadá asi takto:

Všechny organizace mimo samu stranu mají udržovat kontakt s masami. A sice takto: Jedná se přitom *nikoli* o vůli mas, o to, aby byla *pochopena* a uskutečňovala se, ale naopak, jde o to sdělit masám vůli strany a řídit je. To první je zcela neleninské.

A konečně čtvrtý znak strany je její *vojenská organizace*. Odborným termínem se tato organizace označuje jako *demokratický centralismus*: všechny stranické orgány, všichni jejich úředníci jsou voleni členskou základnou, avšak, jsou-li jednou zvoleni, mají jich být všichni poslušni, a sice na základě vnitrostranické železné disciplíny. Lenin jednou řekl, že komunistická strana je strana *nového* typu. A skutečně, kvůli uvedené přísné disciplíně a duchu, který v ní vládne, ji *nelze srovnávat s žádnou demokratickou stranou*.

strana:
vojenská
organizace

Nejbližší analogii má komunistická strana nepochybně ve středověkých vojenských řádech: byly to vojenské řády ve službě víry.

Tím jsme se dostali k našemu poslednímu předmětu, totiž ke způsobu jednání, který je straně předepsán marxismem-leninismem.

V tomto ohledu obsahuje marxismus-leninismus dvě učení: učení o *strategii a taktice světové revoluce* a učení o *výstavbě socialismu a komunismu*. Druhému budeme věnovat příští přednášku; nyní se omezíme na krátkou charakterizaci marxisticko-leninské strategie a taktiky.

strategie
a taktika

V dotyčném učení můžeme zjistit přítomnost dvou prvků. Na jednu stranu totiž obsahuje řadu obecných pravidel, které platí při vedení každé války; na stranu druhou předpisuje zvláštní pravidla, která v normálních učebnicích válečného umění nenalezneme a která se zdají být originálním příspěvkem Lenina.

Co se týče obecného elementu, lze říci, že pravděpodobně žádná jiná politická strana nemyslela tak přísně a konsekventně vojensky jako komunistická. Ta totiž ve své ideologii učí prakticky všem nástrojům válečného myšlení. Marxismus-leninismus například učí, že strana má jednat pokud možno *v celém světě jednotně*. Klade se v něm velký důraz na *útok*: jak známo, válku nelze vyhrát pouhou obranou a marxismus-leninismus to ví velice dobře.

Učí se například, že je třeba zaútočit na *nejslabší článek* řetězu nepřátelských sil a mnoho dalšího. Marxismus-leninismus ale především učí, že se přitom má jednat *dialekticky*, což zde prostě znamená, že se má jednat podle okolností a nikoli strnule dbát na principy. Do této míry neobsahuje marxismus-leninismus nic, co by nebylo známo normálně vyškolenému důstojníkovi. Nové je ovšem to, že tyto principy mají platit jako pravidla *politické akce*.

Nové a originální se zdají být jisté aplikace uvedených obecných pravidel válečného umění na revoluční činnost – ačkoli marxismus-leninismus měl už v tomto ohledu předchůdce, například francouzské revolucionáře nebo ruské nihilisty.

První, čeho si zde člověk všimne, je podstatné rozšíření pojmu války. Dosud platilo, že – řečeno s *Clausewitzem* – válka není nic jiného než jinými prostředky vedená politika. Marxismus-leninismus ale naopak učí, že *politika je jen jinými prostředky vedená válka*. To znamená, že strana má ve svém boji o mocenskou nadvládu využívat všechny dosažitelné prostředky podle válečných principů – například diplomatické, hospodářské, du-

chovní a vojenské. Přitom je asi nejzajímavější skutečnost, že marxismus-leninismus vypracoval pravou teorii psychologické války, která ne-komunistům doposud téměř úplně chybí. Chci tím říci, že se akce na získání lidí, např. pomocí plánování, vedení, pečlivého proškolení útvarů, připravování zbraní atd. provádějí přesně jako ve válce.

Nejdůležitější pokyny marxismu-leninismu vypadají jednotlivě takto:

Nejdřív ostře rozlišuje mezi dvěma periodami dobytí země. Můžeme je nazývat periodami *rozkladu a obsazení*. Během *první periody* se jedná o co nejrozsáhlejší rozklad všech živých sil dotyčné země. Při *druhé* stojí v centru boj o moc.

Během první periody si má strana počínat tak, aby masy především ztratily jakoukoli důvěru k existujícím autoritám a byly co nejnespokojenější. K dosažení tohoto cíle je jí, přiměřeně principům komunistické morálky, všechno dobré. Musíme připomenout, že straně nikdy nejde přímo o zlepšení situace pracujících, ale naopak je v jejím zájmu, aby se situace co možná zhoršovala. Každá akce má být během této periody podřízena jedinému cíli: ochromit živé síly dané země, a je-li to možné, zničit je.

perioda
rozkladu

Tento úkol se komplikuje tím, že strana vede boj i na mezinárodní úrovni. Proto se může stát, že musí nějakou ne-komunistickou zemi nikoli oslabovat, ale naopak posilovat, aby ji mohla v tomto boji využít.

Klasickým příkladem je významná pomoc, kterou poskytoval Sovětský svaz – tehdy jediný marxisticko-leninský stát – Třetí říši; až do chvíle, kdy byl Třetí říši sám napaden.

Princip ale platí: v této periodě je cílem rozklad.

Pokud jde o druhou periodu, která se týká obsazení, zde má strana především hledat spojence, a to hlavně se třemi silami: za prvé s rolníky, za druhé s kolonizovanými národy, za třetí s těmi, kdo jsou nespokojeni s uspořádáním ve své zemi. Tento princip ovšem platí již pro periodu rozkladu, protože už během ní může strana tyto síly potřebovat, aby danou zemi oslabil.

perioda
obsazení

Avšak na významu získává především tehdy, když strana začíná *přímý boj o moc*.

urychlení
revoluce

S tím souvisí zajímavé učení o *urychlení revoluce*. Obecně by měla v zaostalých zemích proběhnout nejdřív takzvaná národně-demokratická (přesněji by se měla označovat „buržoazně-demokratická“) revoluce, tedy například revoluce francouzského typu. Teprve pak by se mělo začít myslet na revoluci socialistickou. Praví se však, že pokud strana, byť je v menšině, převezme vedení, může první revoluce „přerůst“ do druhé. To skutečně provedli *Lenin* v Rusku a *Mao-tse-tung* v Číně.

V každém případě by mělo být jasné, že všude, kde působí komunistická strana, pracuje vždy v zájmu svých cílů: všemi prostředky chce získat moc. O moc pak usiluje podle návodu marxismu-leninismu tak, *jako armáda v poli sledující svoje cíle*.

komunistický
mír

Marxismus-leninismus mluví o míru. Avšak tento mír platí pro budoucnost, pro komunistickou epochu, až už nebude existovat žádná strana. Dokud je zde, je ve válce, a s ní každá země a každý člověk.

Shrnutí XI. kapitoly

STRANA

Komunistická strana = ideologie v akci. Nelze myslet jedno bez druhého.

1. **Ideologie** předepisuje straně: cíle, metody jednání, strukturu. Určuje, **co** a **jak** má strana být.
2. **Strana** je jediný nositel, apoštol a ochránce ideologie. Je to poslední, neomylná autorita výkladu ideologie.

Strana je **malá elita** třídně uvědomělých příslušníků proletariátu, je to „nezakotvená vrstva“ (nebezpečí „nové třídy“, *Džilas*). Strana je

vedoucí elita: předvoj, avantgarda, generální štáb – vědomí a svědomí, vědění a vůle – proletariátu. Strana myslí za nevzdělaný proletariát, dokud ho nepřivede k plnému společenskému uvědomění (*Lenin*). Pouze strana zná skutečnou vůli lidu, proto jsou **svobodné volby mimo diskusi**. Demokracie proto paradoxně existuje pouze tam, kde vládne strana – bez demokratické kontroly.

Strana je nutně **elita revolucionářů z povolání**.

3. Strana je úzce napojena na **další organizace**, které sdělují masám vůli strany a vedou je.
 - a) **transmise** (komunistická mládež, odbory ad.)
 - b) **frontové organizace** (masové organizace ne-komunistů: národní fronta, mírové kongresy atd.)

Strana je **vojensky organizovaná** („demokratický centralismus“). Ostrá disciplína, přísná poslušnost vůči všem vnitrostranicky zvoleným orgánům a členům.

Strategie a taktika světové revoluce

1. Ideologie vyučuje všem nástrojům **válečného myšlení**. Dialektické jednání, tzn. jednání podle okolností, ne tvrdošíjně lpění na principech. Nový aspekt: pravidla válečného umění **ve službách politické akce**.
2. **Aplikace válečnictví v revoluci** (francouzští revolucionáři – ruští nihilisté – Lenin)
 - a) **rozšíření pojmu války**: politika je jinými prostředky vedená válka (obrácení Clausewitzovy definice). Všechny využitelné prostředky pro získání moci se nasazují podle válečných hledisek (diplomatické, hospodářské, duchovní, vojenské ad.).
 - b) **teorie psychologické války** k získání lidí:
perioda rozkladu: co nejrozsáhlejší rozklad všech živých sil protivníka. Přitom dočasně možné i posílení ne-komunistické země (srv. pomoc Třetí říši).
perioda obsazení: boj o moc v centru. Spojenectví s nespokojenými (s rolníky, s kolonizovanými národy).
3. **Učení o urychlení revoluce**: „buržoazně-demokratická“ revoluce může po převzetí moci komunistickou menšinou zakrátko přerůst v „socialistickou revoluci“ (Lenin v Rusku a Mao v Číně).

Závěrečné stanovisko: Nezřízený totalitní nárok strany nad proletariátem nemá žádné rozumové zdůvodnění. Její nejvyšší cíl, vojenské převzetí moci ve **všech** ne-komunistických zemích, je v ostrém rozporu k permanentnímu komunistickému hlásání míru. **Mír marxismu-leninismu ovšem platí až pro budoucí netřídní a nestranickou epochu komunismu. Do té doby je strana v permanentní válce s každou nekomunistickou zemí a každým ne-komunistou.**

XII. CESTA KE KOMUNISMU

V poslední přednášce jsme mluvili o marxisticko-leninském učení o straně a jejím bezprostředním cíli – *revoluci*. *Strana* se, jak jsem říkal, zaměřuje především na zničení stávajícího řádu. Dokud není u moci, má pouze tento cíl a všechno mu podřizuje. Jestliže však již úspěšně provedla revoluci, jestliže uchopila moc v zemi, začíná podle marxismu-leninismu *dlouhá a těžká cesta ke komunismu*.

Teorie, podle které se má tohoto druhého a konečného cíle dosáhnout, se dnes nazývá „vědecký komunismus“. Tvoří šestou a poslední součást budovy komunistické ideologie, po dialektickém a historickém materialismu, kritice kapitalismu, národní ekonomii socialismu a strategii revoluce. Spolu se čtvrtou součástí – národní ekonomik socialismu – je vědecký komunismus nejméně rozpracovanou částí marxismu-leninismu; mnoho z něj teprve vzniká. Je to pochopitelné, protože u klasiků k problému najdeme jen několik malých náznaků a komunisté se doposud zabývali víc převratem než výstavbou. Již několik let se ale stále víc píše o *vědeckém komunismu*, takže dnes můžeme podat přinejmenším obrys tohoto učení.

Zcela obecně vychází toto schéma z toho, že na počátku je *socialistická revoluce* – to znamená převzetí moci komunistickou stranou; a na konci je úplný komunismus, uskutečnění *ráje na Zemi*, řečeno slovy Karla Marxe.

komunismus =
ráj na Zemi

To, co se nachází mezi těmito dvěma etapami, je cesta ke komunismu. Zdá se, že Marx nahlížel dotyčnou periodu jako velice krátkou: věřil, že v okamžiku revoluce pokročil vývoj (především vývoj industrializace a koncentrace) tak daleko, že bude stačit odstranit několik zbývajících kapitalistů. Pak se rychle odstraní stát a začne ráj. V každém případě však Marx rozlišoval dvě dílčí periody. Pojmenoval je *socialismus* a *komunismus*.

Socialismus se má vyznačovat takovým řádem, kdy dělníci nemají být odměňováni podle svých potřeb, ale podle *faktického výkonu*. Heslo: „Každý podle svých možností, každému podle

socialismus:
společnost
výkonu

jeho výkonu“. Tato základní teze dnes platí prakticky ve všech komunistických zemích.

komunismus: společnost potřeb Oproti tomu se má *komunismus* vyznačovat principem „každý podle svých možností, každému podle jeho potřeb“. Má tedy mít takový řád, v němž platí přesně ta slova *Skutků apoštolských*, která jsme citovali na začátku.

Pak například ředitel továrny, je-li svobodný, dostane pouze Volkswagen, zatímco prostý dělník, který má mnoho dětí, obdrží velký vůz, třeba Cadillac – zcela nezávisle na svém výkonu. To je prakticky všechno, co Marx řekl k danému problému.

Během času se toto učení stále komplikovalo. Namísto dvou Marxových etap se začalo uvažovat nejméně o čtyřech. Podle toho se může země, kde proběhla revoluce, nacházet

1. na cestě k socialismu

2. v socialismu

3. na cestě ke komunismu

4. v komunismu

Čtvrtá etapa se však opět člení na různé dílčí periody, nejméně na tři. Charakteristiky těchto period lze shrnout následovně:

PERIODA	TŘÍDY	STRANY	USPOŘÁDÁNÍ
cesta k socialismu	antagonistické	více stran	lidová demokracie diktatura proletariátu

socialismus	jen neantagonistické	jen jedna	system Sovětů
cesta ke komunismu	neantagonistické, mizející	žádné	stát začíná odumírat
komunismus	žádné	žádné	žádný stát

Budeme nyní tyto periody popisovat jednotlivě. Bezprostředně po *revoluci* je následující situace: Byla svržena moc vykořisťovatelských tříd, avšak ty nadále existují a disponují značnými silami.

Hlavním principem této periody je proto *diktatura proletariátu*. Lenin ji definoval jako takovou formu uspořádání, kdy proletariát vykonává moc bez ohledu na jakékoli právní nebo mravní normy nad vykořisťovatelskými třídami. Diktaturu proletariátu samozřejmě nevykonává celý proletariát, nýbrž – v souladu se základními tezemi marxismu-leninismu – komunistická strana, která proletariát zastupuje. Diktatura proletariátu je tedy *diktaturou komunistické strany*. Je sice zaměřena proti vykořisťovatelským třídám, avšak z toho, že boj proti nim vede pouze strana, plyne, že tato diktatura se může a má užívat i proti každému, kdo nechce bezpodmínečně poslouchat stranu – tedy i proti každému jednotlivému proletáři.

diktatura proletariátu

V této periodě nelze mluvit o *demokracii* – je to *válečná perioda*. Příslušníkům vykořisťovatelských tříd se vůbec nepřiznávají nějaká práva – v Sovětském svazu jim bylo dokonce odňato právo na práci – avšak občanská práva nenáleží za diktatury proletariátu ani samotným proletářům. O všem rozhoduje pouze strana.

válečná perioda

Zvláštním rysem diktatury proletariátu je pojetí *práva*: Chápe se jako zbraň a bez ohledu na jakoukoli normu se užívá k likvidaci nepřátel strany. Jinak řečeno, diktatura proletariátu snadno nabývá po vzoru Francouzské revoluce podobu *teroru*.

právo: nástroj likvidace

To je takřkajíc klasická podoba učení o první periodě, tedy o uspořádání v zemi, která je na cestě k *socialismu*. Poté, co byla na jaře roku 1945 obsazena řada východo – a středoevropských zemí, objevilo se však něco nového: *učení o lidové demokracii*. Ta, pokud vím, ještě nebyla definována. Lidová demokracie je zřízení, v němž dochází k jakémusi druhu koexistence mezi různými třídami pod vedením komunistické strany a její diktaturou. V jednotlivostech to vypadá takto: jako materiální základna, tedy jako výrobní vztahy, ještě existuje „soukromý sektor“, totiž individuální rolníci a řemeslníci. Máme tedy ještě daleko k ideálu zrušení soukromého vlastnictví.

vedoucí role
komunistické
strany

Je-li tomu takto, pak ještě musí existovat *různé třídy*. Vykořisťovatelské třídy sice ztratily moc – avšak uznává se jejich bytí a proto může na úrovni politické nadstavby existovat *více stran*. Má je ovšem vést komunistická strana a v praxi, v sovětské zóně vlivu, například v Německu, jsou tyto strany plně podřízeny komunistické. Přitom se stále zdůrazňuje skutečnost diktatury proletariátu, což znamená vlády strany.

Z toho pak zase plyne, že se zpočátku ještě trpí *různé ideologie*. Tak, abychom se ještě jednou vrátili k NDR, existuje dokonce *křesťansko-demokratická strana*, která má zastupovat *křesťanskou ideologii*.

V této periodě se nacházejí všechny komunistické státy, s výjimkou Sovětského svazu, a pokud je mi známo, i *Československa*.

socialismus

Druhá je perioda *socialismu*. Antagonistické třídy zmizely, zůstaly jen neantagonistické, a postačuje jedna jediná strana – komunistická. Protože již neexistuje nepřítel, lze zavést demokratickou ústavu se *všeobecným volebním právem* a podobnými věcmi. Toto *volební právo* je ovšem omezeno tím, že jednotnou kandidátku sestavují společenské organizace, které jsou bez výjimky a oficiálně transmisemi strany – takže je to nakonec vždy strana, která o všem rozhoduje. Avšak přinejmenším formálně může nyní každý hlasovat a být volen.

ČSSR: stádium
socialismu

V daném okamžiku se zdá, že existuje pouze jediná země, která se nachází ve stádiu socialismu: *Československo*. *Sovětský svaz* již toto stádium překonal a nachází se na *cestě ke komunismu*, ba zčásti už přímo *v komunismu*.

Další komunistické státy ještě socialismu bohužel nedosáhly.

Je-li nějaká země – jako Sovětský svaz – na cestě ke komunismu, pak v ní už započal proces zrušení všech, i neantagonistických tříd. Pouze komunistická strana dále trvá, a s ní také jí ovládaný stát. Avšak *stát už začíná zanikat*, a to tím, že převádí některé ze svých funkcí na společenské organizace. Tak se říkalo v Sovětském svazu o *sportu*, že už není kontrolován pouze státem – a to se vynášelo jako kolosální vymoženost komunismu, což ne-komunistům muselo znít poněkud podivně. Bylo také zavedeno *společenské soudnictví* a podobně. Tato perioda je zcela jasně přechodem ke komunismu, a protože ani komunismus není popsán příliš jasně, je i dotyčné učení spíš mlhavé.

SSSR: na cestě
ke komunismu

Konečně se ale dostáváme ke komunismu. V podstatě je třeba splnit tři podmínky, dřív než se dosáhne posledního stádia: musí být zlikvidovány vykořisťovatelské třídy, vytvořena materiálně-technická průmyslová základna a musí se vychovat komunistický člověk.

komunismus

Nejprve je tedy nutné *úplně* zničení vykořisťovatelských tříd. Nestací zlikvidovat vykořisťovatele pouze v *jedné zemi*; to se stalo už kdysi v Sovětském svazu (teoreticky) a přesto vlastní komunismus nezačal. O něm se může mluvit teprve tehdy, budou-li zničeni všichni vykořisťovatelé ve všech zemích světa. *Nejdříve tedy musí být plně dokončena světová revoluce*. Neboť dokud existuje jedna jediná kapitalistická země, hrozí nebezpečí a boj jde dál.

V tomto bodě nejsou teoretikové úplně zajedno. Zatímco se principiálně uznává, že nemůže být klid ani komunismus, dokud budou kdekoliv existovat kapitalisté, mluví se dnes stále častěji o tom, že přese všechno lze v tomto směru dosáhnout velkého pokroku i za přítomnosti kapitalismu v zahraničí. V každém případě se domnívám, že se nedá mluvit o úplném komunismu v žádné zemi, dokud existuje jedna jediná kapitalistická země. *Úplné vyhlazení všech vykořisťovatelských tříd je tedy první podmínkou komunismu*.

Druhou podmínkou je výstavba *velké průmyslové základny*, aby lidé mohli disponovat *přebytkem* statků. Přitom v marxismu-leninismu platí několik praktických pravidel, která jsou všude přísně a důsledně uplatňována. Například se vždy v první řadě jedná

průmyslová
základna

o *průmysl* a nikoli třeba o zemědělství, které hraje druhotnou roli a které je na tom, jak známo, velmi špatně téměř ve všech komunistických zemích.

priorita těžkého průmyslu
V rámci průmyslu se rozlišuje mezi *dvěma* sektory: prvním a druhým. První je sektor takzvaného *těžkého průmyslu*, to znamená toho, který nevyrábí konzumní zboží, tedy nikoli statky určené pro spotřebu obyvatelstvem, nýbrž výrobní prostředky, například stroje a podobné věci. Druhý sektor zahrnuje výrobu *spotřebního zboží*. Zákon nyní zní: prvnímú sektoru náleží *absolutní priorita*. Druhý se rozvíjí jen *pokud je to nutné, aby se lidem zajistila práce*. I v tomto bodě se v Sovětském svazu objevují pochybnosti a často můžeme slyšet, že by se něco mělo udělat i pro druhý sektor. Zpravidla je však výsledkem kompromis, který se mi nezdá být příliš ortodoxní.

Podle marxismu-leninismu by lidé měli dostávat jen tolik, kolik je nezbytně nutné, aby mohli pracovat. V tomto ohledu se Číňané zdají být důslednějšími marxisty-leninisty než Rusové.

výchova člověka
A konečně může být komunismus zřízen jen tehdy, budou-li pro něj lidé *vychováni*. *Výchova nového, komunistického člověka* je třetí podmínkou komunismu. Podstatné je, aby se nový, komunistický člověk natolik duchovně identifikoval se společností, že, jak krásně říká profesor *Šiškin*, „jeho vlastní zájmy nebude možné oddělit od společenských“.

Často se také říká, že tento nový člověk bude *zbaven* všeho egoismu, vší žádostivosti, vší lásky k soukromému vlastnictví. Rovněž vztah k práci se má úplně změnit: Nový člověk nebude totiž pracovat, aby dostal mzdu, nýbrž z čiré radosti z práce.

Dlužno podotknout, že uskutečnění tohoto třetího postulátu, výchovy nového člověka, je nejslabší stránka komunismu.

Nejúspěšnější dosud bylo provádění první podmínky: komunismus skutečně svrhl na polovině planety moc svých protivníků a zdá se být schopen úspěšně v tomto díle pokračovat. Významné věci vykonal rovněž na sektoru industrializace, ačkoli, jak jsem už podotkl, dotyčné úspěchy zůstávají daleko za tím, čeho již dosáhly jiné země.

Pokud však jde o *výchovu nového člověka*, vypadá situace tak, že

zde marxismus-leninismus naprosto selhal. Tento závěr umožňují nejméně dvě skutečnosti.

Za prvé se v komunistických zemích stále víc mluví o *materiálních podmínkách* pro dělníky; to zřejmě ukazuje, že dělníci si dobrou mzdu i po tolika letech hodně považují a nechtějí pracovat čistě pro radost. **materiální podmínky**

Za druhé, a to je jistě důležitější, našel si Sovětský svaz před několika lety důvody, aby zavedl *trest smrti za hospodářské delikty*. Byl od té doby relativně často udělen. Trest smrti za takové delikty je ale nejen veskrze barbarské opatření, které neexistuje v žádné civilizované zemi s výjimkou Sovětského svazu, ale i naprosto jasný doklad toho, že to s morálkou sovětského člověka z hlediska marxismu-leninismu není o nic lepší než s naší, ba naopak mnohem horší. Jinými slovy, marxismus-leninismus zde ztroskotal. **trest smrti za hospodářské delikty**

Osobně se domnívám, že to nemůžeme přičítat na vrub neschopnosti sovětských pedagogů, nýbrž faktu, že tento cíl je utopický: *takto* se člověk převychovat nedá. Připomeňme, že současná literatura ve většině komunistických zemí poskytuje úplně jiný obrázek než onoho komunistického člověka. Objevuje se v ní stále silnější tendence k *vlastnímu, osobnímu, svobodnému životu*.

Předpokládejme však, že jsou splněny všechny tři podmínky, je vybudována průmyslová základna a člověk je převychován. Co potom nastane? *Jak bude vypadat komunismus?* Toto je obrázek, který nám vykreslují marxisticko-leninští básníci – můžeme je tak označovat, protože se jedná čistě o básnění:

Biologicky bude člověk, zbavený všech nemocí, žít asi *dvě stě let*. Hospodářsky bude mít k dispozici všechny statky – bude mít nadbytek zboží. Říká se sice – a to je příznačné – že požadavky člověka budou splněny tehdy, *budou-li rozumné*. To je velice citlivá záležitost, protože někdo bude muset určovat, co je rozumné a co není – zda sem např. patří přání mít luxusní mercedes nebo ne. Domnívám se, že to by byla vděčná úloha pro komunistickou stranu. V každém případě se ale tvrdí, že se nikomu nebude ničeho nedostávat. **délka života: 200 let**

Politicky *zanikne stát* a měla by zaniknout i strana. Nyní se **stát a strana odumírají**

ale říká, že to není tak jisté – strana by snad měla existovat nadále. Stát ale odumře zcela jistě; nebudou války, zločiny a vykořisťování, příčiny všeho zla.

dvě hodiny
práce denně

Člověk se však změní v mnoha ohledech. Na jednu stranu nebude rozdíl *mezi městem a vesnicí*; na stranu druhou bude zrušen rozdíl *mezi fyzickou a duševní prací*. A dále, člověk budoucnosti nebude jednostranně specializovaný: bude schopen řekněme rok bádát v biologickém výzkumu, potom další rok pracovat jako ředitel drah a třetí rok vyrábět uhlí jako horník. A to vše bude dělat se stejným potěšením. *Pracovat bude velmi málo*, snad jen dvě nebo čtyři hodiny denně. Zbytek času bude věnovat svému duchovnímu životu, především vědeckému výzkumu a umění. V duchovní oblasti bude člověk prodělávat sotva představitelný, rychlý *pokrok bez konce*.

To jsou podstatné rysy *úplného komunismu*. Než se ho dosáhne, musí společnost projít jinými stupni. Tak by měl Sovětský svaz dosáhnout prvního stupně komunismu asi v roce 1980. Ten je však poněkud skromější: Občané budou od státu bezplatně dostávat bydlení, stravování, ošacení a dopravu – tedy asi tolik, kolik dostává voják v kasárnách. Tento slib je lehce splnitelný, protože například všechny byty patří státu a jedná se o čistě účetnické opatření, když se dělníkovi ve státním podniku zaplatí méně hotové mzdy a pak se mu za to bezplatně přidělí byt.

I v *úplném komunismu* existují jednotlivosti, které byly přesně předvídaný Marxem a dnes se jeví jako uskutečnitelné: tak například zrušení rozdílu mezi fyzickou a duševní prací nebo drastické zkrácení pracovní doby. Obojí je již skutečností třeba ve Spojených státech amerických.

Když však od takových detailů odhlédneme a pohlédneme na *ideál komunismu jako celek*, především na jeho ideál člověka a budoucí lidské přirozenosti, musíme konstatovat, že se zde setkáváme s prastarým snem chiliastů, utopistů a jim podobných. Je to sen – nádherný sen o člověku, zbaveném vši bídy, všeho zla, který je tak silný a současně tak dobrý, že může na této zemi dosáhnout úplného štěstí jednou provždy.

nesplnitelný
sen

Bohužel je to jenom *sen*. Věděli to už staří a my, ve světle dnešní hlubinné psychologie, díky analýzám existenciální filosofie a dalším náhledům, máme smutnou jistotu: *ráj na zemi*

nemůže pro člověka existovat. Člověk je prostě uzpůsoben tak, že nemá ani moc, aby překonal svá omezení, ani možnosti, aby se proměnil ve svatého. Je to možná tragické. Víme však, že je to naše faktická situace.

Shrnutí XII. kapitoly

CESTA KE KOMUNISMU

Vědecký komunismus

Společně s vědeckým socialismem je to nejméně rozpracovaná součást marxismu-leninismu.

Vývojové fáze: sociální revoluce – dlouhá a těžká cesta ke komunismu – plný komunismus: ráj na Zemi (Lenin).

Socialismus jako společnost výkonu: „Každému podle jeho výkonu!“ (Marx)

Komunismus jako společnost nadbytku: „Každému podle jeho potřeb!“ Následně se učení zkomplikovalo:

1. perioda: cesta k socialismu (válečná perioda)

diktatura proletariátu = absolutní vláda strany, teror proti vykořisťovatelským třídám a proti všem odchyškám.

Lidová demokracie jako nejnovější přechodová forma: trpěná koexistence různých tříd pod vedením komunistické strany. V této periodě se dnes nacházejí všechny komunistické státy s výjimkou Sovětského svazu a ČSSR.

2. perioda: socialismus (přechodné období)

Antagonistické třídy mizí. Jediná strana: komunistická. Protože neexistuje vážný nepřítel (pouze transmise), povoluje se volební právo s jednotnou kandidátkou. ČSSR již této fáze dosáhla.

3. perioda: cesta ke komunismu (přechodné období v Sovětském svazu)

Započalo rušení i neantagonistických tříd. Komunistickou stranou plně ovládaný stát se údajně vzdává některých funkcí ve prospěch společnosti (sport, sociální soudnictví apod.).

4. perioda: vědecký komunismus (závěrečná fáze, částečně již v Sovětském svazu)

předchozí podmínky:

- a) Vykořisťovatelské třídy **na celém světě** musejí být zlikvidovány až do posledního kapitalisty, což znamená: **definitivní dokončení světové revoluce**.
- b) vytvoření materiálně-technické základny pro **přebytek zboží**. Přitom dostává přednost **těžký průmysl** (výroba výrobních prostředků) před **spotřebním průmyslem** (potřeby).
- c) **výchova nového, komunistického člověka**, který „neodděluje své vlastní zájmy od zájmů společenských“ (Šiškin). Zbaven egoismu, žádostivosti a lásky k soukromému vlastnictví pracuje tento člověk nikoli kvůli mzdě, ale pro čistou radost z práce (nejslabší stránka komunismu: dobrá mzda je podle zkušenosti podnět i pro dělníky v komunistických zemích).

Kritéria úplného komunismu: až dvou set let se dožívající člověk bude disponovat všemi materiálními statky. Stát odumřel, proto již není vykořisťování, zločiny, války. Není rozdíl mezi fyzickou a duševní prací. Pracovní doba 2-3 hodiny denně. Zbytek času slouží sotva představitelnému, rychlému a nekonečnému duševnímu pokroku.

Závěrečné stanovisko: Odhlédne-li se od uskutečnění dnes již splnitelných jednotlivostí, pak je naplnění prastarého snu o pozemském ráji ve světle vědeckého poznání nemožné. **Konečný člověk nikdy plně nepřekoná svou pozemskou nedostatečnost. Z tohoto zřetele zůstává ideál komunismu jako celek iluzí. Rigorózní metody, praktikované všemocnou stranou ve prospěch této utopie, nevyhnutelně nasazují jednotlivci nesnesitelné jeho nesvobody.**

XIII. SVĚTOVÝ NÁZOR

Náš výklad marxismu-leninismu dospěl k závěru a před námi zůstává poslední úkol: promyslet ho jako celek, abychom si, nakolik je to vůbec možné, utvořili úsudek o jeho podstatě a hodnotě.

Dovolte mi nejprve konstatování: *marxismus-leninismus* má přímo fascinující vliv na milióny lidí. Ovšem, když tito lidé později musejí žít v režimu, který byl vybudován podle marxistické ideologie, je většina z nich zklamána a odvrací se od něj.

Avšak za prvé tak všichni nejednají; menšina zůstává stále přesvědčená. A za druhé je vliv marxismu-leninismu nejsilnější tam, kde se jeví jako čistá teorie, čisté učení. To fascinující je tedy v učení samotném. Je dokonce tak fascinující, že se zdá, jako by komunismus mohl svými duchovními zbraněmi dobývat každý rok novou zemi – a také u nás, v západní Evropě, má stoupence *mezi vysoce vzdělanými lidmi*.

Tolik je jisté: marxismus-leninismus má pro lidi velkou přitažlivost; mnohé fascinuje.

Proč tomu tak je? Čím marxismus-leninismus přitahuje tolik lidí? Když se pokusíme na tuto otázku odpovědět, zjistíme, že odpověď nemůže být jednoduchá. Nejde totiž o *jeden* aspekt marxismu-leninismu, kterému by všude byla vlastní tato přitažlivost, nýbrž celá řada různých vlastností a aspektů, které mu umožňují získávat lidi.

Nejprve musíme vynechat všechno, co s *pravým* marxismem-leninismem vůbec nesouvisí, avšak využívá se k *taktickým účelům*. Komunisté například všude, kde ještě nemají moc, slibují *rolníkům* půdu, a to jako jejich soukromé vlastnictví; jak známo, později jim ji zase odeberou. Nebo slibují *dělníkům* zvýšení mezd a zkrácení pracovní doby; potom však dělají – přesně v duchu marxismu-leninismu – opak. To jsou všechno vedlejší věci, taktické triky, které nás nyní nezajímají, ačkoli mohou být v politice závažné.

Avšak i při pozorování *pravého* marxismu-leninismu zjistíme, že disponuje velmi významnými duchovními silami. Pokud vím, jedná se přitom nejméně o *čtyři* různé rysy.

významné
duchovní síly

Marxismus-leninismus se vydává za učení, které

za prvé ztělesňuje *plný* racionalismus, tedy slibuje člověku naplnění jeho snah podle rozumu;

za druhé je *pravým* a *vysoce idealistickým* humanismem;

za třetí umožňuje obrovské *hospodářské* a *politické* vymoženosti;

a konečně za čtvrté je *pravým, absolutním světovým názorem*.

Marxismus-leninismus se tedy za prvé vydává za veskrze racionální, *vědecké učení*. Odmítá každé *náboženství*, každou *mystiku*, každý *romantismus*. Všechno chce pochopit podle přísně vědeckých zákonů. Káže rovněž *přísně vědecké vedení lidského života pomocí plánování* a podobné věci. Žádný div, že tím oslovuje člověka našeho vysoce racionalistického věku, především intelektuály.

nárok
na vědeckost

Současně se marxismu-leninismu vydává za pravý grandiózní *humanismus*: člověk má všechno dělat pro člověka. Slibuje člověku naplnění jeho věčného snu – *ráj na zemi*, osvobození od všeho zla. Káže *rovnost a bratrství*. Volá k boji proti *vykořisťování* a *nespravedlnosti*. Zřídka se v dějinách někdo zastával těchto velkých – a v podstatě *křesťanských* – ideálů s takovou silou jako marxismus-leninismus. Nemůžeme se divit, že má takovou přitažlivost.

nárok
na pravou
humanitu

S tím souvisí, že nezůstává na úrovni abstraktních ideálů: učí též *praktické cestě*, jak tyto ideály uskutečnit. A jeho stoupenci s pýchou ukazují na *vymoženosti* těch národů, které se jim nechaly vést. Nevytvořili Rusové velký průmysl a sputniky téměř z ničeho?

nárok na
realizovatelnost

A konečně je toto všechno neseno *pravým*, to znamená *souhrnným světovým názorem*, který se *uznává za absolutně pravdivý*. Na rozdíl od mnoha jiných, kteří o všem pochybují, učí marxismus-leninismus *dogmatické, pevné, pokrokem nepřekonatelné a definitivní víře*. Opět se nemůžeme divit, že lidé, kteří propadli skepsi jako mnozí mezi našimi intelektuály, se jim v tomto

nárok
na pravou víru

ohledu cítí přitahování. Člověk je totiž uzpůsoben tak, že potřebuje světový názor, pevnou víru, která musí být s to objasňovat mu smysl jeho *myšlení a jednání*. Marxismus-leninismus mu to poskytuje.

A když uvážíme, že marxismus-leninismus není jen racionalistický, humanistický, úspěšný a světonázorový, ale je tím vším *zároveň*, pak pochopíme, proč tolik lidí přitahuje tak silně, že mu často nedokážou vzdorovat.

Taková jsou tedy fakta. Musíme se ale zeptat, je-li přitažlivost marxismu-leninismu *pravá*, je-li *skutečně* tím, za co se vydává. Ideály, na které apeluje, nejsou přece kupříkladu ideály asijské, nýbrž naše, západoevropské. My jsme vytvořili *racionalismus, humanismus, techniku*. Otázka tedy zní: zastupuje marxismus-leninismus skutečně *naše* ideály?

Ani na tuto otázku nelze odpovědět jednou větou. Musíme z tohoto hlediska jednotlivě prozkoumat uvedené čtyři aspekty učení a u každého z nich se ptát: Je pravý? Odpovídá tomu, co tak označujeme *my*?

komunismus není věda Začneme s vědeckým, racionalistickým charakterem. Marxismus-leninismus se tak nazývá, protože doporučuje sám sebe jako *čistou vědu a jako vědeckou metodu* pro praxi, např. pro plánování. Máme zde dvě dílčí otázky: Je marxismus-leninismus vědou? A jsou jím doporučované metody vědecké?

K první je třeba krátce říci, že *s vědou nemá vůbec nic společného*. Může snad mít různé přednosti, ale věda mezi ně jistě nepatří.

Neboť co je věda? Můžeme ji popsat takto: Jako vědecké označujeme tvrzení, *úsudek*, který je za prvé vždy postaven na *zkušenosti*; za druhé je vybudován podle *logických pravidel*, které platí v dané oblasti – tedy jedná-li se například o sociální záležitosti, podle pravidel sociologie; a za třetí, vědecký úsudek *je vždy revidovatelný*, vždy je vystaven diskusi.

Kdyby marxismu-leninismu chyběl pouze *jediny* z těchto znaků, nemohl by být vědou. Ve skutečnosti ale postrádá všechny tři.

Není založen *na zkušenosti*, nýbrž na textech takzvaných klasičků. Nepoužívá metody vědy, ale svoje vlastní, *spekulativní* (svůj

historický materialismus kupříkladu buduje bez ohledu na sociologická pravidla). A konečně se nevystavuje diskusi, nýbrž nahlíží se jako *nezměnitelné dogma*.

Zde je snad možné namítat, že to všechno jsou *stalinské deformace*, které se budou během času odstraňovat. Dobře, to by potěšilo každého myslícího člověka. Avšak *dnes* je marxismus-leninismus právě takový, jak jsem říkal: založený na textech Engelse a Lenina, nevědecky vykonstruovaný a přísně dogmatický. Není tedy vůbec vědou, ale zcela zřetelně spíš jakýmsi druhem *víry*.

Jen pro příklad: Marxismus-leninismus tvrdí, že svět je nekonečný. Odkud *to* ale marxismus-leninismus ví? Z vědy určitě ne, protože ta učí spíš opak. Ví to od *Engelse*. A co řekl Engels, platí v něm jako absolutní a věčná pravda. **Engels**

Nebo: odkud víme, že existuje právě pět hlavních dějinných period a ne třeba sedmáct? Z vědy jistě ne, protože ta ničemu podobnému neučí a vůbec učit nemůže. Marxismus-leninismus to ví od *Lenina* a opět z toho dělá dogmatický, věčný výrok. **Lenin**

Nestačí tedy pouze říkat, že marxismus-leninismus není věda, ale také, že se tvrzení o jeho vědeckosti zakládá na přímo komickém nedorozumění.

A to ještě není všechno. Podíváme-li se na marxismus-leninismus podrobněji, zjistíme, že obsahuje neuvěřitelné množství rozporů, chybných předpokladů a podobných věcí. Často se jedná o tvrzení, která *bylo možné zastávat za Marxových časů, jež jsou však vzhledem k našemu dnešnímu vědění zcela neudržitelná*. Na některé výpovědi tohoto druhu jsem již poukazoval. Upomínám jen na marxovskou teorii tříd a zblídačování, která je v příkrém rozporu s dnešní skutečností. **Rozpory a chybné předpoklady**

Tolik o struktuře marxismu-leninismu samého. Něco podobného platí i se zřetelem na jeho údajně *vědecké metody*. Marxismus-leninismus jistě tu a tam obsahuje správné metodologické náhledy. Je ale pravda, že jen a pouze *celek těchto metod* umožňuje dosáhnout naše cíle, například průmyslový rozvoj?

Jistě ne. Dnes jsou k dispozici čísla, která jednoznačně dokládají, že mnoho zemí dosáhlo ve srovnatelných časových úsecích

téhož, aniž by likvidovaly svobodu, mučily milióny lidí v koncentračních táborech apod.

mystika, víra Proto je třeba říci, že nárok být racionálním a vědeckým světovým názorem, je i v tomto ohledu zcela nezdůvodněný. *Marxismus-leninismus je víra, mystika, ne věda.*

nikoli humanismus, ale ateismus Nyní se dostáváme k druhému bodu, k *humanismu*. Je marxismus-leninismus humanismus? Zcela jistě, totiž v jednom – ale jen v jednom smyslu: že totiž je ateismem, že neuznává nad člověkem nic vyššího. Ale to je všechno. Ve všem dalším není humanismem, jak mu rozumíme v západní Evropě, nýbrž téměř jeho opakem.

Marxismus-leninismus nicméně stále mluví o *člověku*. Co pro něj znamená slovo „člověk“? Zcela jasně ne dnešního jednotlivce. Znamená spíš člověka jako *rodovou bytost* či snad obecnou *přírozenost člověka*. Marxismus-leninismus chce udělat všechno pro budoucího člověka. V tom se zakládá jeho humanismus. Co se však děje s jediným opravdu skutečným – protože neexistuje jiný skutečný člověk – *dnešním* jednotlivcem? Stává se z něj pouhý nástroj, pouhý *prostředek* oněch snah. Jako takový může být vždy využíván a zneužíván. Vůbec přece nejde o něho, ale o budoucí lidstvo. Jinak řečeno: Tento humanismus stále obětuje dnešního jedině skutečného člověka uspokojení plánujících intelektuálů. Lidstvo budoucnosti totiž existuje jen v jejich myšlení a nijak jinak.

Znovu se zde dá namítat: i tato situace se zlepší. Skutečně se v dnešním Sovětském svazu – a ještě víc v zemích jako je Polsko nebo Maďarsko – objevují zřetelné náznaky, že *tento falešný humanismus je pro člověka nesnesitelný*.

Stále víc se mluví o jednotlivci a hledá se pro něj nějaké místo v marxismu-leninismu. Chceme doufat, že se tato tendence prosadí. Pak ale bude konec s marxismem-leninismem. Takový, jaký dnes je, jaký *musí být* podle svých principů, odporuje každému skutečnému humanismu. Jeho nárok být pravým, ba dokonce jediným humanismem, je naprosto neodůvodněný.

praktické úspěchy: slabý důkaz Marxismus-leninismus se odvolává na svoje úspěchy. To je, jak jsem již říkal, prostě špatné: různé země dokázaly totéž bez marxismu-leninismu.

K tomu se pojí následující: důkaz správnosti učení prostřednictvím výsledků, které se dostavily v nějaké zemi, v níž toto učení vládlo, je velice, velice slabý důkaz.

Tak kupříkladu Německo dokázalo za *Hitlera* zcela jistě velké věci: dálnice, silnou armádu, první rakety a mnoho dalšího. V Egyptě zase vyrostly jménem tehdejší mytologie *pyramidy*, které každý zná. Pyramidy jsou se zřetelem na tehdejší úroveň techniky a na malý počet starých Egyptanů větší výkon než všechny kombináty a všechny sputniky Rusů. Můžeme snad nyní tvrdit, že nacionální socialismus a egyptská mytologie byly pravdivé, protože se tehdy toto všechno vybudovalo? Domnívám se, že totalitní ideologie a systém, který zotročuje člověka, mohou být velkými pomocníky při provádění takových prací. Avšak tato díla nejsou díla ideologie, ale dotyčného národa. Němci například ukázali, že dokážou dělat velké věci i bez nacionálního socialismu. A totéž platí o Rusech. Ne, argument o úspěších nelze brát vážně.

Nakonec nám zůstává *světový názor*. V tomto ohledu se není nad čím pozastavovat. Marxismus-leninismus je světový názor jako každý *světový názor*; hodný toho jména, je *dogmatický, pevný, absolutistický*.

dogmatický světový názor

Samozřejmě se současně vydává za vědu, což se k sobě příliš nehodí, protože žádný světový názor nemůže být věda. To je však vedlejší. Jediné, co je důležité, spočívá v tom, že marxismus-leninismus se člověku zcela správně jeví jako pevná víra. V tomto smyslu má plně pravdu.

Tím jsme dospěli k naší poslední otázce, která vás, milí čtenáři, již jistě napadla. Otázka zní: můžeme na duchovní úrovni s úspěchem postavit proti marxismu-leninismu něco jiného?

Chtěl bych zdůraznit, že se naprosto jasně jedná o *duchovní* úroveň. Neboť ačkoli komunisté často používali násilí, je u nich za násilím učení, myšlenka: marxismus-leninismus. A takovému učení se není možné úspěšně postavit *jen násilím*.

střet na duchovní úrovni

Odpověď zní, že vedle marxismu-leninismu mohou samozřejmě existovat různé jiné světové názory. Aby mu však mohly s úspěchem odporovat, musejí (jak víme z dějin) mít jisté znaky, které budou v určitém ohledu marxismu-leninismu rovnocenné

nebo ho budou překonávat. Nejdůležitější z těchto znaků jsou následující:

takové učení musí být za prvé *pravým* světovým názorem;

musí být za druhé světovým názorem, který obsahuje či alespoň zdůvodňuje *program jednání* a není pouze teorií;

za třetí musí s ohledem na obě ústřední ideje, na něž apeluje marxismus-leninismus, nabízet něco lepšího než on, totiž *pravého*: domnívám se, že musí obsahovat *lepší racionalismus a skutečný humanismus*.

nutná je pravdivá víra
Takový pohled musí tedy nejprve být *pravým světovým názorem – vírou, a to pravou, člověka přesvědčující vírou*. V dějinách se nedostaneme kupředu se skepsí, s přesvědčením, že všechny ideje jsou rovnocenné. Víra rozbíjí skeptické postoje bez výjimky.

nutný je humanistický program
Musí to být víra, která by člověku nenabízela pouze objasnění světa a zajištění toho, co již má, nýbrž musela by *zahrnovat také tvůrčí, dynamický plán zlepšení lidského života*. Musela by se projevat prakticky.

Prostřednictvím obou těchto vztahů je tedy třeba vyžadovat od každého ideologického protivníka marxismu-leninismu, aby vykonal nejméně totéž, co on. Mělo by být jasné, že se nic nedokáže pouhým kultem hospodářského zázraku a pouhou obhajobou světa takzvaných západních hodnot. Je nutná *pravá, hluboká, praktická, duchovně agresivní a dynamická víra*. Dále by taková víra musela být rovnocenná s marxismem-leninismem nejen formálně, ale musela by ho *překonávat též obsahově*. Musela by představovat *pravý racionalismus a pravý humanismus*. Pravý racionalismus – to znamená takový postoj, který se brání uznat cokoli z oblasti světských skutečností, co neodpovídá skutečnému vědeckému poznání. Pravý humanismus, který slouží skutečnému, nikoli fiktivnímu člověku, je takový, *kteří neobětuje dnešního, jedině skutečného člověka fikci*.

K tomuto poslednímu požadavku bych chtěl něco připojit: Jak už bylo řečeno, zdá se, že oba velké ideály, o nichž jsme zde mluvili, mají ve své pravé, nezfalšované podobě velkou přitažlivost právě pro ty lidi, kteří žijí v komunistických zemích.

Zdá se, jakoby tito lidé – a je jich stále víc – toužili po životním způsobu, v němž by mohli tyto ideály svobodně vyznávat. Zdá se tedy, jakoby marxismus-leninismus právě ve zcela ústředních záležitostech nacházel velmi malou podporu. Zatímco stále ještě slaví velké politické úspěchy, zdá se, že v duchovní oblasti krok za krokem prohrává.

Osobně jsem přesvědčen o tom, *že tuto bitvu prohraje*. Kdy a jak, to závisí na postojích lidí, kteří vyznávají jiné názory, jiné formy víry. Duchovních zbraní mají odpůrci marxismu-leninismu dostatek, a jsou to *nesrovnatelně lepší zbraně, než má on*. Pokud neztvrdí oni, ale on, pak jen proto, že lidé na této straně nebrali své vlastní názory dost vážně. Jinak řečeno – proto, že se ke své víře přiznávali jen slovy, *nikoli však vůlí a činem*.

To je pouhé tvrzení. Jako vědec, jako badatel nemám právo vyzvedávat jakoukoli hodnotu. Pouze zjišťuji fakta a souvislosti.

Jaké praktické závěry by se měly vyvodit z těchto zjištění, není otázka vědy, nýbrž morálky. Je to otázka svědomí. Marxismus-leninismus, který jsme nahlédli ve světle pouhé vědecké analýzy, však činí takové morální rozhodnutí naléhavým: *prostě nám je vmucuje*.

střet s komunismem: otázka svědomí

Shrnutí XIII. kapitoly

SVĚTOVÝ NÁZOR

1. Čím fascinuje marxismus-leninismus zejména intelektuály?

- a) **marxismus-leninismus slibuje člověku splnění rozumných snah**
Vydává se za racionální učení, které všechno upravuje podle přísně vědeckých zákonů.
- b) **současně se marxismus-leninismus vydává za pravý humanismus**
Všechno pro člověka a skrze člověka: boj proti vykořisťování a nespravedlnosti.
- c) **marxismus-leninismus učí praktické cestě k dosažení pozoruhodných politických a technických vymožeností**
- d) **marxismus-leninismus je všeobsažný světový názor, který se chápe jako absolutně pravdivý**
Učí dogmatickou, pokrokem nepřekonatelnou, definitivní víru.

2. Jsou tvrzení marxismu-leninismu pravdivá?

ad a) Je marxismus-leninismus čistou vědou?

1. **Jeho tvrzení a úsudky se nezakládají na zkušenosti**, nýbrž toliko na textech takzvaných klasiků (Marx, Engels, Lenin, Stalin).
2. **Nepoužívá vědecké metody**, ale jen svá vlastní spekulativní tvrzení.
3. **Není revidovatelný**, je zaměřený proti každé diskusi.

Je to nezměnitelné dogma.

ad b) **Marxismus-leninismus je humanismus** jenom v tom smyslu, že neuznává nic vyššího nad člověkem (**ateismus**).

Tento humanismus se jednoznačně netýká dnešního jednotlivce, ale spíše „lidského rodu“, resp. „přirozenosti člověka“. Chce dělat všechno pro **člověka budoucnosti**. Nárok být pravým, ba jediným humanismem, je proto zcela neodůvodněný.

ad c) **Marxismus-leninismus se chce jako jediné učení osvědčit v praxi.**

Mnoho nekomunistických zemí vykonalo právě totéž a v mnohém ohledu ještě víc. Úspěchy jsou vždy slabým a často klamným důkazem učení.

ad d) **Marxismus-leninismus je skutečně světový názor.**

Je to dogmatická, absolutistická, pevná víra. To dokazuje, že nemůže být zároveň vědou.

3. Co lze postavit proti marxismu-leninismu?

Pouhý kult hospodářského zázraku a pouhá obhajoba západního duchovního světa ničemu nepomůže. Úspěšný může být pouze

- a) **pravý světový názor** – člověka stimulující, pravá, **duchovně účinná víra**, která se postaví skepsi.
- b) **praktický program** – tvůrčí, dynamický návod ke zlepšení lidského života.
- c) **racionalismus**, který se vzpírá uznávat světské skutečnosti bez vědeckého zdůvodnění.
- d) **humanismus**, který je skutečně celý ve službách člověka a neobětuje ho ve prospěch nespílitelné fikce.

Racionalismus a humanismus, obě ústřední ideje marxismu-leninismu, jsou jeho nejslabšími místy.

Závěrečné stanovisko:

1. Marxismus-leninismus může být v zásadě poražen. Není totiž vědou, ale militantní vírou, díky níž dostává komunistická strana a její organizace ohromné prostředky k praktickému prosazování svých blízkých cílů.
2. Jeho humanismus neuznává dnešního člověka. Člověk je prakticky stále obětován intelektuálnímu plánování.

Proto je marxismus-leninismus jako utopické obšťastňování lidstva nakonec odsouzen k zániku. „Kdy“ a „jak“ nezávisí na slovních vyznáních těch, kteří mají k dispozici nesrovnatelně lepší zbraně, nýbrž zcela na jejich vůli postavit se výzvě marxismu-leninismu a konsekventně zaměřit své myšlení a jednání na permanentní střet s ním. Je to otázka svědomí.

ODKAZY NA LITERATURU*)

- ARON, R.: Die heiligen Familien Marxismus. Hamburg, Wegner 1970.
- BALLESTREM, K. G.: Die sowjetische Erkenntnistheorie und ihr Verhältnis zu Hegel. Dordrecht/Holland, D.Reidel Publishing Company.
- BLOCH, K.: Über Karl Marx. Frankfurt, 1968.
- BOCHEŇSKI, J. M.: Die dogmatischen Grundlagen der sowjetischen Philosophie, (Sovietica), Dordrecht/Holland, D.Reidel Publishing Company.
- BOCHEŇSKI, J. M.: Der sowjetrussische dialektische Materialismus (3. ed.), Bern, Francke, Sammlung Dalp 1960.
- BOCHEŇSKI, J. M.-BLAKELEY (Hrsg.). Bibliographie der sowjetischen Philosophie I-VII (Sovietica). Dordrecht/Holland, D.Riedel Publishing Company.
- BOCHEŇSKI, J. M. – NIEMEYER (Hrsg.): Handbuch des Weltkommunismus. Freiburg, Alber.
- BUCHHOLZ, A.: Über die Triebkräfte der wissenschaftlich-technischen Revolution im neueren marxistisch-leninistischen Schrifttum. Köln, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien (hektogr.) 1970.
- BUHR, R.: Kleines Wörterbuch der marxistischen Philosophie. Berlin, Das europäische Buch, 1967.
- CHRISTIANSEN, W.: Kleiner kommunistischer Zitatenschatz II. Bad Godesberg, Hochwacht Verlag 1964.
- DAHM, H.: Natur und Mensch. Bezug und Alternative des Denkens der marxistischen Gegenwartsphilosophie. Köln, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, (hektogr.) 1968.
- DAHRENDORF, R.: Karl Marx und die Theorie des sozialen Wandels, in: tent., Pfade als Utopia, s.277 nn. München 1967.
- FALK, H.: Die ideologischen Grundlagen des Kommunismus. München, Olzog 1961.
- FETSCHER, I.: Von Marx zur Sowjetideologie (14.vyd.), Frankfurt a.M., Bonn, Diesterweg 1969.
- FETSCHER, I.: Karl Marx und Marxismus (Aufsätze). München 1967
- FETSCHER, I. (Hrsg.): Marxismusstudien. Tübingen 1954.

*) Odkazy na literaturu jsou převzaty z německého vydání. Nebylo v silách české redakce odstranit nepřesnosti v bibliografických citacích.

- FETSCHER, I.: Karl Marx und der Marxismus. Von der Philosophie des Proletariats zur proletarischen Weltanschauung. München, Piper Paperback 1967.
- FETSCHER, I.: Der Marxismus. Seine Geschichte in Dokumenten. Philosophie, Ideologie, Ökonomie, Soziologie, Politik. München, Piper 1967.
- FISCHER, E.: Was Lenin wirklich sagte. Wien, München, Molden 1969.
- FLEISCHER, H.: Kleines Textbuch der kommunistischen Ideologie. (Sovietica), Dordrecht / Holland, Dr.Reidel Publishing Company.
- GARAUDY, R.: Marxismus im 20. Jahrhundert. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1970.
- Zur Geschichte der marxistisch-leninistischen Philosophie in Deutschland. Band.1, Berlin, Dietz 1969.
- Die Gesellschaftslehre des sowjetischen Marxismus (2.ed.), Neuwied, Luchterhand 1969.
- GOLLWITZER, H.: Die marxistische Religionskritik und der christliche Glaube. München 1965.
- HABERMAS, J.: Zur philosophischen Diskussion um Marx und den Marxismus, in: tent., Theorie und Praxis. Neuwied 1963.
- HABERMAS, J.: Zwischen Philosophie und Wissenschaft. Marxismus als Kritik, in: tent., Theorie und Praxis, s.162 nn., Neuwied 1963.
- HAHN, E.: Historischer Materialismus und marxistische Soziologie. Studien zu methodologischen Grundlagen der soziologischen Forschung. Berlin, Dietz 1968.
- HOFMANN, W.: Stalinismus und Antikommunismus. Zur Soziologie des Ost-West-Konflikts. Frankfurt a.M., Edition Suhrkamp 222, 1967.
- INGENSAND, H.: Die Ideologie des Sowjetkommunismus. Philosophische Lehren. Hannover, Verlag für Literatur und Zeitgeschichte, 1962.
- JOHN, E.: Probleme der marxistischen Ästhetik. Ästhetik der Kunst. Halle, Niemeyer 1967.
- JUECHEN, A.: Atheismus in West und Ost. Erscheinungsformen des Atheismus. Berlin, Lettner Verlag 1968.
- KISS, G.: Marxismus als Soziologie. Theorie und Empirie in den Sozialwissenschaften der DDR, UDSSR, Polens, der CSSR, Ungarn, Bulgariens und Rumäniens. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1971, rororo Wissen 780.
- KOPNIN, P. V.: Dialektik, Logik, Erkenntnistheorie. Lenins philosophisches Denken, Erbe und Aktualität. Berlin, Akademie Verlag 1970.
- KUX, E.: Karl Marx – die revolutionäre Konfession. Erlenbach – Zürich, Stuttgart, Rentsch 1967.

- LANGE, M. G.: Marxismus, Leninismus, Stalinismus. Zur Kritik der dialektischen Materialismus (3.ed.). Stuttgart, Klett 1957.
- LEHMBRUCH, G.: Kleiner Wegweiser zum Studium der Sowjetideologie. Bonn, Deutscher Bundesverlag 1959.
- LEONHARD, W.: Die Dreispaltung des Marxismus. Ursprung und Entwicklung des Sowjetmarxismus, Maoismus und Reformkommunismus. Düsseldorf, Wien Econ 1970.
- LESER, N.: Die Odyssee des Marxismus. Auf dem Weg zum Sozialismus. Wien, München, Molden 1971
- LEWYTKYJ, B.: Politische Opposition in der Sowjetunion 1960-1972. Analyse und Dokumentation. München, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH., KG 1972.
- LIEBER, H. J.: Die Philosophie des Bolschewismus in den Grundzügen ihrer Entwicklung (4.ed.), Frankfurt a. M., Dieterweg 1965.
- LOBKOWITZ, N.: Marxismus-Leninismus in der CSR (Sovietica), Dordrecht / Holland, D. Reidel Publishing Company.
- LUKACS, G.: Geschichte und Klassenbewußtsein. Studien über marxistische Dialektik (Sonderausgabe). Neuwied, Sammlung Luchterhand 11. 1970.
- MAIHOFER, W.: Demokratie im Sozialismus. Frankfurt a. M. 1968.
- MARCUSE, H.: Vernunft und Revolution. Neuwied, Luchterhand 1963.
- MARCUSE, H.: Neue Quellen zur Grundlegung des historischen Materialismus, in: Die Gesellschaft, 9.roč., 1932, s.136 nn.
- MARKO, K.: Evolution wider Willen. Die Sowjetideologie zwischen Orthodoxie und Revision. Graz-Wien-Böhlau 1968.
- Marxistisch-leninistisches Wörterbuch der Philosophie (nezkrácené vyd., přepr. a rozš. vyd.), Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1972.
- MAYER, J. P.: Die Marxismus-Diskussion in der sozialwissenschaftlichen Literatur Frankreichs, Englands und Amerika, in: tent., Die neue Gesellschaft, 1.roč. 1954.
- MÖBUS, G.: Behauptung ohne Beweis. Zur Analyse und Kritik des Marxismus-Leninismus. Osnabrück, Fromm 1961.
- MÜLLER-MARKUS, S.: Einstein und die Sowjetphilosophie (Sovietica), sv.I: Die Grundlagen. Die spezielle Relativitätstheorie. Sv.II: Die allgemeine Relativitätstheorie. Dordrecht / Holland, D.Reidel Publishing Company.
- OJZERMANN, T. I.: Wann und weshalb ist der Marxismus entstanden? Moskau, APN Verlag 1968.
- PENTZLIN, K.: Marxisten überwinden Marx. Düsseldorf, Wien, Econ aktuell 1969.
- PIETSCH, W.: Revolution und Staat. Institutionen als Träger einer Macht in Sowjetrußland 1917-1922. Köln, Wissen und Politik 1969.

POPITZ, H.: Der entfremdete Mensch. (2. zkr.vyd.). Basel 1967.
 RAPP, F.: Gesetz und Determination in der Sowjetphilosophie (Soviética), Dordrecht/Holland, D.Reidel Publishing Company.
 RUDNICK, A.: Die kommunistische Idee – Geschichte und Darstellung. München-Wien, Günter Olzog Verlag 1972.
 SALZMANN, F.: Mit der Freiheit leben. Bern, Ost-Institut 1967.
 SANDER, H.-D.: Marxistische Ideologie und allgemeine Kunsttheorie. Tübingen, Mohr 1970.
 SIMON, H.: Kommunismus heute. Mainz. Hase Verlag 1968.
 SKRZYPCZAK, H.: Marx-Engels-Revolution – Standortbestimmung des Marxismus der Gegenwart. Berlin, Colloquium Verlag 1969.
 Die Sowjetphilosophie...Dokumente. Hrsg W.Goerd. Stuttgart, Schwabe 1967.
 Sowjetsystem und demokratische Gesellschaft. 6.sv. a sv. doplniká. Freiburg, Herder 1971.
 SCHACK, H.: Marx, Mao, Neomarxismus. Wandlungen einer Ideologie. Frankfurt a.M., Athenion 1969.
 SCHAFF, A.: Marxismus und das menschliche Individuum. Wien 1966.
 SCHROEDER, D.: Die Krise der marxistisch-leninistischen Staatstheorie. Ein Beitrag zur allgemeinen Staatslehre in der Gegenwart. Berlin, Metzner 1967.
 STALIN, J. V.: Über dialektischen und historischen Materialismus. Frankfurt a. M., Diesterweg 1956.
 STOJANOVIC, S.: Kritik und Zukunft des Sozialismus. Frankfurt a. M., Fischer 1972.
 THEIMER, W.: Der Marxismus. Lehre, Wirkung, Kritik. (3.vyd.), Bern, Francke, Sammlung Dalp 1960.
 TIER, E.: Etappen der Marxinterpretation, in: Marxismusstudien I., 1954.
 ULAM, A. B.: Die Bolschewiki. Vorgeschichte und Verlauf der kommunistischen Revolution in Rußland. Köln, Kiepenheuer 1967.
 VRTACIC, L.: Einführung in den jugoslawischen Marxismus-Leninismus (Soviética), Dordrecht/Holland, D.Reidel Publishing Company.
 Weltreligionen und Marxismus von der wissenschaftlich-technischen Welt. Tübingen, Mohr 1969.
 WETTER, G.: Der dialektische Materialismus. Seine Geschichte und sein System in der Sowjetunion (4.vyd.), Freiburg a.M., Herder 1958.
 WETTER, G.: Sowjetideologie heute I. Frankfurt a.M., Fischer 1970.
 Wörterbuch der marxistisch-leninistischen Soziologie. Köln, Opladen, Westdeutscher Verlag 1969.

JMENNÝ A VĚCNÝ REJSTRÍK

absolutní, absolutnost 115,
117
 antropologie 98, 110, 119
 Aristoteles 112, 119
 ateismus 25, 101, 146

 Baskin 47
 Bauer Bruno 37, 42
 Berdjajev 45
 bibliografie 15, 18

 cesta ke komunismu 131,
133, 140
 citátologija 47
 Clausewitz 126, 130

 Černyševskij 43
 čistky 46
 člověk 110
 – dnešní stav 26
 – výchova nového 136
 – nástroj 146
 ČSSR 134, 140

 Děborin alias Joffe 45
 deideologizace 20
 dějiny, dynamická analýza
společnosti 85
 dějiny jako eskalátor 86
 demokracie 123-124
 Descartes 111, 119
 determinismus 36, 103, 108
 dialektická jednota 23
 dialektika 98, 102
 diamat 100
 diktatura proletariátu 133
 Dobroljubov 39, 43
 dogma 145

Dopisy o lingvistice 48
 Dostojevskij 39, 43
 duch nehmotný 110
 – sekundární 112
 duše 111
 Džilas, nová třída 122, 129

 ekonomie socialismu 22
 emergenční metafyzika 102
 Engels Bedřich 35, 98, 107,
145

 feudalismus 38, 89-91, 96
 Feuerbach Ludwig 37, 42
 filosofický kongres 1947,
velký 48
 filosofie 22
 Frank 45, 153-156
 frontové organizace 129

 Hegel 94, 119, 153
 Hilferding Rudolf 35
 histomat 22-23
 hmota – pojem hmoty 101,
107, 112-13, 119
 hospodářství, vývoj
kapitalistického 60
 humanismus falešný 146
 – specifický 25
 – totální 25

 ideologie v akci 21, 121, 129
 Iljin 45
 imperialismus, učení o 68
 inteligencija 39, 43

 jádro víry 49, 53, 98, 107
 Judin 46, 52

 Kamenskij 48
 Kapitál, Marxův 56
 kapitalismus 61, 69, 89, 96

Kautsky Karl 35, 42
Kedrov B. M. 48
klasikové 47
kodifikace 46
komunismus 15-18, 135
- společnost nadbytku 140
- nejslabší stránka 134
- nesplnitelný sen 138
komunistická ideologie 18
komunistická strana 18, 28,
133-135
kritika kapitalismu 22, 53,
55

Lenin 35, 123, 154
liberalizace 48
lidstvo budoucnosti 25
Losskij 45
Lysenko 115

Mao Tse - tung 128, 155
Marx Karl 34-43, 73-82,
93-95
marxismus-leninismus 34
materialismus uměřený 101
- vulgární 104
materialisté 104
mír komunistický 128
morálka 22, 23
- historizující 29
- monistická 29
- objektivní 29
- prométheovská 29

náboženství 19, 116
nadvstavba spekulativní 49
- právní a politická 80
náhoda, omezená 103
násilí 70, 74, 147
negace negace 92, 105

Ogarev 39, 43

okrajové oblasti 49, 53
optimisté 54

Pavlov 113
perioda obsazení 127
- rozkladu 127
- současná 49
- střetů 45
- tichá čili mrtvá 45
pesimisté 51
Pisarev 39
plánování 127, 143, 152
Platón 16, 21, 111
Plechanov 98
pokrok, nekonečný 138
politická ekonomie 22
poznání 100, 114, 119
pracovní síla, učení o p.s. 59
pravdy absolutní 19, 114,
119
- relativní 114
právo, nástroj likvidace 133
proletariát 28
prvobytná společnost 90, 95
přírodověda, nestraničká
a netřídní 49

ráj na zemi 138
reakce 86
realismus extrémní 101
revoluce 128
- ústřední význam 69
- průmyslová 37, 56
- sociální 91, 95, 96
rolníci 67, 73, 134
Rozental 46
rozpor 88, 104
rozum 112-114
Rubinštejn 113
Rutkijevič 102

skoky, zákon dialektických
103
Skutky apoštolské 17
socialismus, společnost
výkonu 131
- vědecký 22
sociální 113-115
soukromé vlastnictví
výrobních prostředků 27
souvislost, zákon souvislosti
102
sovětologie 13
Sovětský svaz 49, 69, 74,
135, 137-138
Spartakus 68, 116
Stalin 43, 46-49, 88, 95,
120, 150, 154
stát 68-71, 133-135
statická analýza společnosti
79, 84
Stirner Max 37
strana, malá elita 122, 129
- učení o 17, 20, 59, 81, 99,
124-134
- vedoucí elita 122-124, 129
- vojenská organizace 125
straničkost 115-116
strategie 22, 126
Strauss Rudolf 37
střet 45, 52, 147, 152
světová revoluce 126
světový názor 144, 147, 150
svoboda komunistická 39
- relativní 49

Šiškin 136

taktika 22, 126
technika 49
teorie centralizace
a koncentrace 61
- hodnoty práce 59

- krize 61
- psychologické války 130
zbídačování 61
těžký průmysl 136
Tkačov 39
Tomáš Akvinský 119
transmise 124, 129, 134
třídní boj 67-69, 99, 120
třídy 39, 58
- antagonistické
a neantagonistické 67
- hlavní a vedlejší 67

učení o nadhodnotě 59

válečné umění 126
válečný komunismus 45
válka 71, 126
vědeckost 143
vědomí 110-113
vědomí, jako nadstavba
výroby 79
víra pravá 143
volby, komunistické 39
Voprosy filosofii 48
vyhlídky do budoucnosti 51
vykořisťování 27, 56, 105,
138, 150
výrobní síly 80, 87-89
výrobní vztahy 80, 87, 134
vývoj světa, skokový 103

Wetter Gustav 13
Wittvogel Karl 86

základna 55, 73, 80, 134
zisk, nauka o 59
zlom 42, 70, 88

Ždanov 48
život 104

Z německého originálu *Marxismus-Leninismus, Wissenschaft oder Glaube*
přeložil Dr. Břetislav Horyna.

Úvodní slovo k českému vydání napsal Dr. Milan Černý.

Obálku a typografii navrhl Tomáš Ježek.

Odpovědný redaktor Pavel Horák

Pro Moravskoslezskou křesťanskou akademii

vydalo Nakladatelství Velehrad

v koedici s Křesťanskou akademií (Řím) jako 53. svazek edice Studium
Olomouc, 1994.

Vydání první.

Tisk ARCH s.r.o., Brno

Doporučená prodejní cena: 78 Kč

10473

79, -